

БІБЛІОТЕКА
ШКІЛЬНОЇ
КЛАСИКИ

Олександр Пушкін

ТВОРИ
ШКІЛЬНОЇ
ПРОГРАМИ
ДЛЯ
ОБОВ'ЯЗКОВОГО
ЧИТАННЯ
ТА ВИВЧЕННЯ

ВИБРАНЕ

ББК 84.4РОС1

П91

Серія «Бібліотека шкільної класики»
заснована 2005 року

Упорядкування та навчально-методичні
матеріали
Людмили Слободянюк

Обкладинка
Тетяни Кущ

Пушкін, Олександр.

П91 Вибране: для сер. та ст. шк. віку / Олександр Пушкін; пер. з рос. М. Т. Рильського, Н. В. Кир'ян; упоряд. та навч.-метод. мат-ли Л. М. Слободянюк. — К.: Школа, 2009. — 336 с.: іл. — (Бібліотека шкільної класики).

ISBN 978-966-339-856-3

До хрестоматії увійшли вибрані твори видатного російського поета Олександра Сергійовича Пушкіна (1799–1836) — поеми «Руслан і Людмила» та «Євгеній Онєгін», казки, поезії у перекладі талановитого українця М. Т. Рильського. Добір поданих текстів обумовлений шкільною програмою з літератури.

Розрахована на школярів, учителів, студентів-філологів, усіх, хто цікавиться творчістю О.С. Пушкіна.

ББК 84.4РОС1

ISBN 978-966-339-856-3

© Видавництво «Школа», 2009

НЕВОЛЬНИК ЧЕСТІ

Это легкое имя — ПУШКИН...

О. Блок

У житті Олександр Сергійович Пушкін не був людиною, яку могли б зламати, перемогти будь-які, навіть складні та заплутані обставини, що склалися для нього взимку 1836–1837 років. Він був сильною та мужньою людиною. Вмираючи, страждаючи від невимовного болю (куля Дантеса роздробила тазові кістки та розірвала шлунок) він не дозволяв собі скиглити і говорив В. Далю: «Це смішно, щоб така нісенітниця мене переборола». Він умирав не переможеним, а переможцем, ціною життя відстояв і зберіг ті духовні та моральні чесноти, без яких неможливе саме життя. І згадуються лермонтовські рядки, відомі зі шкільних років:

Погиб поэт, невольник чести,
Пал, оклеветанный моловой...

Пушкін з обуренням поставився до того, що його особисте життя стало об'єктом брудних ігор і світських пліток. Проти нього виникла справжня змова, до якої входили пустослівні пліткарі, досвідчені інтригани, безжаліні вороги поета — окрім голландського посла Геккерна — міністр закордонних справ Нессельроде зі своєю дружиною, і міністр освіти Уваров, який ненавидів поета за його гострі епіграми, багато інших. Так що не тільки і не стільки нахабне вторгнення у святиню Дому Поета красеня кавалергарда викликало таку гнівну реакцію Пушкіна. В. Саллогуб безсумнівно правильно запевняє, що «він в обличчі Дантеса... шукав розправи з усім світським суспільством».

Смерть Пушкіна відразу зробила очевидним те, що знав сам поет і не міг зрозуміти петербурзький світ: він не камер-юнкер і не некрасивий чоловік відомої красуні — він перший Поет Росії, ім'я якого належить історії та вічності.

В одному з ранніх листів В.А. Жуковського до Пушкіна, із тих, які дійшли до нас, «переможений учитель» звертається до улюблена ним «переможця мученика, з ніжністю називаючи

його «Цвіркун мого серця» (таке прізвисько з легкої руки О.І. Тургенєва молодий Пушкін отримав у літературному товаристві): «Ти створений потрапити до богів... Бути цвіркуну орлом і досягнути сонця».

«Сонце російської поезії зайшло за обрій...» — з гіркотою констатував відомий письменник, мудрець і філософ В. Одоєвський. Пушкін — «сонце» і для народного поета-самоучки О. Кольцова. А ще за життя поета у 1832 р. українець М.В. Гоголь у статті «Кілька слів про Пушкіна» написав: «У ньому російська природа, російська душа, російська мова, російський характер відобразились у такій же чистоті, в такій очищенні красі, в якій відбиваються ландшафт на випуклій поверхні оптичного скла». Згадаймо і кредо видатного поета та критика позаминулого століття Аполлона Григор'єва: «Пушкін — наше все».

Пушкінський «Пам'ятник» був написаний за півроку до загибелі поета і при житті майже не привернув уваги сучасників. А потім довгий час інтерпретувався в традиціях Горація та Державіна — де автори говорять про себе особисто, в той час як у Пушкіна зовсім не «особисте», не про свої «заслуги», а скоріше про місію поезії, якою вона розуміється і виконується ним.

Слух обо мне пройдет по всей Руси великой,
И назовет меня всяк сущий в ней язык,
И гордый внук славян, и финн, и ныне дикой,
Тунгус, и друг степей калмык.

«Русь велика» — тут, звичайно, мається на увазі не Великоросія, а величезна держава миколаївських часів у всій своїй етнографічній багатозначності. Не випадково серед точних назв представників різних народів і племен — фін, тунгус (евенк), калмик — є узагальнення — гордий внук слов'ян. Це і росіянин, українець, білорус, можливо, поляк (згадаймо зацікавлення Пушкіна польською культурою, дружбу з А. Міцкевичем). У будь-якому випадку глибокий інтерес до народів та народностей, які населяли в ті часи російську імперію, можна легко побачити у багатьох його творах. Українець — у «Полтаві» (треба сказати, що О.С. Пушкін на відміну від своїх сучасників писав не «Малоросія», а «Україна» — «Україна глухо хвилювалась»), а, скажімо в «Уривках із подорожі Онегіна» — черкес

(«В лугах летить кінь черкеса»), вірмен («де ходить... вірмен»), татарин («А там між хатинок татар»), молдован («...і молдован тяжкий») тощо.

«О, якби голос мій умів серця тривожити...» — вигукнув у 1819 р. двадцятирічний Пушкін. Головні здобутки його життя були ще попереду. Йому залишалося сімнадцять років життя — і за його межею — десятиліття і століття благотворного впливу на людські серця. Глибокий смисл його діяльності криється в пробудженні добрих почуттів. Це повнокровна, життєсвітка, сердечна поезія. Увесь її лад просякнутий сонцем і підтриманий серцем. Поет не тільки хвилює серце, він лікує серцеві рані, радить, підказує, надихає, веде за собою.

Голос Пушкіна хвилює і тривожить серця ще і тому, що він український і відкритий, особистість поета виражається в усіх гранях його творчості. Насамперед, звичайно, в ліриці — вільно, природно, різnobічно.

Ось Пушкін охоплений радістю дружби і товариства:

Поднимем стаканы, содвинем их рядом.
Да здравствует солнце, да здравствует разум!

Пушкін сонячно осяяний:

Подъезжая под Ижоры,
Я взглянул на небеса
И воспомнил ваши взоры,
Ваши синие глаза.

Пушкін у роздумах:

Брожу ли я вдоль улиц шумных,
Вхожу ли в многолюдный храм...
Сижу ль меж юношей безумных,
Я предаюсь моим мечтам.

Пушкін у відчай:

Дар напрасный, дар случайный
Жизнь, зачем ты дана?

Пушкін у гніві:

А вы, ребята — подлецы, —
Вперед! Всю вашу сволочь буду
Я мучить казнию стыда,
Но если же кого забуду,
Прошу напомнить, господа!

Пушкін прощається з коханою жінкою:

Я вас любил так искренно, так нежно,
Как дай вам бог любимой быть другим.

Пушкін вітає нове покоління:

Здравствуй, племя,
Младое, незнакомое!

Наводити подібні приклади можна без кінця-краю, таким чином ілюструвати ними всі можливі людські почуття, всі відтінки життя поета, його «душі в завітній лірі».

РУСЛАН І ЛЮДМИЛА

Поема

1817—1820

ПРИСВЯТА

Для вас, очей моїх цариці,
Красуні, я лише для вас
Подій минулих небилиці
У золотий дозвільний час,
Під шептіт давнини пестливий,
Рукою вірною списав;
Прийміть же твір мій жартівливий!
Хвали собі я не шукав,
Та мрія у душі не тане,
Що, може, діва крадькома
На грішні ці пісні погляне,
Любові сповнена сама.

Край лукомор'я дуб зелений,
І золотий ланцюг на нім:
Щодня, щоночі кіт учений
На ланцюгу кружляє тім;
Іде праворуч — спів заводить,
Ліворуч — казку повіда.

Дива там: лісовик там бродить,
В гіллі русалка спить бліда;
На невідомих там доріжках
Сліди нечуваних страхіть;
Там хатка на куриних ніжках

Без вікон, без дверей стоїть;
В примарах там ліси й долини;
Там на світанні хвиля лине
На берег дикий пісковий,
І тридцять витязів чудових
Із хвиль виходять смарагдових,
Та ще й дозорець їх морський;
Там королевич мимоходом
Полонить грізного царя;
Там серед хмар перед народом
Через ліси, через моря
Чаклун несе богатиря;
В темниці там царівна тужить,
А бурий вовк їй вірно служить;
З Ягою ступа там бреде,
Вперед сама собою йде;
Там цар Кощій над злотом чахне;
Там руський дух... Там Руссю пахне!
І я там був, і мед я пив;
Край моря бачив дуб зелений;
Під ним сидів, і кіт учений
Своїх казок мене учив.
Одне згадав я: добрі люди,
Нехай для вас ця казка буде.

ПІСНЯ ПЕРША

Діла давнинулих днів,
Казки старовини глухої.

Веселих друзів і синів
Посеред гридниці ясної
Князь Володимир частував;
Дочку найменшу видавав
Він за хороброго Руслана,
І мед із кованого жбана
За їх здоров'я випивав.
Не скоро їли предки наші,
Не скоро за гучним столом
Ходили келихи та чаши
З кипучим пивом та вином.

Вони серця всім веселили,
Шипіли пінистим питтям,
Їх важно чашники носили
І низько кланялись гостям.

Злилися речі в шум неясний;
Гуде гостей веселий рій;
Враз голос чується прекрасний
І гусел перебір дзвінкий;
Всі стихли, слухають Баяна:
І славить піснею співець
Красу-Людмилу та Руслана
І Лелем звитий їм вінець.

Вогнем жадання оповитий,
Руслан не може їсти й пити:
На друга любого зорить,
Зітхає, сердиться, горить,
Щипає вуса з хвилювання
І лічить кожну мить чекання.
Зажурені, з смутним чолом,
За гомінким сидять столом
Три витязі на цім весіллі;
Німують за ковшем пустим,
Чарки забули спорожнілі,
Наїдки неприємні їм;
Не чують віщого Баяна,
Нішо їх тут не веселить:
То три суперники Руслана,
Що в серці кожен мимохіть
Любов і ненависть тайтъ.
Один — Рогдай, вояк суворий,
Що розширяв мечем простори
Розкішних київських полів;
За ним — Фарлаф, крикун порожній
На бенкетах непереможний,
Ta воїн скромний між мечів;
Останній з них — подібний бурі,
Хазарський юний хан Ратмір.
Бліді всі троє і похмурі,
І їм чужий бенкетний вир.

Ось і кінець; ідуть юрбою,
Безладною і гомінкою,
І дивляться на молодих, —
Як наречена коло столу
Спустила сумно очі долу,
І сяє радісний жених.
Та обняли природу чари,
І тіні півночі встають;
Від меду сонні вкрай бояри
З поклонами додому йдуть.
А молодий, з жаги сп'янілій,
В уяві пестить образ милий,
Що в ніжній чистоті розцвів.
Та князь в сумнім замилуванні
Прекрасну пару в час прощання
На шлюбну ніч благословив.

От наречену соромливу
Ведуть на постіль із шовків;
Огні погасли... Лель пестливо
Нічну лампаду засвітив.
Здійснились любі сподівання
В обіймах приязної тьми;
Ревниве падає убрання
На цареградські килими...
Чи чуєте ви звабний шепіт
І звук цілунків запальних,
І мовчазний останній трепет
Пручань несміливих?.. Жених
Блаженство відчува зарані;
Вже ось воно... Та з хмар нічних
Ударив грім; огонь в тумані,
Лампада гасне, дим летить,
Усе померкло, все тремтить,
І завмира душа в Руслані...
Все змовкло. В грізній тишині
Почувся двічі крик таємний,
І хтось у млистій далині
Здійнявся, наче привид темний...
І от порожній терем знов;
У жениха хвилює кров,

І піт з лиця його стікає;
І, тремтячи, мов навісний,
Питає морок він нічний...
О горе: подруги немає!
Схопив повітря сам не свій;
Людмилу десь у млі густій
Таємна сила обіймає.

Ах, серце змучене щемить,
Коли кохають нещасливо;
Хоч так і сумно, друзі, жить,
Однакче жити ще можливо.
Та після довгих літ сумних
Обнять закохану дружину,
Предмет бажань і сліз гірких,
І раптом подругу хвилинну
Навіки втратить... о, брати,
Вже краще б смерть собі знайти!

Проте живе Руслан нещасний.
Та що великий князь повів?
Запавши в розпач непогасний,
На зятя обернувши гнів,
Його він і двірських скликає:
«Де, де Людмила?» — князь питає
З чолом розпаленим, жахним.
Руслан не чує. «Друзі, діти!
О, як мені це пережити? —
Над горем згляньтесь ви мої!
Скажіть, хто згоден без вагання
Шукать дочку, її знайти?
Кому по силі це завдання,
Тому — злочиннику, тремти! —
Не міг дружини вберегти! —
Її віддам я по заслузі
З півцарством прадідів моїх.
Хто ж обізветься, діти, друзі?...»
«Я» — вимовив сумний жених.
«Я! я! — гукнули із Рогдаєм
Фарлаф і радісний Ратмір. —
Ми зараз коней осідлаєм;

Об'їздим світ увесь, повір.
Не бійся довгої розлуки,
Не плач по донечці своїй».
І ось в подяці мовчазній
Старий їм простягає руки,
І сльози капають з-під вій.
Всі четверо ідуть у сумі;
Руслан, мов смерть, блідий з лиця:
Про втрачену кохану думи
Його терзають без кінця.
На огирів баских сідають,
Понад Дніпром щасливим мають,
Летять в хвилястому пилу;
Уже сковалися в імлу;
Вже зникли вершники хоробрі...
Та довго, довго ще зорить
Великий князь в порожній обрій
І вслід їм думкою летить.

Руслан журився у мовчанні,
Без дум, без пам'яті, без слів.
Бундючно, в пишному убранні,
У боки взявшися, сидів
Фарлаф на огирі буланім.
Він каже: «Знов, брати мої,
Я в вільні вирвався краї!
Чи скоро з велетнем поганим
Зійдусь я?.. Кров почне текти,
І покажу я подвиг ратний!
Гей, коню мій, прудкіш лети,
Гей, погуляй, мій меч булатний!»

Хазарський хан в своїх думках
Уже Людмилу обіймає
І мов танцює в стременах;
Кров молода у ньому грає,
Горить. В очах огонь надій:
То скаче він мов сам не свій,
То бистрого коня дратує,
То ставить дібки скакуна,
То знову в гори мчить-басує.

Рогдай мовчить, — сумний простує...
Свої долі він не зна,
Та, з марних ревнощів журливий,
Хвилюється найбільше він
І часто погляд свій жахливий
За князем кида навзdogіn.

Суперники летять на конях
Вже цілий день одним шляхом.
Темніє берег в оболонях;
Зі сходу встала тінь кругом;
Тумани над Дніпром глибоким;
Пора вже коням одпочити.
Враз бачать: під горбом високим
Шлях перехресний майорить.
«Пора! Роз'їдьмося по полю,
Де зустрічі незнані ждуть».
І кожен кінь, почувши волю,
Обрав для себе дальшу путь.

Що ти, Руслане нещасливий,
В пустельній робиш тишині?
Людмилу, шлюбу день жахливий —
Все бачив ніби ти вві сні.
Насунув ти шолом на брови,
Повіддя опустив шовкове,
По стежці ідеш польовій,
І звільна у душі твой
Надія гасне, віра гине.

Аж ось печера старовинна;
В печері світло. Він мершій
Ввіходить під склепіння тъмяне,
Прпращурам, напевно, знане.
Що ж бачить витязь наш сумний?
В печері дід; він вид ясний
І бороду сивезну має;
Лампада перед ним горить;
При книзі він старій сидить
І пильно книгу ту читає.
«Заходь, мій сину, відпочинь! —

Сказав він з усміхом Руслану. —
Вже двадцять років тут один
У млі свого життя я в'яну;
Та врешті надійшов той день,
Що я передбачав зарані.
Звела нас доля наостанні;
Сідай і вислухай лишень.
Руслане, втратив ти Людмилу;
Твій дух твердий вже губить силу;
Та скоро лихо це промчить;
Настигло зло тебе на мить.
І що б пізніш тебе не стріло,
Іди на все, надію май;
Вперед! грудьми й мечем ти сміло
Свій шлях на піvnіч пробивай.

Руслане, знай: твій кривдник лютий —
Це Чорномор, чаклун страшний,
Крадій дівчат, як здавна чути,
Володар півночі гірський.
Його палац хоч озирнути
Не міг ще погляд анічий,
Та ти, щоб скарб свій повернути,
До нього прийдеш, і старий
Від тебе згине лиходій.
Більш не скажу тобі, доволі:
Усе майбутнє, сину мій,
Залежить од твоєї волі!»
Наш витязь перед ним упав
І з радощів цілує руку.
Перед очима світ засяв,
І серце вже забуло муку.
Він знов ожив; та впала враз
На душу розпачу хвилина...
«Ясна твого жалю причина;
Але твій сум розвіє час, —
Сказав дідусь, — тебе жахає
Любов старого чаклуна;
Та знай: вона вже сил не має
І діві юній не страшна.
Він зорі зводить з небосхилу,

Він свисне — місяць затремтить;
Та біг часу не має сили
Його наука зупинить.
Ревнивий, злий охоронитель
Тяжких замків своїх та брам,
Він тільки немічний мучитель
Своєї полонянки там.
Він коло неї все блукає,
Клене він долю в злій журбі...
Та день, мій витязю, минає,
І відпочить пора тобі!»

Руслан на мох м'який лягає
Перед скупим огнем нічним,
Заснути хоче сном міцним,
Перевертається, зітхає...
Даремно! Витязь в тишині:
«Не спиться, батьку, щось мені!
Що вдіш: хворий я душою,
І сон не сон, так гірко жить.
Дозволь же серце освіжить
Святою мовою твоєю.
Мое питання ти прости.
Признайся: хто ти, благодійний
Моєї долі друг надійний?
В пустелю як дістався ти?»

Зітхнувши з усміхом печалі,
Старий на те: «Живу один,
Мій сину; забуватъ дедалі
Став рідний край. Природний фін,
Серед безлюдної долини
Ганяв я череду щоднини;
І з юних літ я тільки знов
Ліси дрімучі старовинні,
Печери та струмки між трав
І злиднів забавки невинні.
Та жити в тихій глухині
Недовго довелось мені.

Тоді близ нашої оселі,
Немовби квіт серед пустелі,

Жила Найна. У краю
Вона уславилась красою.
От якось ранньою порою
Я вигнав череду свою,
На дудку граючи в долині;
Шумів потік через лісок.
Красуня в мрійній самотині
На березі плела вінок.
Прийшла рокована година...
Ах, друже, то була Найна!
Я до красуні підійшов,
Одним охоплений жаданням,
І я спізнав тоді любов
З її небесним раюванням,
З її вогнем, що палить кров.
Промчала року половина;
Я, тремтячи, призвався їй,
Сказав: «Люблю тебе, Найно».
Але журливий голос мій
Найна з гордістю вчувала,
Бо, бач, любила лише себе,
«Пастуше, не люблю тебе!»

I все мені похмурим стало:
Діброва рідна, тінь кущів,
Веселі ігри пастухів —
Нішо мене не утішало.
У тузі серце сохло, в'яло.
I от тоді надумав я
Геть фінські кинути поля;
Зібрали молодців ватагу,
Морями в далечінъ майнуть
I славним подвигом здобуть
Найни гордої увагу.
Морських рибалок я повів
Шукати небезпек і золата.
Уперше тихий край батьків
Почув звитяжний звук булата
I шум озброєних човнів.
Полинув я, в надії милій,
З юрбою смілих земляків;

Ми десять літ сніги та хвилі
Багрили кров'ю ворогів.
І слава йшла про мене в світі:
Царі боялись сил моїх,
І вояки їх гордовиті
Тікали од мечів страшних.
Ми весело, ми грізно бились,
Ділили дань країн чужих
І з бранцями ми веселились
Разом на бенкетах бучних.
Та серце, сповнене Найни,
На бенкеті й серед боїв,
В таємнім болі щогодини
Шукало фінських берегів.
Пора, сказав я, годі, друзі!
Ходити досить у кольчузі,
Спочинем у своїх краях.
Сказав — і весла зашуміли;
І, залишивши в морі страх,
В отчизну, з вірою в очах,
Ми гордо й радо прилетіли.

Збулися мрії вогняні,
Збулось затаєне бажання!
Солодке, думав я, кохання,
Як сонце, блиснуло мені!
До ніг погордої Найни
Коралі, золото й перлини
І меч кривавий я поклав;
Як бранець, пройнятий жагою,
Перед примхливою красою,
У колі подруг я стояв,
Від пристрасті немов шалений;
Та відказала без жалю
Вона, й не глянувши на мене:
«Тебе, герою, не люблю!»

Та що казати, сину мій,
Коли вже більш немає сили?
Ах, і тепер в пустелі цій,
Заснувши серцем, край могили,

Я лихо згадую, і враз,
Як думка про старе заграс,
По сивій бороді щораз
Важка сльоза тоді стікає.
Та знай: в землі батьків моїх,
Серед рибалок мовчазних,
Наука дивна процвітає.
У млі страшної глущини,
Серед лісів і середтиші,
Живуть там сиві чаклуни;
Лише думкам про тайни вищі
Себе присвячують вони;
Все чує голос їх жахливий,
Що вже було і буде знов,
Під владні волі їх правдивій
І домовина і любов.

I я, шукаючи кохання,
У тузі вирішив востаннє
Найну чарами схилить
I, научившись чаклування,
Любов у серці запалить.
I скерував свої я кроки
В безлюдну темряву лісів;
I там я вчився в чаклунів,
Нечутно жив я цілі роки.
Прийшла давно жадана мить,
I тайни всесвіту глибокі
Я встиг душою зрозуміть:
Спізнав я силу чарування.
Вінець чуттям, вінець бажанням!
Тепер, Наїно, ти моя!
Я переміг! — так думав я.
Але насправді інша воля
Перемогла — жорстока доля.

В надії на палке чуття,
У шалі дивного бажання,
Роблю страшне я заклинання,
Скликаю духів — і з борів
Стріла летить, немов із хмари,

I вихор чарівний завив,
I суходіл застугонів...
Я в ту хвилину очі звів —
Сидить якась гидка примара,
Горбата і страшна почвара,
Трясеться вся, — на схилі днів
Сумної старості картина!
Ах, друже, то була Наїна!..
I я жахнувся, і мовчав,
Очима дивний привид міряв,
У сумніві, я ще не вірив,
I враз заплакав, закричав:
«Це ти, Наїно, друже милий?
Наїно, де твоя краса?
Невже тебе так небеса,
Жалю не маючи, змінили!
Скажи, давно лишив я світ,
Пішов незнаного шукати?
Давно?» — «Ta рівно сорок літ, —
Вона рекла мені в одвіт, —
Вступила в рік я сімдесятій.
Ta що робить, — пищить вона, —
Юрбою роки пролетіли,
Пройшла моя, твоя весна —
Обое ми вже постаріли.
Ta, друже, слухай: не біда
Легкої молодості втрата.
Я, звісно, сива, вже не та,
Можливо, трохи ще й горбата;
Не те, що я колись була,
I вродя, певне, одцвіла;
Зате я (додала базіка)
Чаклунка, вір мені, велика!»
I все було це справді так.
Німий, недвижний перед нею,
Дурний тоді я був дивак
З моєю мудрістю всією.

Ta жах який: прийшла пора,
Здійснилось марення шалене.
Моя божественна мара

Жагою зайнялась до мене.
Скрививши в усмішку свій вид,
Потвора занедбала стид
І бурмотить слова кохання.
Ти уяви моє страждання!
Спустивши очі, я тремтів;
Вона крізь кашель все звертала
До пристрасних, безтямних слів:
«Так, серце я тепер пізнала;
Жадаю присвятить життя
Я чарам ніжного чуття;
Проснулось серце, я палаю,
У пристраснім, палкім огні...
Прийди в обійми запальні...
О милий, милий! помираю...»

Вона в цей час, Руслане мій,
Моргала млосними очима —
І все за мій каптан старий
Трималась пальцями худими;
А я тим часом завмирав
І жмурив очі, жаху повний;
Одчай почувши невимовний,
Утік — і страшно закричав.
Вона услід: «О ти, негідний!
Ти схвилював мій вік погідний,
Мої ясні, невинні сни!
Добивсь кохання ти Найни,
І зневажаєш — ось мужчини!
Щоразу зраджують вони!
Ну, що ж, сама себе вини;
Привабив він мене, невинну!
Я від свого кохання гину..
Ганьба вам, зрадники, кати!
Дівочий злодію, тремти!»

Тепер на лоні самоти
Живу з часу того страшного.
В чуттях ощуканий своїх:
Природа й мудрість для старого
Тепер найкращі із утіх.

Уже душа моя заснула:
Та почуття своє п'янке
Бабуся й досі не забула, —
Кохання полум'я палке
В злобу з досади обернула.
Душею чорна і страшна,
Тебе, мій витязю хоробрый,
Також зненавидить вона;
Та все на світі йде на добре».

Наш витязь з розповіді був
Схвильований до краю, очі
Ні на хвилинку не зімкнув
І тихого польоту ночі
В глибокій думі не почув.
Та вже палає день прекрасний...
З сумним зітханням витязь красний
Обняв старого чаклуна;
Душа в надії порина;
Виходить він. Ногами стиснув
Руслан коня і в даль жене;
В сідлі оправився, присвистнув.
«Мій батьку, пам'ятай мене».
І мчиться по пустому лугу.
А сивий дід своєму другу
Кричить услід: «Щаслива путь!
Дружину не давай в наругу,
Порад старого не забудь!»

ПІСНЯ ДРУГА

Суперники в мистецтві бою,
Не знайте миру ні на мить,
Носіть гордливо вашу зброю
І ворожнечею живіть!
Хай перед вами світ німіє,
Гучним дивується ділам:
Ніхто-бо вас не пожаліє,
Ніхто не перешкодить вам.
Суперники другого роду,
Ви, рицарі парнаських гір,

Старайтесь не смішить народу
Сварливим шумом ваших лір;
У лайці будьте обережні.
Та ви, коханці вогняні,
Живіть у злагоді безмежній!
Повірте, друзі, ви мені:
Кому прекрасних дів кохання
Послала сила неземна,
Той буде милий до сконання;
Злоба тут марна і смішна.

Коли Рогдай неугамовний,
В глухім передчутті, безмовний,
Сам без суперників своїх,
В безлюдну в'їхавши країну,
Між нетрів мчався лісових,
У думу вдавшися єдину, —
Злий дух тривожив і труїв
Його смутну, тужливу душу.
Похмурий витязь шепотів:
«Уб'ю!.. всі перепони зрушу..
Руслане!.. взнаєш ти мене...
Тепер-то дівчина поплаче...»
І раптом він коня жене,
Звернув назад і чвалом скаче.

Фарлаф у полі серед трав
До ранку солодко дрімав;
Уставши ж, у яснім промінні,
Щоб силу духа покріпити,
Біля струмка у самотині
Любенько їсти сів та пить.
Аж ось він бачить: хтось у полі,
Неначе вихор той, летить;
Злякавшися страшної долі,
Фарлаф покинув свій обід,
Шолом, крицевий спис, кольчугу,
В сідло злетів і скільки духу
Летить — а той за ним услід.
«Спинись, втікачу препоганий! —
Кричить Фарлафу хтось незнаний. —

Нещасний, дай себе догнать!
Дай з тебе голову зірвати!»
Фарлаф, пізнавши глас Рогдая,
Зігнувшись з ляку, завмирав,
І от він смерті вже чекає,
І швидше він коня погнав.
Так заєць іноді квапливий
Прищулить вуха боязливо
І вздовж лугів, ланів, лісів
Тікає, скачучи, від псів.
На місці рицарського бігу
З весни розтопленого снігу
Текли потоки, що в землі
Рови зробили немалі.
До рову кінь прудкий скакає,
Хвостом і гривою махає,
Міцну вуздечку закусив
І перескочив через рів;
Та вершник дотори ногами
Упав незgrabно в рів брудний,
Не бачить світу він з нестями,
Готов зустріть кінець страшний.
Рогдай до яру піdlітає,
Меча жорстокого піdnяв,
«Згинь, боягузе!» — він гукає...
І враз Фарлафа він пізнав;
Побачив, руки опустились,
Досада, здивування, гнів
У нього на лиці віdbились;
І стиснув зуби й занімів
Герой, поникши головою,
Та скоро він поїхав геть
Від рову... Сам він ледве-ледь
Не реготався над собою.

Тоді він під горою стрів
Бабусю зігнуту, без силу,
Горбату, зовсім посивілу.
Вона кийком без зайвих слів
Йому на піvnіч показала.
«Ти знайдеш там його», — сказала.

Рогдай від радошів засяв
Вперед на смерть собі помчав.
А наш Фарлаф? В рові лишився,
Дихнуть не сміє; сам не свій,
Він думає: чи я живий?
Де лютий мій суперник дівся?
Та от, за декілька хвилин,
Старої голос чує він:
«Устань, молодче, тихо в полі,
Не стрінеш більше злої долі,
Я привела коня тобі,
Мене послухай, далебі».

Бідаха витязь мимоволі
Лишає плазом рів брудний;
Навкруг несміло поглядає,
Зітхнув і радісно гукає:
«Ну, слава Богу, я живий!»

«Повір! — бабуся знов сказала, —
Людмилу важко відшукать;
Вона далеко десь пропала;
Не нам тепер її дістать.
Не варто їхати по неї;
Ти, справді, будеш сам не рад.
Послухай ради ти моєї
І стиха завертай назад.
Під Києвом, на самотині,
В своїй дідизні старовинній
Лишайся краще в добрий час:
Людмила не втече від нас».

Сказавши, зникла. В нетерпінні
Герой розсудливий мерщій
Помчався у маєток свій,
Забувши й про жадобу крові,
І про княжну, й про цілий світ.
А шум найменший у діброві,
І гомін вод, і птиць політ —
Усе його вкидало в піт.

А наш Руслан летить стрілою;
Серед лісів, серед полів
Живе він думкою одною
Все про Людмилу, диво з див,
І каже: «Чи знайду я друга?
Де ти, за ким у серці туга?
Чи я побачу зір ясний?
Чи я почую голос твій?
Чи, може, бранкою довіку
У ворожбита будеш ти,
Щоб, дням журби не зnavши ліку,
В дівоцтві марнім одцвісти?
Чи мій суперник знахабнілий
Прийде?.. Ні, ні, мій друже милий,
Ще при мені мій вірний меч,
Ще голова не впала з плеч».

От якось темною порою,
Камінним берегом крутым
Наш витязь їхав над рікою.
Все затихало. Враз за ним
Стріли пронизливе дзижчання,
І дзенькіт панцира, і ржання,
І тупіт чується глухий.
«Стій!» — крикнув голос громовий.
Оглянувсь він: у полі чистім,
Піднявши спис, летить зі свистом
Шалений вершник, і помчав
Назустріч князь йому грозою.
«Ага, нарешті я догнав! —
Зухвалий вершник закричав, —
Готуйсь до смертного двобою;
У полі цім навік лягай;
А там дівчат своїх шукай».
Руслан зайнявся весь од гніву;
Він пізнає цей дикий глас...

Та що спіткало, друзі, діву?
Лишімо витязів на час,
Про них я знов згадаю скоро.

А то давно б пора мені
Увагу приділити княжні
І чаклунові Чорномору.

Співець своїх примхливих мрій,
Не досить соромливий, може,
Я розповів, як шлюбне ложе
Чаклун пограбував страшний,
Людмилу вкравши від Руслана
В той час, як мить прийшла жадана.
Нещасна! Тільки лиходій
Тебе вхопив у млі нічній
Своєю дужою рукою,
Він звився аж до хмар густих,
Мов вихор, разом із тобою,
І прудко втік до гір своїх, —
Зомліла ти, мов птах забилася,
Бліда, тремтяча, мовчазна,
І в замку злого чаклуна
Ти за хвилину опинилася.

Так часом дома бачив я
У сяйві сонячного дня,
Коли за куркою дурною
Султан, охоплений пихою,
Мій півень у дворі скакав,
І раптом крилами палкими
Свою коханку обіймав;
Над ними кільцями страшними
Курей злодюга з давніх пір,
Відомий згубністю своєю,
Ширяв коршак понад землею,
І впав, мов блискавка, у двір.
Злетів і зник. У кігтях дужих
В пітьму, в печери скель байдужих,
Сердешну лиходій помчав.
Даремно півень скрізь гукав,
Уражений холодним страхом,
Давивсь наляканий навкруг...
Він бачить лиш летючий пух,
Занесений летючим прахом.

До ранку молода княжна
В тяжкому забутті лежала,
Немов її мара скувала
В страшному сні; та ось вона
Прокинулась, і стурбувала
Її невпевненість жахна;
Уся в солодкім пориванні,
Когось шукає в хвилюванні;
«Де ж наречений мій лежить?» —
Гукає — і змертвіла вмить,
І боязко кругом зорить.
Людмило, де твоя світлиця?
Де радоші твої ясні?
Одна, утиші мовчазній,
Лежить засмучена дівиця
Серед подушок пухових,
В тіні рясного балдахіна;
Завіси і пухка перина,
В узорах дивних, дорогих;
Усюди парчеві тканини;
Палають яхонтів разки;
Кругом курильні старовинні
Здіймають аромат п'янкий.
Та годі... бо яка ж принада
Змальовуватъ чарівний дім:
Уже давно Шехерезада
Дала взірець казкам усім.
Та світлий терем не відрада,
Коли не бачиш друга в нім.

Три красні діви яснозорі
У дивнім і легкім уборі
З'явились, мовчки підійшли
Й княжні поклони віддали.
Тоді нечутною ходою
Одна до неї підійшла;
Княжні легенькою рукою
Косу злотаву заплела
З мистецтвом, в наші дні не новим,
І обвила вінцем перловим
Півколо зблідлого чола.

Схиливши погляд, інша діва
До неї підійшла вродлива;
Блакитний, пишний сарафан
Окрив Людмили дивний стан:
І вкрила кучері злотисті,
І плечі й груди ніжні, чисті
Фата прозора, мов туман.
Убрання заздрісне вкриває
Красу, що послана з небес,
І дорогое взуття стискає
Дві ніжки, чудо із чудес.
Остання дівчина дбайлива
Із перлів пояс подала,
І десь співачка чарівлива
Пісень веселих завела.
Проте ні осяйне намисто,
Ні сарафан, ні перлів ряд,
Ні пісня влеслива ігриста
Її душі не веселять,
Даремно дзеркало малює
Красу, що словом не списатъ;
Стражданням очі їй горять,
Вона мовчить, вона сумує.

Хто правду любить у житті
І в темнім серці все читає,
Той знає: в ширім почутті,
Як часом жінка забуває
Крізь слози, потай, в смутку час,
На зло і розуму й звичаю,
Заглянуть в дзеркало хоч раз —
То сумно їй уже без краю.

Та ось Людмила знов одна.
Не знавши, що початъ, вона
До вікон з гратами підходить,
І зір її журливо бродить
Серед похмурої імли.
Все мертвє. Снігові рівнини
Кругом, мов килими, лягли;
Стоять похмурі верховини

В одноманітній білизні,
Дрімають, дикі і смутні;
Ні диму, ні житла немає,
Не видно ні душі в снігах,
І ріг мисливський не скликає
На влови у гірських борах;
І тільки з невеселим свистом
Бунтує вихор в полі чистім,
І там, де сходиться земля,
Гойдає схилене гілля.

В сльозах розплачливих Людмила
Свій вид, жахаючись, закрила.
Та що її в цю хвилю жде?
Вона у срібні двері йде;
Вони під музику відкрились,
І наша діва опинилася
В саду. Місцевість повна див:
Красніша від садів Арміди
І тих, якими володів
Цар Соломон, чи князь Тавриди;
Кругом хвилюються, шумлять
Розкішні, чарівні діброви,
Алеї пальм і ліс лавровий,
І благовонних мirtів ряд,
І кедрів горді верховини,
І золотаві апельсини,
Що в ясних водах oddались;
Ліски, і пагорки, й долини
Весни огнями зайнялись;
І ледве в'ється вітер майський
Між зачарованих полів,
І свище соловей китайський
В тремтінні чуйному листків;
Ллють діамантові фонтани
Струмки назустріч небесам;
Кругом виблискують боввані,
Немов живі; тут Фідій сам,
Що вчився в Феба і Паллади,
Непереможний сей митець,
Свій зачарований різець

Із рук би випустив з досади.
Б'ючись об кам'яні огради,
Дугою з перлів у вогні
Спадають, плещуть водоспади;
У лісі ручай ясні
Хвилюються, немов у сні.
Притулки тиші і розради,
Крізь вічну зелень тут і там
Веселі світяться альтани;
Троянди цвіт свій полум'яний
Являють радісним очам.
Іде їй не дивиться Людмила,
Її не тішить цілий світ;
Уся ця розкіш їй немила,
Не тішить світлий краєвид;
Куди, сама не знає, бродить,
Чудовий сад кругом обходить
З плачем, що в серці не згаса,
І погляд свій сумний підводить
На невблаганні небеса.
Аж ось засяяв зір манливий;
Перстом торкнулась уст вона;
Здавалось, задум їй жахливий
Родивсь... Відкрита путь страшна:
Місток високий над потоком
Встав перед нею на горбах;
З зітханням скорбним і глибоким
Вона підходить і в слюзах
В шумливі води подивилась
І, щоб страждань тяжких не чутъ,
Хотіла в хвилях утонуть —
Однак у водах не втопилася
І далі вирушила в путь.
Моя вродливиця Людмила,
Хоч і не ждала вже добра,
Втомилася, слізоз осушила,
В душі промовила: пора!
На травку сіла, оглянулась —
Над нею миттю тінь шатра
Для прохолоди розгорнулася;
Стоять найдки там смачні;

Весь посуд з чистого кристала;
І з-за гілля у тишині
Незрима арфа десь заграла.
Дивується сумна княжна,
І потай думає вона:
«Навіщо у неволі скніти,
Без милого на світі жити?
І хай жага твоя грізна
Мене терзає і леліє,
Та влада ката не страшна:
Людмила вмерти ще зуміє!
Мені не треба ні шатрів,
Ні бенкетів, ні пишних див, —
Геть їжу, вороже нечистий!
Помру серед твоїх садів!»
Подумала — і стала їсти.

Княжна встає — й намет легкий,
Розкішний посуд дорогий,
І звуки арфи... все пропало;
І, як раніш, все тихо стало;
Людмила знов одна в садах
Блукає скрізь, де бачать очі;
Тим часом в ясних небесах
Сплів місяць, повелитель ночі,
Встає імла з усіх боків
І тихо на горбах спочила;
І сон уже княжну сповив;
І враз якась незрима сила
Ніжніш, як вітер навесні,
Її в повітря підіймає,
Несе в покої мовчазні
І обережно опускає
Крізь фіміам троянд униз
На ложе суму, ложе сліз.
Три діви знову вмить з'явилися,
Круг неї знов заметушились,
Щоб на ніч зняти пишний стрій;
Але їх зір тяжкий, смутний
І вимушене їх мовчання
Явили тайне вболівання,
Докір безсилий долі злій.

Та гляньмо: пальцями гнучкими
Роздягнена сумна княжна;
Чарівна чарами легкими,
В одній сорочці перед ними
Лягає спочивати вона.
Вклонились діви на прощанні
І швидко відійшли в зітханні,
Щоб тихо двері причинить.
Та бранка молода не спить!
Тремтить, мов лист, дихнуть не сміє;
Холонуть перса, зір темніє;
Опівночі не спиться їй;
Мовчить, уважно наслухає,
Недвижна в темряві густій...
Скрізь глухо, морок налягає!
Лиш серце стукає в одчай...
Здається... тиша шепотить;
Ідуть — ідуть... не відвернути...
Княжна схovalася й тремтить —
І от... о страх! і справді чути
Непевний шум; і враз горить
Усе словісними вогнями,
І щось у дверях стугонить;
Німими, чорними рядами
Арапи з довгими шаблями
До ложа дівчини ідуть,
По змозі чемно і паристо,
І на подушках урочисто
Сивезну бороду несуть;
Велично входить у цю пору,
Піднявши довгу шию вгору,
Горбатий карлик із дверей:
Його ж то голову побриту,
Високим ковпаком накриту,
Скрашала сива борода.
Наблизивсь: діва молода
З постелі скочила й щосили
Старого карла за ковпак
Рукою жвавою вхопила,
Тремтячий піднесла кулак,
І з жаху завищала так,

Що всіх арапів оглушила.
Тремтить і скорчився бідак,
За злякану княжну блідіший;
Затисши вуха, він скоріше
Втекти хотів, та в бороді
Заплутався, упав і б'ється;
Встає, упав; в такій біді
Арапів чорний рій снується;
Шумлять, штовхаються, біжать,
Старого чаклуна схопили,
І геть розплутувать спішать,
Забувши шапку у Людмили.
Та що ж наш добрий молодець?
Ви згадуєте, певно, стрічу?
Бери швидкий свій олівець,
Малюй, Орловський, ніч і січ!
При свіtlі місячнім зійшлись,
Жорстоко б'ються на роздолі;
Серця їх гнівом зайнялись,
Списи їх кинуто у полі,
Уже мечі їх затялись,
Кольчуги кров'ю геть укриті,
Щити тріщать, в шматки розбигі. .
Вони схопилися навхил,
Здійнявши в небо чорний пил,
Баскі під ними коні бились;
Немов прикуті до сідла,
Борці один з одним зустрілись,
Чоло схиливши до чола;
Злоба всі м'язи їх стягла:
Вони сплелись і костеніють;
По жилах їх огонь біжить,
І серце в кожного тремтить —
І враз хитнулися, слабіють —
Хтось упаде... Тут витязь мій,
З сідла, скипівши, сам не свій
Рукою вершника зриває,
Здіймає вгору, запальний,
І в хвилі з берега скидає.
«Загинь же! — грізно він гукає; ..
Помри, завиднику лихий!»

Ти здогадався, мій читачу,
З ким бивсь хоробрий наш Руслан:
Це той, хто мав жорстоку вдачу,
Рогдай, надія всіх киян,
Закоханий в Людмилу нашу.
Він вздовж дніпрових берегів
Шукав суперника слідів;
Знайшов, настиг, та сила дивна
Була Руслановій нерівна,
І Русі вславлений боєць
В пустелі свій знайшов кінець.
Take оповідають диво:
Русалка юна пустотливо
Його на перса прийняла
І з поцілунками, грайливо,
На дно зі сміхом потягла.
І потім довго серед ночі,
Навколо тихих берегів,
Богатиря примарні очі
Лякали пізніх рибаків.

ПІСНЯ ТРЕТЬЯ

Даремно в тіні ви снувались
Для мирних, дорогих людей,
Мої рядки! Ви не сковались
Від гніву заздрісних очей.
Вже зблідлий критик, на догану,
Мене ущипливо питав:
Чому, немов на сміх Руслану,
Його дружину пожадану
Княжною й дівою я звав?
Злоби, читачу мій почтивий,
Ти бачиш чорну тут печать!
Зоїле, критику зрадливий,
Ну, що мені на це сказати?
Нешчасний, червоній з досади!
Не хочу сперечатись я;
В цій справі я мовчати радий;
Правдива тут душа моя.
Та зрозумієш ти, Клімено,

І спустиш млосні очі вниз,
Ти, жертво сонного Гімена...
Я бачу, що краплини сліз
На вірш мій падають безсило;
Ти червонієш, зір погас;
Зітхнула тихо... зрозуміло!
Ревнівцю: глянь, надходить час;
Досада пристрасна у змову
З Амуром сміливо ввійшла,
Прикраса помсти вже готова
Для недостойного чола.

Уже ранкове сонце сяло
На тімені північних гір;
Та в дивнім замку все мовчало.
Чаклун сердито, мов упир,
Без шапки, в одязі ранковім
На ліжку позіхав чудовім.
Рабів покірних рій німий
Круг бороди стояв почтиво.
І ніжно гребінь костяний
Розчісував химерні звиви;
В догоду, звісно, красоті
На вуса довгі та густі
Лилися східні аромати,
І хитрі кучері вились;
Аж ось, не знати де візьмись,
В вікно влітає змій крилатий:

Він кільцями себе згинав,
Гримів залисною лускою —
І перед стихлою юрбою
Наїною він раптом став.
«Вітаю я тебе, — сказала, —
Найкращий із братів моїх!
Я досі Чорномора знала
Лише з переказів гучних;
Та наша доля незабута
Обох нас помстою єдна;
Чигає небезпека люта,
Нависла хмарою вона;

Нас голос честі закликає,
Помститись подає він знак».

Їй карло руку простягає
Улесливо і хитро так,
Віщаючи: «Тобі, Наїно,
Я найщиріший друг, клянусь!
Ми зганьбимо лукавство Фінна;
Та підступів я не боюсь:
Здолаю ворога своєго;
Спізнай чудесний жереб мій:
Ніде немає, зрозумій,
Такої бороди ні в кого.
І доки кучерів густих
Ворожий меч не розрубає,
Ніхто із витязів грізних,
Ніхто з людей не подолає
Найменших задумів моїх;
Моею буде вік Людмила,
Руслана жде страшний загин!»
Похмуро відьма повторила:
«Загине він! Загине він!»
І потім тричі прошипіла,
Три рази тупнула вона
І чорним змієм полетіла.

У пишнім злоті каптана,
Зрадівши з віщувань чаклунки,
Чаклун набравсь охоти знов
Нести Людмилі, як дарунки,
Покору, вуса і любов.
Прибрався карлик бородатий
І знов іде в її палати;
Пройшов кімнат довжезний ряд:
Княжни нема. Він далі, в сад,
В лавровий ліс, до граток саду,
Вздовж озера, круг водоспаду,
В альтанки, під місток... дарма!
Княжна пішла, її нема!
Хто висловить його безсиля,
І рев, і трепет божевілля?

З досади стогне він, хрипить
І до невільників кричить:
«Раби, до мене поспішайте!
Сюди, надіюсь я на вас!
Людмилу швидко розшукайте!
Та швидше-бо, кажу я! враз!
А то — жартуєте зо мною —
Всіх задушу вас бородою!..»

Та, читачу, сказати тобі
Де юна бранка заховалась?
Всю ніч вона кляла в журбі
Свою недолю — і сміялась.
Її жахала борода,
Та Чорномор смішним здавався, —
А жах зникає без сліда,
Як тільки сміх в душі озвався.
Уже світало в небесах,
Людмила постіль залишила
І погляд мимохіть спинила
В високих, чистих дзеркалах;
З плечей лілейних мимоволі
Злотисті кучері зняла;
Звела недбало руки голі,
Густе волосся заплела;
Своє вчоращене дивне вбрання
В кутку негадано знайшла;
Зітхнувши, одяглась, і зрання
З досади плакать почала;
Однак до чарівного скла
Свої звертала очі знову,

І спало дівчині на ум,
Від хвилювань примхливих дум,
Примірять шапку чаклунову.
Скрізь тихо, спить окольний світ;
Ніхто на дівчину не гляне...
А дівчині в сімнадцять літ —
Яка їй шапка не пристане!
Убори любить з нас усяк.
Людмила шапкою вертіла

Туди й сюди, і так і сяк, —
І задом наперед наділа.
І що ж? старих часів дива!
Людмила в дзеркалі пропала;
Перевернула — й знов жива
Людмила перед нею стала;
Вдягla — і знов її нема;
Зняла — і в дзеркалі! «Чудово!
Гаразд, чаклуне мій, дарма!
Тепер я у безпеці знову;
Тепер від тебе я втекла!»
Княжна зраділа сумовита
І шапку злого ворожбита
Навспак швиденько надягла.

Та даймо місце знов герою.
Чи гідно час нам марнувати
То з шапкою, то з бородою,
Руслана ж зовсім занедбать?
Кінчивши бій страшний з Рогдаєм,
Дрімучий ліс проїхав він
І став перед чудовим краєм
У близьку вранішніх годин.
Тремтить наш витязь мимоволі:
Він у старому ратнім полі.
Порожня далеч; у кістках
Жовтіє степ; а на горbach
Щити, сагайдаки і лати;
Де зброя, де меча стиска
Давно засохла вже рука;
В траву заріс шолом кудлатий,
І череп зотліває в нім,
Богатиря кістяк там цілий
Лежить у полі мовчазнім
З його конем; списи і стріли
Впилися в землю, замашні,
І мирний плющ їх обіймає...
Нішо в пустельній глухині
Сумної тиші не займає,
І сонце в світлій вишині
Долину смерті осяває.

Зітхнувши, витязь очі звів,
Сумнimi пойнятий думками.
«О поле, поле, хто посмів
Тебе засіяти кістками?
Чий кінь баский тебе топтав
В останній час страшної битви?
Хто славно на тобі сконав?
Чиї лунали тут молитви?
Чому ж, о поле, змовкло ти
І вкрилось забуття травою?..
Хто знає, чи й мені втекти
Від часу, що вкрива нас тъмою?
Поставлять, може, на горбі
Труну з останками Руслана,
І струни голосні Баяна
Не гомонітимуть в журбі!»

Та скоро витязь мій згадав,
Що треба меч знайти для бою,
І навіть панцир; утеряв
У герці він останнім зброю.
Обходить поле він навкруг;
В кущах, серед кісток забутих,
У купі тліючих кольчуг,
Мечів і шоломів погнутих
Собі шукає зброю він.
Проснувся степ, як ранком завше,
І чути в полі гук і дзвін;
Він щит підняв, не вибиравши,
Шолом знайшов, співучий ріг;
І лиш меча знайти не міг.
Об'їхавши страшну долину,
Багато бачив він мечів,
Та все малий або легенький,
А князь на зрист був чималенький,
Не те, що витязь наших днів.
Щоб мати щось в руках, для штуки
Він спис крицевий взяв у руки,
На груди панцир він одяг
І далі виїхав на шлях.
Вже вечір; захід зблід рум'яний,

І сон злітає з висоти;
Димляться синяві тумани,
І сходить місяць золотий.
Смеркає. Стежкою курною
В задумі їде наш Руслан
І бачить: крізь нічний туман
Гора чорніє, вкрита млою,
І щось хропе там, ніби спить.
Він ближче — не дивуйте, люди!
Гора на повні дише груди.
Руслан вслухається, мовчить
І дивиться з спокійним духом;
Та, водячи лякливиим ухом,
Кінь упирається, тремтить,
Трясе уперто головою,
І грива вгору піднялася.
Аж ось під місячною млою
Гора мов сяйво зайнялась,
Ясніє; глянув смілий князь —
І чудо вздрів перед собою.
Де взяти фарби і слова?
Жива дрімає голова.
Великі очі сон склепляє;
Хропе, шолом пернатий має,
Хвилястим пір'ям в висоті,
Мов тінь, спадає, розхитавшись.
В своїй жахливій красоті
Над степом чорним підійнявшись,
Похмура вся і мовчазна,
Пустелі сторож вікової,
Перед Русланом враз вона
Встає громадою грізною.
Дивуючись марі чудній,
Він хоче сон розвіять свій.
І зблизька він оглянув диво,
Об'їхав голову кругом
І став при носі мовчазливо;
Лоскоче ніздрі він списом,
І ось потвора позіхнула,
Розкрила очі й миттю чхнула...
Здійнявся вихор, буря здула

Навколо пил; а з вій, з усів
Табун совиний відлетів;
І гай проснувся мовчазливий,
Луна зачхала — кінь лякливий
Заржав, злетівши, заскакав,
І витязь ледве сам не впав,
А слідом чути голос шумний:
«Куди ти, витязю безумний?
Вертай назад, це мій наказ!
Бо проковтну нахабу враз!»
Руслан з презирством обернувся,
Коня затримавши свого,
І, гордо глянувши, всміхнувся.
«Від мене хочеш ти чого? —
Похмура голова кричала. —
От гостя доля надіслала!
Послухай, забирайся пріч!
Я хочу спати, давно вже ніч.
Прошай!» Та витязь гордовитий,
Почувши грубі ті слова,
Гукнув розгніваний, сердитий:
«Мовчи, порожня голова!
Чував я істину бувало:
Широкий лоб, та мозку мало!
Я іду, іду, не свищу,
А як наїду, не прошу!»

Тоді, від люті занімівши,
Злобою вся споломенівши,
Надулась голова; страшним
Огнем їй очі замигтіли;
У піні губи затремтіли;
Із уст, із вух повився дим —
І раптом голова щосили
На князя дме, як сто міхів;
Даремно кінь зажмурив очі,
Натужив груди, лоб схилив;
Крізь вихор, дощ і морок ночі
В непевну знов рушає путь,
Охоплений шаленим страхом,
Засліплений безкрайм жахом,

Він мчить у даль передихнуть.
Знов повернутись витязь хоче —
Відбитий знов, нема надій!
А голова у тьмі нічній,
Мов збожеволіла, рягоче,
Гримить: «Ну й витязь! Любий мій!
Куди ти? тихше, тихше, стій!
Стривай, ти шию скрутиш даром;
Чи, може, страх тебе напав?
Порадуй хоч одним ударом,
Допоки кінь твій не сконав».

І тут же голова дратує
Героя довгим язиком.
Руслан з досади мов не чує,
Дзвінким погрожує списом,
Стискає ратище рукою,
І враз нехібну, гостру зброю
В зухвалий увіткнув язик.
Кривавий струм з гидкого зіву
Страшною річкою потік.
Від здивування, болю, гніву
Безтямна ставши, голова
На князя смілого дивилась,
Залізо гризла і мінилась.
Так в марнім запалі, бува,
Поганий учень Мельпомени
Раптовим свистом збитий враз,
Уже не бачить більше вас,
Поблід і ролю забуває,
Тремтить, і голову схилив,
І, заїкаючись, змовкає
Під глузування глядачів.
В таку сприятливу хвилину,
До голови вже без упину,
Мов яструб, богатир летить,
Підняв десницю грізну вгору
І рукавицею потвору
В обличчя затинає вмить;
Аж у степу луна відбилась;
Навколо росяна трава
Густою кров'ю обагрилась,

I, захитавшись, голова
Перевернулась, покотилася,
Шолом чавунний забряжчав.
Тоді в долині спорожнілій
Меч богатирський заблищав.
Хапає воїн звеселій
Його й назустріч голові
По закриваленій траві
Біжить із наміром жорстоким
І носа й вуха відрубать;
Руслан готовий їх відтять,
Уже махнув мечем широким —
Аж ось почув він, мовчазний,
Благання й стогін голосний...
І тихо меч він опускає,
І гнів у ньому завмирає,
І помста буряна мовчить
В душі, замиреній молінням:
Так тане лід, струмком дзюрчить,
Весняним зрошеній промінням.
«Герою, ти мене провчив, —
З зітханням голова сказала, —
Твоя рука це показала —
Я проти тебе завинив;
Віднині я тобі в послузі;
Не піддавай мене наruzі!
Мій жереб вартий співчуття.
Бучне було й моє життя!
В кривавих битвах супостата
Собі я рівного не знав;
Щасливий був, коли б не мав
Суперником я злого брата!
Підступний Чорномор гидкий,
Ти, ти всіх бід моїх виною!
Ганебний карло, завидкий,
Що народився з бородою,
Ніяк не міг мені проститъ
І вигляд мій, і зрост високий,
І з юних літ в душі таїть
До мене зненависть, жорстокий.
Не дуже мудрий я, зате

Рослявий, — а потвора злюща
Ніяк угору не росте,
Та з біса хитра й завидюща.
До того ж, знай, при цій біді
В його чудесній бороді
Таяться чарівничі сили;
Ніщо в житті йому не миле,
І, доки ціла борода, —
Він зло творить не покида.
От якось він, немов для дружби,
«Послухай лиш, — мені сказав, —
Ти не відмовишся від служби?
Я в чорних книгах начитав,
Що десь за східними борами,
На тихих моря берегах,
В глухім підвалі під замками,
Зберігся меч — і що ж? о страх!
Довідавсь я в чаклунськім колі,
Що волею страшної долі
Цей меч відомий буде нам,
Що лихо нас обох чекає:
Мені він бороду зрубає,
Тобі главу; зміркуй же сам,
Як добре, брате, захопити
Цей утвір злий ворожія!»
«Ну, що ж? про що тут говорити? —
Сказав я карлу. — Звісно, я
Податись на край світу радий».
І на плече сосну звалив,
На друге — ніби для поради —
Лихого брата посадив;
У дальню рушив я дорогу,
Ішов, ішов і, слава Богу,
Пророкуванню мов на зло,
Щасливо все спочатку йшло.
Десь за далекими борами
Знайшли ми льох, як він казав;
Я розметав його руками
І таємничий меч дістав.
Та ні! так доля захотіла:
Між нами сварка закипіла —

Було, признатися, чому! —
Мечем, бач, володіть кому?
Кричав я, карло хвилювався;
Ми лаялися; під кінець
Щось хитре вигадав митець,
Затих собі, неначе здався.
«Покиньмо сварки ми дурні, —
Промовив Чорномор мені, —
Повинні спілку ми зміцняти,
Велить нам серце в мирі жить;
Ми долю змусимо сказати,
Для кого меч оцей блищить.
Слід вуха до землі схилити
(Бажає злість лихому вчити!):
Хто перший з нас почує дзвін,
Тому мечем цим володіти». —
Сказав і ліг на землю він.
Я здуру також нахилився,
Лежу, щоб дзвін той упіймати,
І мислю карла ошукать!
Та сам я страшно помилився.
Зненацька в тиші гробовій
Устав навшпиньки лиходій,
Підкрався ззаду, розмахнувся;
Як вихор, свиснув гострий меч, —
І доки, бач, я обернувся,
Вже голова злетіла з плеч —
І надприродна темна сила
Одразу дух життя спинила.
Тернами тулуб мій заріс;
У далині, в чужій країні,
Зотлів мій прах, останок тлінний;
Та злісний карло переніс
Мене у край цей самотинний,
Де вічно мав я стерегти
Цей меч, що взяв сьогодні ти.
За тебе доля, о герою!
Візьми його, і Бог з тобою!
Можливо, на шляхах своїх
Ти карла-чаклуна зустрінеш, —
Помстися за лукавство й гріх!

І я тоді щасливий буду,
Спокійно вік кінчу я свій —
І, знай, у вдячності своїй
Навіки ляпас твій забуду».

ПІСНЯ ЧЕТВЕРТА

Уранці вставши, кожен раз
Я дякую сердечно Богу,
Що мало є нагод у нас
Зустріти ворожбита злого.
До того ж — честь і слава їм! —
Безпечні стали наші шлюби...
У них нема страшної згуби
Мужам і дівам молодим.
Та є ще інші ворожбити, —
Їх рід ненавиджу лихий:
І погляд, ніжністю повитий,
І голос, друзі, чарівний!
Цурайтесь їх: вони лукаві!
Шукайте прикладу в мені,
Не вірте мові їх ласкавій
І спочивайте в тишині.

Поезії чудесний геній,
Співець примар у млі натхненній,
Кохання, мрій і чортівні,
Могил і раю вірний житель,
Моєї музи навесні
Учителю й охоронитель!
Орфею півночі, мені
Прости, що в повісті грайливій
Я лину по твоїх слідах
І лірі звуки гомінливі
В оманних викриваю снах.
Усі ви чули, любі друзі,
Як бісові дивак страшний
Продав себе спочатку в тузі,
А там і дочок, лиходій;
Як потім щедрими дарами,
Постом, молитвою і тим,

Що каявсь гірко, до нестями,
Знайшов заступника в святім;
Як він помер, і як заснули
Дванадцять дочок молодих;
І нас привабили, вжахнули
Картини тих чудес нічних
І чарівничі ті примари,
Похмурий біс і Божий гнів,
І грішника живого кари,
І чари непорочних дів.
Ми з ними плакали, бродили
Круг стін у темряві німій
І серцем враженим любили
Їх тихий сон і бран тяжкий.
Вадима палко заклинали,
Пробудження вітали їх.
І часто ми черниць святих
На батьків цвинтар проводжали.
І що ж, чи правда?.. нам збрехиали!
Та чи скажу вам правду я?

Ратмір на південь без упину
Свого баского гнав коня
І mrяв ще до смерку дня
Знайти Русланову дружину.
Та день багряний вечорів;
Даремно він перед собою
В тумані здалеку зорив:
Було безлюдно над рікою,
Останній промінь ще горів
Над пишно-золотавим бором.
Наш витязь мимо скель скакав,
І в тишині навколо зором
Нічліг поміж дерев шукав.
Він на долину завертає,
І бачить: замок на горbach
Зубчасті мури підіймає;
Чорніють вежі по кутках;
І діва на стіні високій,
Мов лебідь, на воді широкій,
Ішла у сяйві, і тремтів

Навколо ледве чутний спів,
Що ллеться в тишині глибокій.

«У полі морок ліг нічний
І вітер з хвиль устав сердитий.
Спізнивсь, мандрівче молодий!
Іди в наш терем відпочити.

Вночі тут спокій мовчазний,
А вдень і шум і частування.
Прийди на дружне закликання,
Прийди, мандрівче молодий!

У нас красунь веселий рій;
Їх ніжна мова й милування.
Прийди на ніжне закликання,
Прийди, мандрівче молодий!

Тобі ми вранці келих твій
Наллєм по вінця на прощання.
Прийди на ніжне закликання,
Прийди, мандрівче молодий!

У полі морок ліг нічний
І вітер з хвиль устав сердитий.
Спізнивсь, мандрівче молодий!
Іди в наш терем відпочити».

Вона співає, заклика:
І хан палкий вже під стіною;
Стрічати в брамі юнака
Дівчата вибігли юрбою;
Під гомін лагідних речей
Ратмір оточений; не зводять
Красуні з витязя очей;
Дві дівчини коня відводять;
В світлицю входить хан радий,
За ним самотниць милих рій;
Одна зняла шолом крилатий,
Здіймає друга куті лати,
Та меч бере, та щит курний;

Любові одяг чарівний
Заступить зброю воякову.
Та спершу витязя ведуть
У руську лазню пречудову.
Вже хвилі димові течуть
У казани глибокі й чисті,
Фонтани бризкають сріблисти;
Розкішний килим перед ним;
Хан стомлений на нім лягає;
Прозора пара обгортаває;
З турботним поглядом німим,
Напівоголені, звабливі,
У мlostі, сповнені жаги,
Дівчата ніжні та вродливі
Стоять юрбою навколо.
Одна над рицарем махає
Тонким березовим гіллям,
І палом тіло обіймає;
А інша сік трояндний там
На члени стомлені зливає
І ароматами скропляє
Русяви кучері рясні.
І витязь, від жаги сп'янілий,
Уже забув красу Людмили,
Що десь у дальній стороні;
Він мліє в запальном бажанні;
Блукає поглядом своїм,
І, весь у пристраснім чеканні,
Палає серцем молодим.

Та ось іде він до гостини.
У пишні вдягнений тканини,
Ратмір, у колі красних дів,
За стіл багатий радо сів.
Я не Гомер: в піснях високих
Один він може оспівати,
Як бенкетує грецька рать,
І дзвін і піну чар глибоких.
Волію, по слідах Парні,
В недбалім прославляти слові
Принади наготи нічні

І ніжні пестощі любові!
Над замком місяць вдалини;
Я бачу терем над горою,
Де витязь млосний самотою
Лежить у неспокійнім сні;
Його чоло, його ланіти
Раптовим полум'ям горяТЬ;
Його уста напівзкриті
З жаги солодкої тремтять;
Він тихо, пристрасно зітхає,
Він бачить їх — і в сні палкім
Покров до серця притискає.
Враз у покої мовчазнім
Відкрились двері; край порога
Рипить під ніжкою підлога;
При сяйві місяця яснім
Майнула діва. Сни крилаті,
Сховайтесь, відлетіте пріч!
Прокиньсь — твоя настала ніч!
Не повернуть хвилину втрати!..
Вона підходить, він лежить
І в млості пристрасній дрімає;
Покров його з одра висить,
І пух чоло йому вгортасє.
В мовчанні діва перед ним
Стойть, прекрасна і жадана,
Мовчить, не дише, як Діана
Над милим пастухом своїм;
І ось вона, на ложе хана
Коліном спершися одним,
Зітхнула і лиць схиляє,
У млості, з трепетом живим,
І сон щасливця уриває
Цілунком пристрасним, німим...

Та, друзі, соромлива ліра
Замовкла у руці моїй;
І слабне тихий голос мій —
Покинем юного Ратміра;
Для цих пісень тепер не час;
Руслан цікавить мусить нас,

Руслан, цей витязь бездоганний,
Людмили нашої коханий.
Його стомив упертий бій,
Під велетенською главою
Сповив Руслана сон міцний.
Та ось ранковою порою
Вже сяє обрій мовчазний;
Скрізь ясно; промінь жартівливий
Чоло глави позолотив.
Руслан устав, і кінь грайливий
Під ним стрілою полетів.

І дні біжать; жовтіють ниви;
З дерев спадає ветхий лист;
В лісах осінній вітру свист
Співців пернатих заглушає;
Похмурий і тяжкий туман
Могили голі сповиває;
Зима наблизилась — Руслан
Коня відважно поганяє
На дальнюю північ; з кожним днем
Знов перепони зустрічає.
То б'ється він з богатирем,
То з велетнем, або з Ягою,
А то вночі, на кілька гін,
Немов крізь сон той, бачить він:
Оточені густою млою,
Русалки тихо на гілках,
Гойдаючись навколо нього,
Із усмішкою на устах,
Чарують князя молодого...
Та дивних сил незримий рій
Зберіг його в спокусі тій;
В його душі бажань немає,
Він їх не бачить, їх не знає,
Людмилі вірний він одній.
Але, в печалі невтолима
І для лихого чаклуна
У дивній шапці невидима,
Що думає моя княжна,
Що робить чарівна Людмила?

Вона, безмовна, посмутніла,
Одна гуляє між садів,
Про друга думає й зітхає,
Або у мріях дивних снів
До рідних київських полів
В сердечнім забутті літає;
Братів і батька обіймає,
І подруг бачить молодих,
І мамок пізнає своїх, —
Полон забуто і розлуку!
Та скоро стомлена княжна
Пригадує неволі муку,
І знов самотня і сумна.
Рабам закоханця лихого
Нема роботи, крім одного:
По замку бігать, по садах,
І полоненої шукати,
Метатись, голосно гукати, —
Та марна праця бідолах.
Людмила ними ніби гралась:
У чарівних гаях, гляди,
Без шапки враз вона з'являлась
І кликала: «Сюди, сюди!»
До неї кидались юрбою;
Але тікала геть вона,
Незрима, тихою ходою
Від рук страшного чаклuna.
Усюди, завжди помічали
Легкі красунині сліди:
То позолочені плоди
На шумному гіллі зникали,
То краплі чистої води
На луг толочений спадали:
Тоді напевне в замку знали,
Що п'є або що єсть княжна.
Ховаючись вночі, шукала
На гілці кедровій вона
Хоч на якусь хвилину сна —
Та тільки слізози проливала,
Подружжя кликала в журбі,
І нудьгуvalа самотою,

І рідко, рідко на зорі,
Десь поміж вітами, вгорі
Дрімала пізньою добою;
Та тільки рідшала імла,
До водоспаду діва йшла
Умитись чистою водою:
Сам карло ранньою порою
Раз бачив якось із палат,
Як під незримою рукою
Плескав і бризкав водоспад.
З своєю тugoю тяжкою
До ночі тут, у цих краях,
Вона бродила по садах;
І часто ввечері чували
Її приємний голосок;
Вінок уранці підіймали,
Недбало кинутий в кущах,
Чи перської шматочок шалі,
Або хустину, всю в слюзах.

Страшну жагу не втамувати,
Не заглушити болю втрати, —
І вирішив чаклун лихий
Людмилу підступом піймати.
Так Лемноса ковалъ кривий,
Що взяв вінець подружній свій
Із рук прекрасних Цітереї,
Тонку їй сіть розкинув сам,
Глузливим викривши богам
Дружини витівки своєї...

Нудьгуючи, сумна княжна
В альтанці, зеленню повитій,
Сиділа тихо край вікна
І крізь похитувані віти
На луг дивилася запашний.
Враз чує — кличути: «Друже мій!»
І бачить вірного Руслана.
Його хода, і риси, і стан;
Та він блідий, в очах туман
І на стегні ще свіжа рана —

Здригнулось серце їй: «Руслан!
Руслан!.. він справді!» І стрілою
Вона до витязя летить
І каже у сльозах, тремтить:
«Ти тут... у ранах... що з тобою?»
Уже надбігла, обняла:
О жах... це привид... він зникає!
Княжна під сіткою; з чола
На землю шапка їй спадає,
І чує, грізний хтось кричить:
«Вона моя!» — і ось ту ж мить
Чаклун огидний виростає.
І чути стогін діви враз,
І знепритомніла — в цей час
Над нею сон крило здіймає.

Що ж буде молодій княжні?
О, жах який: чаклун безсилій
Рукою пестить чарівні
Принади юної Людмили!
Та чи пізнатъ він щастя міг?
І раптом чуть — гукає ріг,
Хтось ніби карла викликає.
І з ляку ворожбит скоріш
На діву шапку одягає;
Та знов гудуть; гучніш, гучніш!
Летить туди він, у долину,
Заклавши бороду за спину.

ПІСНЯ П'ЯТА

Ах, чарівна моя княжна!
За неї кращої немає:
Вона і скромна і чуйна,
Подружжю віддана жона,
Пустує трішки... що ж, буває!
Іще миліша тим вона.
Щодня принадою новою
Уміє нас причарувати;
Скажіть: чи можна порівняти
Її з Дельфірою лихою?
Одній — послала доля дар

Серця і очі хвилювати;
І мова й усміх, що й казати,
Розпалюють кохання жар.
А та — в спідниці, мов гусар;
Остроги й вуса лиш додати!
Блажен, кого на самоті,
В вечірні сутінки густі,
Людмила в затишку чекає
І другом зве ласково так;
Але блажен і той юнак,
Що від Дельфіри утікає
І навіть незнайомий їй.
А втім, про інше мова. Стій!
Це хто сурмив? Хто чародія
На грізну січу викликав?
Хто чаклуна перелякав?
Руслан. Веде його надія
І помста в замок лиходія.
Вже під горою князь стоїть,
Зазивний ріг, мов буря, вие,
І нетерплячий кінь кипить,
І сніг міцним копитом риє.
Чекає карла князь. Та ось
Ударив раптом по шолому
Рукою невидимий хтось;
І був удар подібний грому;
Руслан підводить погляд свій,
І бачить він — над головою —
З піднесеною булавою
Літає Чорномор страшний.
Щитом укрившись, він нагнувся,
Мечем потряс і замахнувся;
Та той під хмари знявся вмить;
Зникає — і згори летить
На князя, щоб нагнати жаху.
Моторний витязь відлетів,
І в сніг негадано з розмаху
Чаклун упав — та там і сів;
Руслан зійшов з коня, без страху
Мерщій до чаклуна спішить,
Піймав, за бороду хапає,

Чаклун змагається, хрипить,
І вже з Русланом відлітає...
В тризові кінь баский стойть;
Уже чаклун під небесами;
На бороді герой висить;
Летять над темними лісами,
Летять над дикими шпилями,
Летять над морем безліч гін;
Руслан аж терпне від напруги,
Але ж за бороду злодюги
Тримається уперто він.
Чаклун же, кволий від натуги,
Почувши, що надходить край
Від сили руської, Руслану
Лукаво мовить: «Князю, знай!
Тобі я шкодить перестану;
Твою я мужність визнаю,
Прошу образу я твою,
Спущусь — та тільки при умові...»
«Мовчи, злочинцю навісний! —
Наш витязь зупинив на слові. —
З дружини катом звичай мій
Ніколи не складатъ угоди!
Цей меч за всі відплатить шкоди!
Лети, як знаєш, хоч куди,
А буть тобі без бороди!»
З тяжкої змучений пригоди,
В досаді, у журбі німій
Даремно карло, сам не свій,
Довжезну бороду стрясає:
Руслан її не випускає:
Вискубує волосся в ній.
Два дні чаклун героя носить,
На третій він пощади просить:
«О князю, карла пожалій;
Я ледве дихаю; доволі!
Залиш мене, в твоїй я волі;
Скажи — спущусь, куди велиш...»
«Тепер ти наш; ага, tremтиш!
Не знаєш руської ти сили!
Неси негайно до Людмили».

Смиренний Чорномор затих;
Додому з витязем пустився;
Летить — і миттю опинився
Серед жахливих гір своїх.
Тоді Руслан підніс угору
Меча, що взяв у голови,
І бородище Чорномору
Відсік, немов стебло трави.
«Знай наших! — мовив він жорстоко, —
Де, злодію, краса твоя?
Де сила?» На шолом високий
Волосся сиве він чіпля.
Коня покликав він баского;
Веселий кінь прибіг, заржав;
І карла, ледве що живого,
Наш витязь за сідло поклав,
І, щоб ні хвилі не втрачати,
Спішить на шпиль гори крутий,
Досяг, і без кінця радий
Летить у чарівні палати.
Шолом побачивши кудлатий,
Страшної перемоги знак,
Арапи, з жахом на очах,
Юрба невільниць полохливих,
Мов привиди, з усіх сторін
Біжать — ховаються. А він
По залах ходить бліскотливих,
Подружжя кличе він своє,
І з-під склепіннів мовчазливих
Луна відgomін подає;
У хвилях почуттів вабливих
Він відчиняє двері в сад —
Іде, іде — і не знаходить;
Збентежено він зором водить —
Змертвило все серед оград,
В альтанках порожньо; на кручах,
Вздовж берегів струмків текучих,
Нема Людмили, — зник і слід,
Нічого вухо не вчуває.
Ta раптом холод обіймає,
І князеві темніє світ,

В умі встають думки тужливі...
«Гіркий одчай... полон, можливо...
Безодня... хвилі...» В цих думках,
Повитий тugoю німою,
Схилився витязь головою;
Його обняв раптовий страх;
Він став, немов закам'янілий;
Темніє розум; налетіли,
Як вихор, розпач і любов,
Йому ллючи отруту в кров.
І от, здається, тінь кохана
Діткнулася до уст палких...
Ta nі! Ce тільки зла омана!
I витязь по садах густих
Людмилу кличе, зазиває,
I скелі з гір крутих зриває,
Все трощить він мечем своїм —
Кущі, альтанки упадають,
Дерева в хвилях потопають,
Степ оголяється за ним!
Далеко гуки відбивають
I тріск, і рев, і шум, і грім;
Нічим меча не відвернути,
I край спустошений лежить —
Шукає жертви витязь лютий,
Навколо себе мимохідь
Пусте повітря розтинає...
I враз — негаданий удар
З княжни незримої збиває
Прощальний Чорномора дар...
I чарівна зникає сила:
В сітях відкрилася Людмила!
I хто б очам повірить міг?
Зазнавши щастя в ці хвилини,
Наш витязь падає до ніг
Своєї вірної дружини,
Цілує, розриває сіть,
Від щастя плаче і тремтить;
Гука її — вона ж дрімає,
Зімкнула очі і уста,

І мрії ніжна жагота
Дівочі груди підіймає.

На неї мовчки він зорить,
Настала знов журби година...
Та раптом чує він ту ж мить
Слова старого друга Фінна:

«Мужайся! У зворотну путь
Вертай з Людмилою-жоною;
Проймися силою новою,
Коханню й честі вірний будь.
Небесний грім на злобу гряне,
І запанує тишина —
І в світлім Києві княжна
У батьковій світлиці встане
Від зачарованого сна».

Руслан, таку почувши мову,
В міцні обійми взяв жону,
Красою ніжною чудову,
Гірську покинув тишину,
Зійшов у тіняву діброву.

Із ворожбитом за сідлом
Поїхав він своїм шляхом;
В його руках лежить Людмила,
Немов уранішня зоря,
І на плече богатиря
Спокійно личко похилила.
Косою, звитою в кільце,
Вітрець пустельний ніжно грає;
Як часто в сні вона зітхає!
Як часто чарівне лицезріє,
Немов троянді цвіт, палає!
Любов і мрійна тайна
Русланів образ викликає,
І з млюсним шепотом вона
Ім'я кохане вимовляє...
І, все забувши, ловить він,
Її привабливі дихання,

Усмішку, слізозі без причин
І сонних персів хвилювання...

I серед гір і в низині,
У темні ночі й білі дні,
Наш витязь їде без упину,
Про рідну мріючи країну, —
А діва спить. Та юний князь,
В якім жадоба зайнялась,
Невже цей страдник цілу днину
Свою жону оберігав
I тільки у цнотливій мрії,
Спинивши молоді надії,
Свое блаженство відчував?
Чернець, який нам передав
Переказ про старі події,
Що досі відблиск їх не згас,
У тому запевняє нас, —
I вірю я! Нема без згоди
Взаємної нам насолоди:
Коли ми вдвох — щасливий час.
Пастушки, сон княжни ясної
Не схожий був на ваші сни,
Під час манливої весни,
В тіні, серед трави густої.
Я пам'ятаю луг м'який
Серед березового гаю,
Я вечір згадую п'янкий,
I Ліди сон я пам'ятаю...
Ах, перший поцілунок мій,
Легкий, тремтячий і грайливий,
Він не розкрив, мій друже, вій
Лукавій дівчині дрімливій...
Та годі, мов юнак-пустун,
Пригадувати дні любові!
Страждання й радощі раптові
Вже не торкнутъ колишніх струн;
Цікавлять нас у цій розмові
Руслан, Людмила і чаклун.

Прослалася внизу рівнина,
Ялини де-не-де сумні;

Гори якоїсь в далині
Чорніє кругла верховина
В яскравій синяві небес.
Князь дивиться — і догадався,
Що бачить чудо із чудес;
І швидше кінь прудкий помчався,
До голови його приніс,
Що дивиться недвижним оком;
У неї чуб, мов чорний ліс,
Що виріс на чолі високім;
Ланіти без життя, страшні;
Тяжкою блідістю укриті,
Уста потріскані розкриті,
І зуби стиснуті міцні...
Могутня голова мертвіла,
Останній день її наспів.
До неї витязь прилетів,
І карло з ним, і з ним Людмила.
Гукнув: «Добриден, голова!
Я тут! твій зрадник полонений!
Ось він, злодюга навіжений!»
І ці погордливі слова
Її небавом оживили,
На мить чуття її збудили,
Прокинулась, мов після сна,
Поглянула і застогнала...
Пізнала витязя вона,
І брата злобного впізнала.
Надулись ніздрі; на щоках
Вогонь багряний появився,
І в помираючих очах
Останній гнів її відбився.
У люті дикій та німій
Вона зубами скреготала,
І докір братові страшний
В тяжкім конанні белькотала...
Уже кінчалися в той час
Її наруга і страждання;
Чола вогонь раптовий гас,
І слабшало тяжке дихання;
От-от душа покине світ...

І скоро князь і ворожбит
Узріли смерті трепетання...
Вона спочила вічним сном.
В мовчанні витязь віддалився,
Тремтячий карлик за сідлом
Не смів дихнути, не ворушився,
І чорнокнижним язиком
Покірно демонам молився.

На схилі темних берегів,
Омитих сонною рікою,
В похмурій сутіні лісів
Стояла хата між горбів,
Густою вінчана сосною.
Текла там річка між долин,
Із очерету вбогий тин
Холодною водою мила,
Іколо ледве дзюркотіла
Під шелест ніжних верховин.
Долина в цих місцях лежала,
Смутна, самотня й мовчазна;
У ній, здавалось, тишина
З початку світу панувала.
І зупинив Руслан коня.
Була світанкова година;
Від першого проміння дня
І гай, і берег, і долина
Засяли крізь ранковий дим.
Руслан на луг жону знімає,
Сів біля неї і зітхає
З чуттям солодким і німим;
Враз бачить він перед собою
Мале вітрило на човні;
Рибальська пісня вдалині
Дзвенить над тихою рікою.
З широким неводом своїм,
Налігши на весло єдине,
Рибалка в човнику хисткім
Пливе до мирної хатини.
І бачить добрий князь Руслан:
Під берег човен припливає;

Назустріч з хати вибігає
Прекрасна діва; дивний стан,
Коса розпущена недбало,
Усмішка, погляд запальний,
Уста і груди — все звабляло,
Усе було чудове в ній.
Вони, обнявшися, в знесиллі
Сідають там, де хвиля б'є,
І час кохання на дозвіллі
Для них в обіймах настає;
Та в здивуванні мовчазливім
Кого в рибалці тім щасливім
Наш юний витязь пізнає?
Хазарський хан, обранець слави,
Що шлях обрав собі кривавий,
Його суперник молодий,
Ратмір, від слави гомінкої
І від Людмили в пушу втік
В обіймах подруги палкої.

Герой наблизився, і вмить
Пустельник пізнає Руслана.
Гукає він. Встає, летить...
І обіймає витязь хана.
«Що бачу я? — герой спитав, —
Чому ти тут, нащо покинув
Тривоги бойових заграв,
І меч, з яким у битву линув?»
Рибалка мовив: «Друже мій,
Душі набридли гомін слави
І ратний грім та шум гучний,
Повір мені: ясні забави,
Діброви й пестощі ласкаві
Миліші над усе мені —
Тепер я вже не прагну бою,
Щоб накладати головою;
Утиші йдуть щасливі дні;
Я все забув, мій друже милий
І чари любої Людмили».
«Ну, що ж! Дивуйся новині, —
Сказав Руслан, — вона зо мною!» —

«Повідай, долею якою?
Що чую? Чарівна княжна...
Вона з тобою, де ж вона?
Дозволь... та ні, боюся зради;
Та й подругу свою люблю;
Я з нею забиваю, радий,
Своє минуле без жалю;
Вона життя мені єдине!
Вона мені вернула знов
Мої утрачені години,
І мир, і чистоту, й любов.
Даремно щастя обіцяли
Уста звабливиць молодих;
Дванадцять дів мене кохали,
Для неї я покинув їх;
Лишив я терем їх прекрасний,
Що криється серед лісів;
Шолом і меч я кинув ясний,
Забув і славу й ворогів.
Самотник мирний і незнаний,
Я залишився в глухині
З тобою, друже мій коханий,
З тобою в ці щасливі дні!»
Пастушка люба переймала
Відверту дружню мову їх,
Зітхала і очей своїх
Із хана довго не спускала.

Рибалка й князь на берегах
До ночі темної сиділи
З душою й серцем на устах —
Години хвилями летіли.
Чорніє ліс, у млі гора;
Зіходить місяць — тихо стало;
Герою в путь давно пора —
Нап'явши тихо покривало
На сонну діву, наш Руслан
Іде і на коня сідає;
Задумливо безмовний хан
В думках слідом за ним ширяє,
Руслану щастя й перемог,

І слави, і життя бажає...
І гордих відгуки тривог
Невільним смутком оживляє...

Чому, о доле, не велиш
Непевній лірі ти щомиті
Осپіувати геройство лиш,
І з ним (незнаний більше в світі)
Любові й дружби тихий лет?
Смутної істини поет,
Навіщо мушу звади ниці
Своїм нащадкам викриватъ,
І злі, підступні таємниці
В піснях правдивих відбиваТЬ?

Фарлаф, шукач княжни негідний,
Що смак до слави утеряв,
Кого б ніхто вже не пізнав,
В пустелі дальній і погідній
Ховався і Наїни ждав.
І урочистий час настав.
До нього відьма та з'явилась,
Віщаючи: «Чеканню край!
Твій час настав, коня сідлай!»
І кішкою Наїна стала;
Готовий кінь, вона помчала;
За нею навздогін летить
Фарлаф, аж курява стойть.

Долина стомлена дрімає,
В нічний одягнена туман,
І місяць геть перебігає
Із хмари в хмару, і курган
Раптовим блиском осяває.
Під ним задуманий Руслан
Сидів з незмінною журбою
Перед заснулою княжною.
Його глибокий сум пойняв,
І мрія в далечінъ летіла,
І непомітно сон здійняв
Над ним свої холодні крила.

Лежала тихо діва мила,
І, задрімавши, він зітхнув,
І стомленою головою
Схиливсь до ніг їй і заснув.

I сниться віщий сон герою:
Він бачить, нібіто княжна
Десь над безоднею страшною
Стойть поблідла і сумна...
Та ось Людмила вже зникає,
Над прірвою він сам стойть...
Знайомий голос гомонить,
Із прірви стогін вилітає...
Руслан дружині навздогін
Летить у темряві глибокій...
Перед собою бачить він:
Сидить у гридниці високій,
У колі відданих людей,
Поміж дванадцятьма синами,
З юрбою названих гостей,
Князь Володимир за столами.
I очі князя гнів таять,
Як і в годину розставання,
I нерухомо всі сидять,
Не сміють зрушити мовчання.
Затих веселій шум гостей,
Не видно чари кругової...
I бачить він серед гостей
Рогдая, що упав в двобої;
Убитий, мов живий, сидить;
Він п'є із пінявого жбана,
I, звеселій, не глядить
На вид здивуваний Руслана.
Князь бачить молодого хана,
I друга й ворога... і вмить
На дивних гусялях хтось дзвенить,
I чути віщого Баяна,
Співця бенкетів та боїв.
Фарлаф у гридницю ступив,
Веде Людмилу він вродливу;
Ta князь і голови не звів,

У думу втоплений журливу;
Мовчить гостей блискучий ряд,
Усяк чуття своє ховає.
І зникло все — смертельний чад
Героя раптом обіймає.
І, задрімавши, мимохіть
Він у слізах спускає вії,
І відчуває він, що спить,
І мліє, та жахної мрії,
Дарма, не в силі він спинить.

Тъмяніє місяць над горою;
Стоять гаї, повиті млою,
Долина в мертвій тишині...
І зрадник їде на коні.

Відкрилась перед ним поляна;
Похмурий бачить він курган;
Біля княжни заснув Руслан,
І ходить кінь навколо кургана.
Фарлаф налякано зорить,
А відьма у туман зникає,
І серце зрадника тремтить;
Із рук уздечку він впускає,
Свій меч помалу витяг він,
І хоче витязя без бою
Розтяти надвое на згин...
Фарлаф під'їхав. Кінь героя,
Почувши ворога, скіпів,
Заржав і тупнув. Та намарне!
Руслан не чує; сон примарний,
Немов тягар, його сповив!..
Навчений відьмою страшною,
Фарлаф зрадливою рукою
Руслану в груди куту сталь
Вганяє — і лякливо в даль
Летить із здобиччю-красою.

Всю ніч без пам'яті Руслан
Лежав у пітьмі під горою.
А час летів. І кров рікою
З роз'ятрених стікала ран.

А вранці зір відкрив безсилий
І, чуючи тяжкий загин,
Зі стогоном підвіся він,
Поглянув і, немов зомлілий,
Впав, непорушний, помертвілий.

ПІСНЯ ШОСТА

Мені велиш ти, ніжний друже,
На лірі, легковажній дуже,
Про дні минулого співатъ
І музі вірній даруватъ
Часи дозвільної години...
Ти знаєш, подруго єдина:
Про суд не дбаючи людський,
Твій друг, любові повний, нині
Забув і труд у самотині,
І ліри гомін золотий.
Від гармонійної забави
Відвик я у блаженнім сні...
Тобою дихаю — і слави
Не чутний гук тепер мені!
Мене покинув тайний геній
Солодких вигадок і мрій;
Любові пориви шалені
Лише скоряють розум мій.
А ти велиш, а ти любила
Колишні повісті мої
Про любоші та про бої;
Мій богатир, моя Людмила,
І Чорномор, і князь старий,
І Фінн, і відьмині затії
У тебе хвилювали мрії;
І, гомін слухаючи мій,
Ти часом з усміхом дрімала;
Та часом ніжний погляд свій
Ніжніш ти на співці спиняла...
Наважусь; мрійний балакун,
Торкнусь я знов лінивих струн;
Тож біля ніг твоїх сідаю
І знов про витязя співаю,

Та де Руслан? Про що повім?
Лежить він мертвий в чистім полі:
Вже кров його не ллється долі,
Літає хижий птах над ним,
Безмовний ріг, недвижні лати,
Шолом не рушиться кудлатий!

Кругом Руслана ходить кінь
З опущеною головою.
В очах не полум'я, а тінь!
Вже гривою він золотою
Не має, вільний та баский,
І жде, коли Руслан устэне...
Ta князь у сон запав тяжкий...
І довго щит його не гряне.

А Чорномор? Він за сідлом,
У торбі, відъмою забутий,
Не знов, що робиться кругом;
І сонний, стомлений і лютий
Героя нашого й княжну
З нудьги він лаяв мовчазливо;
Враз виглянув на мить одну
Зненацька ворожбит — о диво!
Він бачить, князь убитий спить,
В крові потоплений лежить;
Нема Людмили, пусто в полі;
Чаклун із радощів тримтить,
Гадає: сталося, я на волі!
Ta карло правди не вгадав.

Тим часом учень відьми злої,
Фарлаф із сонною княжною
Уже під Київ під'їджав,
І страху повен, і любові;
Вже хвилі перед ним дніпрові
Серед знайомих нив течуть;
Вже золоті верхи встають;
Фарлаф по вулиці простує,
І шум на стогнах устає;
І люд схвильований снує,

Навколо вершника вирує;
Біжать, щоб батька звеселити;
На ганку зрадник вже стоїть.

Запавши у печаль невпинну,
Князь Володимир в цю хвилину
В високім теремі своїм
Сидів, пригнічений журбою.
Бояри, витязі при нім
Сиділи з хмурою пихою.
Ta ось під ганком гомін, крик,
Когось вітають городяни, —
I в двері входить войовник,
Усім, здавалося, незнаний;
Кругом схопились, дивно всім, —
I враз громада зашуміла:
«Фарлаф!.. Невже? I з ним Людмила!»
Змінився раптом вид смутний,
Встає з ослона князь старий,
Тяжкою виступа ходою;
Він до нещасної дочки
Підходить; отчою рукою
Торкнувшись хоче він щоки;
Але Людмила не вчуває
I зачарована дрімає
В руках убивці — всі без слів
На батька глянули в чеканні;
I князь турботний погляд звів
Тоді на витязя в мовчанні.
Той пальця на уста поклав;
«Людмила спить, — він проказав. —
Її знайшов я лиш недавно
В пустельних Муромських лісах
У злого відуна в руках;
Там закінчилось діло славно;
Три дні ми билися; далина
Зірками тричі прикрашалась;
Убитий він, але княжна
У сні до рук мені досталась;
I хто розвіє дивний сон?
Коли пробудження настане?

Незнаний долі нам закон!
В надії щирій і в терпінні
Кінця чекати ми повинні».

І скоро новина кругом
По всьому місту пролетіла;
Народ збирається гуртом,
Юрбою площа закипіла;
Відкритий терем всім стойть;
Юрба хвилюється, і мчить
Туди, де на одрі високім
Лежить на ковдрі парчевій
Княжна весь час у сні глибокім;
Князі та витязі при ній
Стоять смутні; і звуки трубні,
Роги, тимпани, гусла, бубни
Гримлять над нею; князь старий,
В одчай, стомлений, смутний,
До ніг Людмили сивиною
Припав з безмовною слъзою;
Блідий Фарлаф не єсть, не п'є,
Тремтить у розpacі, в досаді,
Зухвальство втративши своє.

Настало ніч. Ніхто в безладді
Очей безсонних не змикав;
Шуміли, тислись без упину;
Про чудо кожен щось казав;
І юний муж свою дружину
В світлиці тихій забував.
Ta тільки місяць за горою
Помалу на світанку зник,
Зайнявсь тривогою новою
Весь Київ. Шум, виття і крик
Усюди чути. І кияни
На мурах дивляться згори...
І бачать: в ранішнім тумані
Стоять за річкою шатри,
Щити загравами палають;
У полі вершники гасають,
Кругом здіймають чорний прах;

Ідуть вози, горячі заграви
Од вогнищ димних на горбах.
Біда: йдуть печенігів лави!

Тим часом віщий Фінн, владар
Таємних духів і примар,
В своїм пустельному роздолі,
На самоті спокійно ждав,
Щоб день, призначений від долі,
Давно завбачений, настав.

У глухині степів пекучих,
За дальнім пасмом диких гір,
Вітрів оселі, бур гrimuchих,
Куди і відьми смілий зір
Пірнути в пізній час боїться, —
Долина чарівна тайтесь,
І двоє в ній джерел біжть:
Це хвилею тече живою,
В камінні весело дзюрчить,
Те ллеться мертвою водою;
Вітри у дивній тиші сплять,
Весняний холодок не віє,
Столітні сосни не шумлять,
Не в'ються птиці, лань не сміє
Таємну воду хвилювати;
Два духи від початку світу,
На лоні миру без привіту,
Дрімучий берег той глядять...
Із глеками двома пустими
З'явивсь пустельник перед ними;
Попрокидались вартові,
І познікали десь далеко.
А він, схилившись у траві,
У воду затопляє глеки;
Набрав ущерть, і геть пропав,
Помчався скільки стало духу
В долину, де Руслан лежав
В крові, без пам'яті, без руху;
Старий над рицарем стойть,
І збрізнув мертвою водою,

І засіяли рани вмить,
І труп чудесною красою
Процві; водою він живою
Тоді героя окропив, —
І чує сил нових приплів,
Тремтить снагою молодою,
Встає Руслан, на день ясний
Поглянув спраглими очима;
Мов тінь якась, мов сон жахний,
Пройшла минувшина незрима.
Та де Людмила? Він один!
Спахнуло серце й завмирає.
Підвівся витязь: Фінн старий
Його зове і обіймає:
«Прийшла година, сину мій!
Блаженства час тебе чекає —
І жде тебе кривавий вир;
Ти вдариш зброєю грізною,
На Київ зійде тихий мир, —
І буде люба знов з тобою.
Візьми обручку чарівну,
І доторкнись чола Людмили,
І зникнуть чар таємних сили,
Вона прокинеться зо сну;
Настане мир, нещастя згине.
Хай доля вас повік не кине!
Прощай же, друже, не смутись!
Лише по той бік домовини
Мене зустрінеш ти колись!»
Сказав і зник. Уесь пройнявши
Палким піднесенням німим,
Руслан, новим життям зайнявшись,
Здіймає руки вслід за ним...
Затихло все на видноколі!
Руслан один в пустельнім полі;
Із Чорномором за сідлом
Басує кінь нетерпеливо,
І скаче, розпустивши гриву;
Вже князь готовий, і верхом
Летить живий він і здоровий
Через поля, через діброви.

Тим часом горе і ганьба
У Києві під час облоги!
На ниви дивиться юрба,
Безсила з тути і знемоги,
Стойть на мурах і шпилях
І жде небесної покари;
Несмілий стогін у домах,
Немов страшні нависли хмари;
Коло дочки чоло схилив
Князь Володимир на молитві,
І смілий гурт богатирів
З рядами відданих князів
Уже готується до битви.

Світало. Орди ворогів
Уранці рушили з горбів;
Завзятці, з'єднані в дружини,
Як хвилі, линуть із долини
І до стіни міської йдуть;
У місті сурми загrimіли,
Бійці зійшлися, полетіли
Назустріч раті навісній,
Зустрілись — і почався бій.
Почувши смерть, заграли коні;
І дзвін мечів, і стукіт броні;
Із свистом хмара стріл знялась,
Рівнина кров'ю залилась;
Як вихор, вершники помчались,
Загони всі перемішались,
І дружно почали рубать
Бійці там супротивну рать;
Там піший з вершником зійшлися;
Там кінь наляканий пронісся;
Там руський пав, там печеніг;
Той наступає, той відбіг;
Того звалили булавою;
Того уражено стрілою;
Цей стоптаний конем лежить,
Щитом придушеній, мовчить...
І бій триває аж до ночі;
Перемогти немає сил!

За купами кривавих тіл
Бійці зімкнули млюсні очі,
І був міцний їх сон тяжкий;
І часом лиш на полі битви
Лунав то стогін голосний,
То руських витязів молитви.

Зникала тінь серед заграв,
Срібніла хвиля в прохолоді,
І день непевний уставав
На затуманеному сході.
Ясніла гір та нив краса,
І прокидались небеса.
Повите чаром супокою,
Дрімало поле після бою;
Ta зникнув сон: ворожий стан
З тривогою умить здійнявся,
Вояцький крик ізнов розтявся;
Холоне серце у киян;
Біжать безладними рядами
І бачать: ген між ворогами
Блишти у латах, як в огні,
Чудесний воїн на коні,
Грозою йде, кругом рубає,
І сурмить, і орлом літає...
To був Руслан. Як Божий грім,
Напав він ворога неждано;
Він мчить із карликом німим
Серед наляканого стану.
І де просвище грізний меч
Або проскаче кінь сердитий,
Злітають голови із плеч,
І ворог падає убитий;
За мить єдину ратний луг
Укритий тъмою тіл кривавих,
Живих, роздушених, безглавих,
Списами й купами кольчуг.
На трубний звук, на голос бою
Дружини вершників-слов'ян
Помчали навздогін герою,
Зійшлись... Хай гине бусурман!

Злякалось військо печенігів;
Завзятці степових набігів
Прудких скликають скакунів,
Перечити не сміють долі,
І з диким стогоном у полі
Біжат~~ь~~^и від київських мечів,
На люту віддані поталу;
Їх сонми руський меч разить;
Святкує Київ... Повен шалу,
По місту богатир летить;
В десниці гострий меч тримає;
І сяє спис, немов звіздар;
З кольчуги кров йому стікає;
З шолома звисла борода;
Летить окрілений, в надії,
По стогнах шумних в княжий дім.
Народ, здивований з події,
Зібрався з криком голосним, —
І князя радість оживила.
В безмовний терем він прибіг,
Де в дивнім сні лежить Людмила;
Князь Володимир біля ніг
В знесиленні стояв похилий.
Він був один. На брань послав
Він друзів у поля криваві.
І лиш Фарлаф, що втік від слави,
Від грізних бойових заграв,
Де смерть літає невблаганна,
На варті край дверей стояв.
Та тільки він пізнав Руслана,
В нім кров застигла, зір погас,
Завмер в устах безсилий глас,
І вже коліна він схиляє...
Покара зрадника чекає!
Але в Руслановій руці
Обручка, Фінна дар всесилий;
Провів він нею по лиці
Давно заснулої Людмили...
І чудо: молода княжна
Звела, зітхнувши, свіtlі очі!
Здавалось, нібито вона

Довжезній дивувалась ночі;
Здавалася, що сонна тінь
З'явилася їй пори нічної,
І миттю пізнає — це він!
І князь в обіймах чарівної.
Огонь у серці знов ожив,
Руслан не бачить, не вчуває...
Князь Володимир ізрадів,
Ридає й любих обіймає.

Чим закінчу цей довгий спів?
Ти угадаєш, друже милий!
Погас старого князя гнів;
Фарлаф упав до ніг Людмили
І всіх одверто сповістив
Про сором свій, про лиходійство;
Позбутий сили чаюдійства,
Був карло взятий у двірець;
І, щоб відзначить бід кінець,
Князь серед гридниці ясної
Бенкет родинний учинив.

Діла давноминулих днів,
Казки старовини глухої.

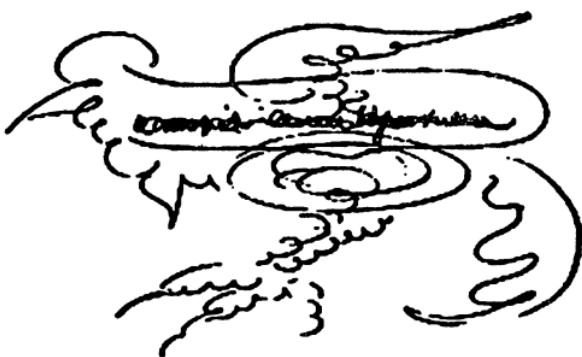
Е ПІЛОГ

Отак, на лоні супокою,
Згадавши призабуті сни,
Я славив лірою дзвінкою
Перекази старовини.
Співав і забував обиди
Сліпого щастя й ворогів,
Зрадливі пустощі Доріди,
І сміх дурних балакунів.
На крилах вигадки стрілою
Здіймався розум в височінь;
Тим часом хмарою густою
Гроза тяжку прослава тінь...
І гинув я... Охоронитель
Моїх колишніх буйних днів,

О дружбо, ніжний утішитель
Моїх страшних душевних снів!
Ти ублагала непогоду;
Ти серцю повернула мир;
Ти зберегла мені свободу,
Моеї юності кумир!
Забутий світом і юрбою,
Я кинув невські береги,
Я бачу вже перед собою
Кавказьких височин сніги.
І там над горами крутими,
На схилах темних верховин,
Чуттями вражений німими,
Я споглядаю ряд картин
Природи дико-чарівної;
Душа, як і раніш, весь час
В обіймах думи вогняної —
Та жар поезії погас.
Дарма шукаю я вражіння:
Пройшла пора співучих слів,
Пора кохання, дивних снів,
Пора сердечного горіння!
Короткий день утіхи зник,
І геть сковалася навік
Натхнення тихого богиня...

КАЗКИ

Казка про рибака і рибку

Жив старий зі своєю старою
Біля самого синього моря.
І жили у старенькій землянці
Рівно тридцять літ ще й три роки.
Старий ловив неводом рибу,
А стара свою пряжу пряла.
Якось в море закинув невід, —
Витяг невід із баговинням.
Як закинув невід удруге, —
Витяг невід з травою морською.
Як закинув невід утретє, —
Витяг рибку одну-єдину,
А та рибка була — золотою.
Почала його рибка благати,
Людським голосом умовляти:
«Відпусти мене, старче, в море!
Дам за себе багатий викуп:
Відкуплюся всім, чим захочеш!»
Здивувався старий і злякався:
Тридцять літ ще й три роки рибалив —
Та не чув він від риби ні слова.
Відпустив золоту він рибку,
Слово лагідне мовив до неї:
«Ти пливи собі з Богом, рибко,
Мені відкуп твій не потрібен;
Повертайся у синє море,
І гуляй собі там на просторі».
Повернувся старий до старої,
Розповів про дивнє диво:

«Я сьогодні спіймав був рибку,
Золота, не проста була рибка;
Говорила людською мовою,
В море синє додому просилась,
Заплатити за це обіцяла:
Відкупалась усім, що я схочу.
Не посмів з неї викуп узяти;
Я за так відпустив її в море».
Як напала стара на старого:
«Бевзь і йолоп ти недолугий!
Не зумів з рибки викуп узяти!
Хоч би взяв ти із неї ночви,
Бо вже наші давно розкололись».

Знов до моря старий повернувся;
Море синє злегенъка заграло.
Золоту він покликав рибку,
Припливла рибка, тихо спитала:
«Що, ти, старче, від мене хочеш?»
Уклонившись, старий відповів їй:
«Пані рибко, будь ласка, змилуйсь!
Стара мене лає щосили,
Ні життя, ні спокою не маю:
Нові ночви, їй, бачте, потрібні;
Каже — наші давно розкололись».
Золота відказала рибка:
«Не сумуй, іди собі з Богом.
Будуть ночви у вас новенькі».
Повернувся старий до старої —
У старої — ночви новенькі.
А стара іще дужче картає:
«Бевзь і йолоп ти недолугий!
Ночви випросив — чи не дурень?
Чи багато ці ночви варті?
Повернися, дурню, до рибки,
Уклонися, випроси хату».

Знов до моря старий повернувся
(Помутніло синее море).
Золоту знову кличе рибку,
Припливла рибка, тихо спитала:

«Що, ти, старче, від мене хочеш?»
Уклонившись, старий відповів їй:
«Пані рибко, будь ласка, змилуйсь!
Іще дужче стара мене лає,
Ні життя, ні спокою не маю:
Хоче хату сварливая баба».
Золота відказала рибка:
«Не сумуй, іди собі з Богом.
Хату я вам також подарую».
Він пішов до землянки своєї —
А землянки і сліду немає;
Дім чудовий, ясна світлиця
З димарем цегляним біленьким
І дубові ворота тесані.
А стара сидить під віконцем,
Та ще дужче старого лає:
«Бевзь і йолоп ти недолугий!
Хату випросив — чи не дурень?
Повернися, вклонися рибці:
Не хочу я бути селянкою,
Хочу бути ясною панянкою.

Знов до моря старий повернувся
(Неспокійне синє море).
Золоту викликає він рибку,
Припливла рибка, тихо спитала:
«Що, ти, старче, від мене хочеш?»
Уклонившись, старий відповів їй:
«Пані рибко, будь ласка, змилуйсь!
Мене лає стара, як здуріла,
Ні життя, ні спокою не маю:
Вже не хоче бути селянкою,
Хоче бути ясною панянкою.
Золота відказала рибка:
«Не сумуй, іди собі з Богом».

Повернувся старий до старої.
Що ж він бачить? Високий терем.
А на ганку стара — не впізнати:
Тілогрійка на ній із соболя,
На потилиці шапка парчева,

Із перлин намисто на шиї,
На руках золоті каблучки,
Чобітки на ногах червоні.
Навкруги — запопадливі слуги;
Вона б'є, за чуби їх хапає.
І говорить старий до старої:
«Здрастуй, барине, ясна панянко!
Певно, ти хоч тепер вдовольнилась».
А стара закричала на нього,
На конюшню служити послала.

Тиждень, другий спокійно минає —
Іще дужче стара напосілась;
Знов до рибки старого послала.
«Йди до моря, вклонися рибці:
Не хочу я бути панянкою,
Хочу вільною бути царівною».
Тут злякався старий — це не жарти:
«Ти, стара, блекотою об'їлася?
Ні ступить, ні сказати не вмієш!
Усе царство своє насмішиш ти».
Розлютилася баба ще дужче,
І як ляпне старого по пиці.
«Чи тобі сперечатись зі мною?
Із дворянкою преясною?
Йди до моря, коли тобі кажуть;
Сам не підеш — іти примусимо».

Що ж — старий виrushає до моря
(Почорніло синєє море).
Золоту викликає рибку,
Припливла рибка, тихо спитала:
«Що, ти, старче, від мене хочеш?».
Уклонившись, старий відповів їй:
«Пані рибко, будь ласка, змилуйсь!
В мене знову стара бунтує:
Вже не хоче панянкою бути,
Хоче стати царицею вільною».
Золота відказала рибка:
«Не сумуй, іди собі з Богом!
Добре! Стане вона царицею!»

От вертає старий до старої.
Перед ним стоять царські палати.

У палатах стару він бачить,
За столом його баба — цариця,
Служать їй дворяни, бояри,
Наливають їй вина заморські;
Вона пряником смачним зайдає;
Навколо неї — грізна сторожа,
На плечах сокири тримають.
Як побачив старий — злякався!
Він старій у ноги вклонився
І промовив: «Грізна царице!
Певно, ти хоч тепер вдовольнилась».
Не сказала стара ані слова,
Геть з очей прогнати веліла.
Тут підбігли бояри й дворяни,
Почали штовхати старого.
Нагодилася миттю й сторожа,
Ледь сокирами не порубала.
А народ над ним насміхався:
«Так тобі, баламуте, й треба!
Це тобі наперед nauка:
Не сідай не в свої ти сани!»

Знову тиждень, другий минає,
Іще дужче баба здуріла.
За старим посилає придворних,
Відшукали його, привели їй.
І сказала стара старому:
«Знову йди, поклонися рибці.
Не царицею бути вільною —
Хочу бути володаркою морською
Щоб жила в Океані-морі,
Щоб служила золота мені рибка,
Щоб була на побігеньках у мене».

Старий не посмів заперечити,
Не відважився мовити слово.
Знову йде до синього моря,
Бачить — буря чорна на морі:

Піднялися сердитії хвилі,
Так і ходять, шумлять і виють.
Золоту викликає рибку,
Пригливлала рибка, тихо спитала:
«Що, ти, старче, від мене хочеш?»
Уклонившись, старий відповів їй:
«Рибко, змилуйся наді мною!
Що робити з триклятою бабою?
Не царицею хоче вже бути,
А володаркою морською.
В Океані-морі щоб жити,
Щоб сама ти їй, рибко, служила,
Щоб була на побігеньках у неї».
Не сказала нічого рибка,
А хвостом по воді сплеснула
І сковалась у морі глибокім.
Так нічого старий не діждався,
До старої знов повернувся —
Глянув — а перед ним землянка,
На порозі стара убога,
А перед нею — очви розбиті.

Казка про Золотого півника

Десь-то, в тридев'ятім царстві,
В тридесятім володарстві
Жив-був славний цар Дадон.
Змолоду, посівши трон,
Розважався він війною,
Для сусідів був грозою,
А на старість захотів
Одпочити від боїв,
З упокоєм їсти-пити;
Тут сусіди ну водити
На царя за раттю рать,
Шкоди й лиха завдавать.
Щоб кінці землі своєї
Від наруги від тієї
Боронити день при дні,
Цар війська держав грізні.
Воєводи не дрімали,
Та ніяк не потрапляли:
Ждуть із півночі, аж на —
Суне з півдня рать буйна;
Збудуть там — недобрі гості
Морем сунуться; зо зlostі
Навіть плакав цар Дадон,
Навіть забував і сон.
Де вже тут спокійно жити!
От, щоб горю пособити,
Вдався він до мудреця,
Зорезнавця і скопця.
Шле до нього він з поклоном.

От мудрець перед Дадоном
Став, торбину розв'язав,
Золотого півня дав.
«Посади оцю ти птицю, —
Проказав мудрець, — на шпицю;
Золот-півник всі краї
Пильнуватиме твої:
Як не ждать нізвідки лиха, —
Буде пташка мирна й тиха,
А як тільки б відкілясь
Ворогів орда взялася,
Чи війна б де починалася,
Чи яка біда складалася, —
Закричить мій співунець,
Підійнявши гребінець,
І повернеться до того
Місця лютого й страшного».
Цар, як теє зачував,
Гори злота обіцяв
Зорезнавцеві старому.
Мовив: «Я слузі такому,
Як для себе, без жалю
Все віддам і все зроблю».
Став же півник той на шпиці,
Стереже його границі,
Скоро тільки щось не так —
Подає тривоги знак,
Наче зо сну, стрепенеться,
Повернувшись, озоветься,
Закричить: «Кири-ку-ку!
Царствуй лежма на боку!»

І сусіди присмирніли,
Воювати вже не сміли.
Отаких-то цар Дадон
Їм наставив перепон.
Рік і два спливає мирно,
Півник наш сидить сумирно.
Тільки ж якось цар Дадон
Чує крик і шум крізь сон.
«Царю! Батьку милостивий! —

Воєвода стогне сивий. —
Встань, велителю! Напасть!»
«Що таке? Заснуть не дастъ! —
Цар крізь позіхи до нього. —
Га? Хто там? Чого й до чого?»
Воєвода ж не мовчить:
«Наш когутик знов кричить,
Страх і шум по всій столиці».
Цар до вікон, зирк — на шпиці
Б'ється півник-вістовник,
Повернувшись в східний бік.
Вже ж тут годі зволікатись:
«Всі на коні! Гей, рівнятись!»
Цар до сходу шле війська,
Старший син за ватажка.
Півник тут угамувався.
Стихло все, Дадон здрімався.

От минуло вісім днів,
А не чути про вояків:
Як проходить оборона? —
Не сповіщено Дадона.
Золот-півень в крик уп'ять, —
Цар нову скликає рать,
Сина меншого із нею
Шле правицею своєю.
Півник знов сидить, притих,
А вістей нема від них.
Знову вісім днів минає;
Люд боїться, сну не знає;
Золот-півень в крик уп'ять, —
Цар скликає третю рать,
Сам уже стає на чолі,
Хоч не як-то й вірить долі.

От ідуть та йдуть війська,
Путь-доріженка тяжка.
Ні ворожої ж то сили,
Ні побою, ні могили
Вдалині не вирина.
Мислить цар: ну й дивина!

От і восьмий день минає.
Цар у гори прибуває
І з усім своїм полком
Опинився перед шатром.
Все німе, як на картині,
Круг шатра; в тісній долині
Рать побита скрізь лежить.
До шатра Дадон спішить...
Ой, якії страховини!
Перед ним його два сини
Без шоломів і щитів
На землі. Меча встремив
Один одному у груди.
Їхні коні — як приблуди
На столоченій траві,
На кривавій мураві...
Цар у плач: «Ох, соколята!
Що за доля розпроклята!
Вже не тішиться на вас!
Ох! Настав мій смертний час!»
Плаче цар, бійці ридають,
Аж долини всі здригають,
Аж тремтить усе нутро
Гір високих... Враз шатро
Відслонилось — і дівиця,
Шамаханська цариця,
Наче ясная зоря,
Тихо вийшла до царя.

Як нічна змовкає птаха
Перед сонцем, — так бідаха
Перед нею занімів —
Цар забувся про синів.
А вона перед Дадоном
Усміхнулась — і з поклоном
За правицю узяла
І в шатро його ввела.
Там за стіл його саджає
Та частує-пригощає
І кладе на відпочин
Між гаптованих тканин.

Цілий тиждень, як годину,
Їй покірний до загину,
В любий здавшися полон,
Бенкетує цар Дадон.

Аж нарешті він по всьому
Каже війську йти додому.
Сам красуню забира
І рушає, бо пора.
Перед ним чутки, як птиці,
Носять правду й небилиці.
Біля міста, край воріт
Люди збіглись на привіт.
Всяк летить прудким погоном
За царицею й Дадоном.
Цар Дадон вітає всіх.
Гульк — із натовпів людських,
В сарачинській шапці білій,
Наче лебідь посивілий,
Друг його, старий звіздар.
«А, добридень, — каже цар, —
Як живеш і що нам скажеш?
Підійди-но, що накажеш?»

«Царю, — в відповідь мудрець, —
Треба скласти нам кінець.
Як тобі я прислужився,
Ти сказав, ще й побожився:
Все тобі я без жалю,
Як для себе, ізроблю.
Подаруй мені дівицю,
Шамаханськую царицю...»
Цар поглянув, сам не свій:
«Що ти, — каже, — навісний!
Чи нечиста, може, сила
В тебе розум затемнила?
Що за біс тебе опав?
Я не криюсь, обіцяв,
Та таке вже не годиться...
І нащо ж тобі дівиця?
А чи знаєш ти, хто я?
Воля царська тут моя —

Хочеш золота дзвінкого?
Чи коня моого прудкого?
Чи півцарства, хочеш, дам?»
«Не цікаво теє нам.
Подаруй мені дівицю,
Шамаханську царицю», —
Так відказує мудрець.
Плюнув цар: «На тебе грець!
Як таке, не дам нічого!
Мучиш сам себе, старого!
Одійди, як хочеш жить!
Ну-бо, діда відтяgnіть!»
Дід почав був сперечатись,
Та не з кожним слід змагатись:
Цюкнув цар його жезлом
Просто в лоб. Упав мішком
Бідолаха. Вся столиця
Іздригнулась, а дівиця
Хи-хи-хи та ха-ха-ха!
Не боїться, бач, гріха.
Цар, лихе забувши слово,
Усміхнувся їй медово.
От в'їздить до міста він...
Раптом чує тихий дзвін, —
І, як стій, серед столиці —
Півник, зринувши зо шпиці,
Над царем залопотів
І йому на тім'я сів,
Стрепенувся, в тім'я клонув
Та й з очей... Униз посунув
З колісниці цар Дадон,
Відійшов на вічний сон.
А цариця десь поділась,
Наче й зовсім не родилась.
Казка вигадка, проте
Щось тут, браття, не пусте!

Казка про попа і його наймита Балду

Жив собі піп,
Околоту сніп.
Пішов піп по ринку
Чи не купить яку дешевинку.
Назустріч йому Балда
Іде, навкруги погляда.
«Здоров, попе-борода.
Чого так рано схопився,
По що спорядився?»
Піп йому: «Шукаю служника такого,
Не вельми ціною дорогоого,
Щоб знов і коні доглядати,
І шить, і варить, і майструвати».
Балда відказав:
«Служитиму рік тобі славно,
Щиро, ще й дуже справно
За три щиглі тобі в лоб од мене.
А їсти буду ячмінь варений».
У попа від тих слів
Зразу лоб засвербів,
Затряслася з ляку борода,
А проте піп подумав: не біда!
Каже піп Балді: «Добре, згода!
Не вийде з того обом нам шкода.
Іди ж до двору моого ти,

Покажи, який ти до роботи».
Живе Балда в поповім домі,
Спить собі на соломі,
Їсть за чотирьох,
Працює за сімох.
Ще з ночі в нього все ходором ходить,
Виоре нивку, заскородить,
Піч затопить, усе зготує, закупить,
Яєчко спече та сам і облупить.
Попадя Балдою не нахвалиться,
Попівна без Балди сохне і печалиться,
Попеня зове його татком;
Кашу зварить, бавиться з дитятком.
Тільки піп Балду не любить,
Ніколи його не приголубить,
За розплату думає частенько.
Дні минають, уже й строк близенько.
Піп не їсть, не п'є, ночі не спить.
Лоб йому заздалегідь тріщить.
От він попаді признається:
«Так і так, що робить зостається?»
Бистрий розум жіночий
До усяких хитрошів охочий, —
Каже попадя йому стиха:
«Ось ми як того позбудемось лиха:
Загадай ти роботу Балді таку,
Що ніхто б не зробив на людськім віку,
Тим ти і лоб захистиш від побою,
І рахунки свої закінчиш з Балдою».
Тут зробилося попові веселіше,
Поглядає він на Балду сміливіше,
Став він, гукає до Балди:
«Вірний мій слуго, а йди-но сюди!
Слухай: чорти мені подать велику
Підписалися платити довіку.
Луччого прибутку не бажати,
Та недоплатників за три роки багато.
Як наїсися ячменю свого ти,
Іди виправ подать із бісоти».
Балда, нечувши ніякого горя,

Пішов та й сів край берега моря;
Там узяв він мотузку крутити
Та кінець її в морі мочити.
От вилазить з моря старий Біс,
Каже: «Який тебе вітер заніс?» —
«Та от мотузкою хочу море морщить
Та вас, прокляте плем'я, корчить».
Впала Бісові на серце туга:
«Скажи, за що така нам наруга?» —
«Як за що? Почали ви нас гнівити,
Податі не хочете платити.
Добра ж тут буде нам утіха,
Вам, собакам, не утекти від лиха». —
«Балдонько, зажди ще час-годину,
Матимеш подать за всю нашу родину.
Постривай, вишлю свого внука».
Балда мислить: «Чорттика обдуриТЬ не штука!»
Виринуло те бісенятко,
Занявчало, як голодне кошенятко:
«Здоров, Балдо-селючик, здоров!
А по яку-то ти подать прийшов?
Жодних податей чортячому народу
Не доводилося платити зроду.
Ну, та дарма, — бери, лишень умова
З нашого обопільного слова,
Щоб надалі уникнути нам горя:
Хто скоріше з нас оббіжить круг моря,
Той і подать візьме сповна;
У мішку там готова буде вона».
Засміявшася Балда лукаво:
«Ех, ти ж, нерозумна прояво!
Де тобі змагатись зо мною,
Зо мною, з самим Балдою?
От уже послали супостата!
Пожди лишень моого меншого брата».
Пішов Балда в близький лісок,
Спіймав двох зайчиків та в мішок.
Знов до моря він приходить,
Чортеня край моря знаходить.
Держить Балда одного зайку за вуха:

«От тепер ти нашої музики послухай!
Ти, чортенятко, іще хлопченятко,
Супроти мене і зовсім малятко.
Змагатись зо мною — часу даремна трата.
Ану, дожени спочатку моого брата.
Раз, два, три! Ну-бо швидко!»
Побігли вони, ледве видко, —
Чортеня по березі морському,
А зайнько в ліс додому.
От, море все обкруженявшися,
Висунувши язик, мордочку піднявши,
Прибігло бісеня, задихаючись.
Мокре геть, лапкою втираючись,
Мислить: «Нічим Балда собі не зарадить!»
Зирк — а Балда свого братика гладить.
Братику, — каже, — любий та мицій,
Утомивсь, бідолашний! Відпочинь,
наберись сили!»

Чортік отетерів,
Хвостика підібгав, геть присмирнів,
До братика боком заходить.
«Почекай, — шепоче, — принесу зараз підатъ». Пішов чортік до діда, каже:
«Біда! Перегнав мене менший Балда!»
Старий чорт узяв тут думати думу,
А Балда наробив такого шуму,
Що все море замутнилось,
Хвилями так і розходилося.
Вілізло чортеня. «Годі, — кричить, —
Подать тобі принесемо вмить.
Тільки слухай: бачиш цього дрюка?
Кинути його нехитра штука,
А хто далі цей дрюк закине,
Підатъ візьме тієї ж хвилини.
Що ж? Боїшся ти ручки пошкодить?
Чого ж ти ждеш?» — «Ta он хмарка надходить.
Закину на неї твого дрюка.
А тоді почнеться вам, чортам, наука».
Побігло бісеня до діда старого
Розказати про Балдину перемогу.

А Балда знов море розтривожує
Та чортам мотузкою загрожує.
Вилізло чортеня. «Стривай, — пищить, —
Буде тобі подать умить!..» —
«Ні, — каже Балда, —
Тепер мені черга припада,
Умову я сам призначу,
Задам тобі, враженя, задачу —
Побачимо, яка в тебе сила.
Дивись, он там сива кобила,
Кобилу підійми-но ти,
Спробуй хоч трохи з нею на спині пройти.
Піднесеш кобилу — подать твоя,
Не піднесеш кобили — то буде вже моя».
Бідолашний біс
Під кобилу підліз.
Та натужився,
Та напружився,
Підняв кобилу, два кроки ступнув,
На третім упав, ніжки простягнув,
А Балда йому: «Дурненьке, дурне ти,
Нічим ви, чорти, мене не поб'єте!
Ти й руками не підняв кобилу,
А я ось ногами покажу свою силу».
Верхи Балда на кобилу сів,
Прокакав верству, аж куряву збив.
Бісеня тут до діда біжить,
«Переміг нас Балда!» — криком кричить.
Чорти подумали, погадали.
Повний мішок податі зібрали,
Балді принесли — забирай — сказали.
Іде Балда, несе, аж зігнувся,
А піп, як побачив, — ужахнувся,
За попадею ховається.
Од ляку корчиться-здригається.
Балда його відшукав,
Віддав подать, про плату йому нагадав.
Що ж піп робити має?
Лоба він підставляє.
Раз йому Балда щигля дав —

Підскочив піп, стелі дістав;
У друге Балда щигля дав —
Мову людську піп утеряв;
Утретє Балда щигля дав —
Старий геть з розуму спав.
А Балда похитав з докором головою:
«Не вганяв би ти, попе, за дешевиною!»

ПОЕЗІЯ

До друга віршника

Арісте! Й ти в юрбі служителів Парнаса!
Ти хочеш осідлатъ упертого Пегаса;
За лаврами спішиш на небезпечний шлях
І строгу критику стрічаєш у боях!

Арісте, вір мені, покинь перо й чорнило,
Забудь струмки, ліси, смутні оті могили,
В холодних співанках любов'ю не палай;
Щоб не злетіть з гори, мерцій униз чвалай!
Без тебе віршників доволі єсть і буде;
Їх твори видадуть — і цілий світ забуде.
Можливо, і тепер, відрікшись від утіх,
З дурною музою в нарадах потайних
У домі, що прийняв Мінервину егіду*,
Хтось пише тайкома нову «Телемахіду».
О, бійся талану безглазих співаків,
Що убивають нас вагою пишних слів!
Несправедливості потомства суд не знав:
На Пінді лаври є, та й кропива буває.
Страхись безславності! — Ну що, як Аполлон,
Почувши, що і ти поліз на Гелікон,
Золотокудрою хитне лиш головою
І надарить тебе — спасеною лозою?

Та що? Ти хмуришся, мов хочеш відказатъ!
«Будь ласка, не втручайсь і зайвих слів не трать;
Як я наважився, то вже не відступаю,
Судила доля так, я ліру обираю.

* Тобто в школі. — Прим. О.С. Пушкіна.

Хай гудить світ мене, — зречусь його тенет;
Кричи, ганьби чи лай, — а я таки поет».

Арісте, не поет, хто римувати вмів
І, скриплячи пером, паперу не жаліє:
Хороші вірші, бач, складніша річ писать,
Ніж Вітгенштейнові французів побивать.
В той час, як Дмитрієв, Державін, Ломоносов,
Співці уславлені, краса і гордість росів,
І розум живлять нам, і вчатъ зичливо нас, —
О скільки гине книг в появі самий час!
Писання голосні Рифматова, Графова
Із Бібрусом тяжким гниють у Глазунова;
Ніхто їх не згада, щоб ту бредню читать,
Прокляття Фебове на них немов печать!

Скажім, діставшися на Гелікон щасливо,
Поетом можеш ти назватъся справедливо:
Ласково читачі тебе тоді приймуть.
Чи не гадаєш ти, що зразу потечуть
І ріки золота до тебе, поруч слави,
Що вже тримаєш ти на відкупі держави,
Червінці в кованих шкатулках бережеш
І, лежма на боку, ѹси собі та п'єш?
Ні, рід письменницький, мій друже, не багатий;
Розкішні, з мармуру будовані палати
І скрині золота не суджені йому:
Землянка півліпа, горище у диму —
Ото палац його, ото блискучі зали.
Поетів — хвалять всі, годують — лиш журнали;
Фортуни колесо не котиться до них;
Руссо нагим родивсь — нагим навіки стих;
Постелю з жебраком Камоенс розділяє;
Костров занедбаний у злиднях помирає,
Хреста чужа рука поставила над ним;
Життя їх — ряд страждань, grimуча слава — дим.

Тепер ти про свою задумався дорогу.
«Одначе, — скажеш ти, — всіх судячи так строго,
Усе картаючи, як Ювенал новий,
Ти на поезію тут виклав погляд свій;

А чом же сам, на муз не жартома сердитий,
Ти віршами прийшов зо мною говорити?
Що сталося тобі? Безумний ти чи я?»
Арісте, почекай, ось відповідь моя.

В якомусь-то селі, серед мирян поштивих,
Спокійно проживав, до кіс дійшовши сивих,
В миру з сусідами, шановний панотець,
Що по околиці прославивсь як мудрець,
От якось він ішов п'яненький із гостини,
Бо на весіллі був, а там не без чарчини.
Попалися йому назустріч мужики.
«Послухай, батюшко, — сказали простаки, —
Нам, грішним, розтлумач — ти ж пить забороняєш
І ненастально всіх тверезості навчаєш, —
Ми вірили тобі; та що ж ти нині сам...»
«Послухайте, — сказав священик мужикам, —
Як в церкві вас учу, так вам і слід чинити,
А з мене прикладу ви, друзі, не беріте».

Так само і мені доводиться сказати;
Не хочу виправдань для себе я шукать:
Щасливий, хто живе спокійно, без турботи,
До віршів жодної не маючи охоти,
Своїми одами журналів не тягчить
І над експромтами по тижню не сидить!
Не любить він сягати до верховин Парнаса,
Він не шукає муз та бистрого Пегаса;
Рамаков не прийде йому труїти світ;
Щасливий, друже, він, — тому, що не пїт.

Та досить цих розмов — боюсь тобі докучить
І сатиричними писаннями замучить.
Чи за пораду ти подякуєш мені?
Признайся, друже мій: писатимеш чи ні?..
Роби хоч сяк, хоч так, а я скажу у вічі,
Що слава — добра річ, а спокій — кращий вдвічі.

Гробниця Анакреона

Все в казковому мовчанні;
Впав на пагорб дим нічний;
У хмарок яснім убрани
Ходить місяць молодий.
Бачу: ліра на могилі
Спочиває в тихім сні,
Часом звуки легкокрилі,
Мов дрімоти співи милі
В мертвій чуються струні.
Бачу: горлиця на лірі,
В розах кубок і вінець...
Спочиває, друзі, в мирі
Любострастя тут мудрець.
Подивітесь: на порфірі
Оживив його різець!
Мовить він: «Старий я, сивий, —
Сам же в дзеркало зорить. —
Дайте ще хоч день щасливий!
Нам не вічно, леле, житъ!»
Ліру взяв свою уроче,
Аж нахмурилась брова,
Про війну співати хоче,
Про любов лише співа.
Тут готується природі
Борг останній заплатить.
Дід танцює в хороводі,
Просить келихи налить.
Круг закоханця старого
Діви в'ються у танку;
Прагне в часу він скупого
Мить украсти ще п'янку.
От і музи, і харити
В гроб улюблена звели;
Ігри й танці, співи й квіти
Вслід за ним туди пішли...
Зник поет, як насолода,
Як любові сон легкий.
Смертний, — каже нам природа, —

Безтурботно щастя пий;
Утішайся, утішайся,
Кубок повно наливай,
Палом ніжним утомляйся
І при чаші спочивай!

Вода і вино

Люблю в жароту опівденну
Вологу черпать із струмка
Чи, в тінь сховавшися зелену,
Дивитись, як тече ріка.
Коли ж вино в краї поскаче
У пінній чаші круговій,
Признайтесь, друзі,— хто не плаче,
Благословляючи напій?

Хай буде прόклят той зухвалий,
Хто в непрощений гріх запав —
Вино, що нам боги послали,
З водою прісною змішав!
Хай буде рід його проклятий!
Хай силу втратить випивать
Чи, келих зважившись підняти,
Лафіт з цимлянським розрізнять!

Співець

Чи чули ви за гаем в час нічний
Співця журби, співця свого кохання?
Коли в полях стелилося мовчання,
Сопілки звук і простий і сумний
Чи чули ви?

Стрічали ви в безлюдній тьмі лісів
Співця журби, співця свого кохання?
Сліди від сліз, чи усміх дожидання,

Чи тихий зір, що з туги потемнів, —
Стрічали ви?

Зітхнули ви, почувши в пізній час
Співця журби, співця свого кохання?
Коли юнак, ховаючи ридання,
Померклі очі підіймав до вас, —
Зітхнули ви?

Блегія

Наслідування

Я бачив смерть; вона в мовчанні сіла
Біля порога тихого мого;
Я бачив гроб; відкрився вхід його:
Душа померкла й заніміла...
Покину друзів я своїх,
І днів життя мого гірких
Ніхто вже й сліду не помітить,
І милий погляд не одвітить
На передсмертний погляд мій.

.....
Прощай, життя земне, де темрява доріг
Над урвищем мені лежала,
Де віра в чорні дні мене не утішала,
Де я любив, де не любить не міг!

Прощай, світило дня, прощай, небес завісо,
Німої ночі мла, світання ніжний час,
Знайомі пагорби, струмка пустельний глас,
Безмовність таємнича лісу
І все... прощай в останній раз.
А ти, котра була мені у світі богом,
Предметом сліз німих, суддею серця строгим,
Прощай! минуло все... Огонь згасає мій,
В холодну сходжу я могилу,
І морок смерті крижаний
Страждання всі прийме, усю жагу і силу.

А ви, моїх товаришів
Дедалі рідший гурт прекрасний!
Скажу вам: «Друзі! я любив!..»
І дух мій у знемозі згасне.

До неї ви тоді підіть,
Скажіть: поглинутий він тъмою...
Можливо, що вона в ту мить
Зітхне над урною сумною.

Пробудження

О квіти мрій,
Де ваші чари?
Чом, світе мій,
Зайшов за хмари?
Навік погас
Веселий час,
І в самотині,
О чорні тіні,
Лиш бачу вас.
Все заніміле,
Навколо ніч.
Похолоділи,
Вмить відлетіли
Юрбою пріч
Любові мрії.
Та ще горяТЬ
Палкі надїї,
І сну печать
Душа леліє.
Любов, любов,
Почуй благання:
Щоб стрів я знов
У сні кохання,
Уяви гру
І ніжну втому, —
Нехай умру
У сні легкому.

До Чадаєва

Любові, слави і надії
Недовго тішив нас обман,
Забави зникли молодії,
Як сон, як вранішній туман.

Та в нас киплять іще бажання,
Під тиском влади роковим
Душою, серцем молодим
Вітчизни чуєм заклинання.

Ждемо ми з млостю уповання
Хвилини вільності святі,
Як ждуть коханці молоді·
Хвилину ніжного кохання.

І поки, юні, живемо,
І поки в серці сподівання,
Мій друже, краю віддамо
Душі прекрасні поривання!

Товариш, вір, зійде вона,
Зоря принадливого щастя,
Росія збудиться від сна
І на руїнах самовластя
Напише наші імена!

Бакуніній

Дарма б оспіував я ваші іменини,
Хоч вашу похвалу хотілось би здобутъ.
Не стали кращою ви в день Єкатерини
Тому, що кращою ніяк не можна буть.

Село

Вітаю я тебе, пустельний мій куток,
Притулок творчості, спокою і роботи,
Де ллється днів моїх невидимий струмок

На лоні щастя без турботи!

Я твій — я проміняв цірцей порочний двір,
Бенкети голосні, розваги та омані
На мирний шум дібров, ланів спокійний шир,
На тихі роздуми й дозвілля пожадане.

Я твій — люблю цей сад густий,

Де холодок і пишні квіти,

Де в воду дивляться кущів зелених віти,
Ці скирти на лугах, в гаю потік дзвінкий.
Встають мені в очах картини ворухливі:
Простори двох озер, блакитні та мінливі,
Де парус мовчазний біліє рибаків,
За ними пагорки, барвисті сіножаті,

Хати вдалі голубуватій,

Худоби череда на берегах струмків,
Овини у диму і вітряки крилаті;

На всьому слід достатків і трудів.

Я тут, позбавлений порожнього жадання,
Вчусь в істині блаженство здобувати
І вільним розумом закони визнавати,
Безтямної юрби минати нарікання,
З прихильністю мольбі вчувати боязкій

І зневажать злочинців рій

Та дурнів, славою звеличених неправо.
Запитую вас тут, оракули віків!

І в самотину величаву

Ваш голос чутно долетів;

Він гонить лінощі недбалі,

Труда запалює вогні,

І творчі радощі й печалі

В душевній зріють глибині.

Але жахлива мисль тут душу отемняє:

Милуючись на красний світ,
Друг роду людського печально помічає

Усюди неуцтва тяжкий, ганебний гніт.

Тут панство дике та бездільне,
До стогону глухе, чуже людській мольбі,
В розкошах виросле, безчуле і свавільне,
Лозою лютовою привласнило собі
І працю, і майно, і долю хлібороба.
За плугом не своїм, під канчуком панів,
Злиденний раб іде, прикутий до ланів

Велінням панської жадоби.

Тут кожен у ярмі довічному росте,
Бажання криючи, зрікаючись надії,

Краса дівоча тут цвіте,
Щоб тішились розпусні лиходії.
Підпора молода потомлених батьків,
Бадьорі їх сини, товариші трудів,
З-під стріхи рідної ідуть собою множить
Челядницьку юрбу знесилених рабів.
О, коли б голос мій умів серця тривожить!
Чому в душі моїй горить даремний жар
І не припав мені витійства грізний дар?
О другі! Чи впаде тяжке ярмо з народу,
У прах повалене десницею царя,
І над вітчизною щасливої свободи
Чи зійде хоч колись осяяна зоря?

Нереїда

Серед зелених вод, що пе?стують Тавріду,
На вранішній зорі я бачив Нереїду.
Сховавшись між дерев, дихнути я ледве смів:
Напівбогиня та край тихих берегів
Грудьми, за лебедя білішими, зринала
І піну з кіс важких струмками вижимала.

* * *

Поволі рідшає хмарок легкий туман.
І осріблила ти і спорожнілий лан,
І води стишені, і півзаснулі гори,

Далекий друже мій, сумна вечірня зоре!
Люблю, як блимаєш в небесній вишині;
Забуті думи ти пробуджуєш в мені:
Я й досі вечір той погожий пам'ятаю,
Як ти зіходила в далекім, любім краї,
Де запахущий мирт долинами поріс,
Тополі сплять гнучкі, чорні кипарис,
І плещуть солодко гучні таврійські води.
Там, серед тихої та мирної природи,
В дозвіллі mrійному текли за днями дні.
Там юна дівчина в нічній далечині
Тебе уважливо між інших зір шукала
І іменем своїм подружкам називала.

Do Ovidiia

Овідію, живу близ тихих берегів,
Куди колись приніс ти батьківських богів
В суворе заслання, де попіл свій зоставив.
І твій жалібний плач місця оці прославив.
Ще ліри ніжний глас кругом не занімів;
Живе ще пісня тут, де ти життя скінчив.
Малюють ті пісні в моїй ясній уяві
Пустелю пахмурну, поета у неславі,
Туманний звід небес, простори снігові,
В теплі коротких днів дозвілля лугові.
Колись захоплений сумною ліри грою,
Я серцем жив своїм, Овідію, з тобою:
Я бачив човен твій в обіймах злих валів,
Прип'ятий якорем до диких берегів,
Де кара жде співця кохання і відради.
Без тіні там лани, горбки без винограду.
Народжені в снігах для подвигів війни,
Жорстокі Скіфії холодної сини,
За Істром здобичі, ховаючись, чекають
І села кожну мить навалами лякають.
Нішо не спинити їх: в воді вони пливуть
І по льоду дзвінкім безбоязно ідуть.
Тобі (дивуйсь, Назон, ти долі цій мінливій),
Що з юних літ не дав себе війні зрадливій,

І що троянди звик вживати для прикрас,
В безжурних пестощах провадити свій час, —
Шолом важкий тобі прийдеться одягти,
Близ ліри мирної сталевий меч тримати.
Ні діти, ні жона, ні звуки дружніх слів,
Ні музи лагідні, минулих радість днів
Вигнаного співця не переймуть печалі.
Даремно грації пісні твої вінчали,
Даремно юнаки напам'ять знають їх:
Ні слава, ні літа, ні скарги, ані сміх,
Октавія нішо зворушити не може;
І вкриє забуття твоє старече ложе.
В країні рідній ти вшанований мистець,
Вітчизни варварів незнаний пожилець,
Ти мови рідної навкруг тепер не чуєш;
І в дружньому листі свій сум важкий тамуєш:
«О, поверни мені славетний край батьків
І мирні затінки уславлених садків!
О другі, Августу несіть моє прохання!
І длань погрозливу відхилить хай благання!
Якщо надалі я зазнаю гнів богів
І рідних бачити не випаде країв, —
Пом'якшуочи рок покірливим благанням,
Поблизу Рима я бажав би поховання».
Чия душа черства з презирством до харит
Сумну нудьгу твою і сльози докорить?
Хто в гордошах лихих читає без хваління
Елегії оці, — вінець твого творіння,
Де ти безсилий зойк нашадкам передав?

Суворий слов'янин, я сліз не проливав,
Та розумію їх. Вигнанець самовільний,
До світу, до життя, до себе неприхильний,
В замисленні сумнім я нині побував
В країні мовчазній, де вік ти сумував.
Я мрії відживив і образи похмурні
Твої збудили тут, Овідій, співи журні,
Малюнок їх сумний очима я звіряв;
Але надій моїх той погляд не втішав.
Вигнання зле твое приваблювало очі,
Що звикли до снігів похмурої півночі.

Тут сяє довший час небес ясних блакить
І бурі снігові живуть коротку мить.
Цих скіфських берегів недавній гість чудовий,
Син півдня, виноград ясніє пурпuroвий.
Туманний грудень вже на півночі луги,
Мов килими, кладе пухнастії сніги;
Зима буяла там, та начебто весною
Тут сонечко ясне світило наді мною;
І молодим зелом рябів зів'ялий луг;
Лани розложисті здіймав вже ранній плуг;
Легкий вітрець подув диханням схолоднілим;
Ta ще прозорий лід над озером stemnіlim
Ti хвилі стишені кришталем покривав,
Бажання боязке поета я згадаю,
Той день, відзначений окриленим натхненням,
Коли, в розгубленні, ти звав новим іменням
Застиглі хвилі вод, незнаний краєвид:
І перед мною тут, здавалось, через лід
Майнула тінь твоя і жалібні звуки
Летіли віддаля, як тоскний зойк розлуки.

Ти не сумуй! Цвіте Овідія вінець!
На жаль, серед юрби загублений співець,
Для нових поколінь залишуся незнаний,
Загине геній мій безсилий, безталанний
Зі славою на день, без радості життя!..
Шукаючи мене, крізь роки забуття,
Нащадок пізній мій у цім далекім краї
Близ праху славного самотній слід пізнає.
Покинувши сумну країв далеких сінь,
Прилине вдячлива моя до нього тінь.
І звеселить мене той спогад його рідний.
Повік лишиться хай переказ заповідний:
Як ти, схиляючись під тягарем життя,
Не в славі — у біді тобі був рівний я.
Тут, розливаючи свої північні співи,
Блукав я в ті часи, як на дунайські ниви
Великодушний грек свободу закликав,
Ta пісні тій ніхто із друзів не вчував;
Проте лани чужі, горбки й дібрovi вільні
І музи мирнії до нас були прихильні.

Приятелеві

Не прикрайдайся, друже мій,
Супернику широкоплечий:
Тобі звук ліри не страшний
І томні елегійні речі.
Дай руку: не ревнивий ти,
Я звик у лінощах цвісти,
Твоя красуня розум має;
Я бачу все і не гнівлюсь:
Вона Лаура, кожен знає,
Та я в Петrarки не годжуясь.

Кинджал

Лемноський бог тебе скував
Для Немезіди рук залізних,
Кінджале месницький, підпоро вольних прав,
Останній судіє усіх тиранів грізних.

Де Зевсів грім мовчить, де сплять мечі законів,
Ти правий суд несеш і правий гнів,
Таїшся ти в піdnіжжі тронів,
У згортках дорогих шовків.

Мов кари меч, мов блискавка богів,
Ти в диких оргіях жахаєш лиходія, —
І він тремтить і полотніє
Між святкових оgnів.

Ти скрізь його найдеш: в наметі бойовім,
На суші, на морях, за вірними замками,
На ложі пристрасті, у храмі,
В сім'ї і в натовпі людськім.

Під гордим Кесарем шумує Рубікон,
Державний Рим упав, повалено закон, —
Та близнув ти в руках завзятця:

І Кесар падає, і мармури колон
Тирана кров'ю багрянятися.

Син бунту дикого, ганьбований стократ, —
Бенкетом тішачись кривавим,
Над трупом вольності безглавим
Устав потворний, лютий кат:

Він жертви рокував похмурому Аїду
Во ім'я помсти, крові й зла, —
Та вища воля принесла
Тебе і діву Евменіду.

О Занде праведний! Життя своє скінчив
На ешафоті ти страшному;
Але безсмертний, чесний гнів
У труні сховано німому.

В твоїй Германії щодень і кожну мить
Ти кару злій віщуєш силі, —
І на торжественній могилі
Кінджал без напису горить.

* * *

Хто бачив край, де розкішлю природи
Оживлені діброви і луги,
Де весело шумлять і грають води
І пестять тихомирні береги,
Де на узгір'я, посланці негоди,
Непадають похмурливі сніги?
Скажіть мені, кому цей край знайомий,
Де я любив, вигнанець невідомий?

Чудова земле, любленко Ельвіни,
До тебе линуть почуття мої!
Я пам'ятаю скелі й верховини,
Я пам'ятаю світлі ручай,
І тінь, і шум — і красні ті долини,
Де тихо, серед мирної сім'ї,

Живуть татари в дружбі обопільній,
В розмовах жваві, у роботі пильні.

Все там живе, усе очам відрада:
Сади татар, і села, і міста,
Відбилася у водах скель громада,
Гойдає судна синява густа,
Здаля чутно дзвінки й ревіння стада,
Янтар міцний на лозах вироста...
І видиться могила Мітрідата,
Де заходу упала тінь крилата.
І там, де мірт сумний край урни квітне,
Чи крізь ліси побачить знов мені
Склепіння скель і моря блиск блакитний,
І небеса, як радощі, ясні?
Чи шум життя затихне, непомітний?
Чи знов моїй воскреснути весні?
Чи повернусь я під солодкі тіні,
Щоб відпочити душою в самотині?

* * *

Я пережив свої бажання,
Я розлюбив юнацькі сни;
Лишилися мені страждання,
Порожні вицвіти весни.

Під бурями лихої долі
Зів'яв квітучий мій вінець;
Живу в самотнім, вічнім болі
І жду: чи прийде мій кінець?

Так восени, як хижим свистом
Зима з-за гаю засвистить,
Один — на дереві безлисті
Листок запізнений тремтить.

Повірнице моїх сердечних дум,
 О ти, чий голос ніжний та недбалий
 Смиряв чуття, що в серці бушували,
 І часом веселив печальний ум,
 Моя ти вірна і мрійлива ліро.

Прикмети

Учись постерігати прикмети й віщування.
 Пастух і хлібороб привчаються зарання,
 На небо глянувши в передвечірній час,
 Вгадати, що за день чекає завтра нас:
 Чи благодатний дощ остудить поле зранку,
 Чи виноград поб'ють морози на світанку.
 Як білі лебеді на озері яснім
 Тебе вітатимуть ячанням голосним,
 Як сонце ввечері закриє хмара сива, —
 Знай: од солодких снів дівчат розбудить злива
 Або шумливий град, і ранній селянин,
 Косить зібравшися буйне зело долин,
 На заповідану не вирушить роботу
 І знову в святкову затопиться дрімоту.

Десята заповідъ

Добра чужого не бажать
 Мені наказуєш ти, боже;
 Отож чиню я все, як гоже,
 Та як жагою керуватъ?
 Я друга скривдить не бажаю,
 Не хочу я його села,
 Не треба і його вола,
 На все спокійно поглядаю:
 І дім, і скот його, і раб
 Для мене марна благостиня.
 Але коли його рабиня

Прекрасна... Господи, одваб!
Або коли його дружина —
Небесний ангел красоти, —
О боже праведний! прости,
Хоч заздрість і тяжка провина.
Як серцю можна наказать?
Як мрій позбутись полум'яних?
Хто може не кохати коханих?
Хто раю може не бажать?
Дивлюся, млію і зітхаю,
Але обов'язку корюсь,
Я серце потурати боюсь,
Мовчу... і потайки страждаю.

Царське село

Скарбниче світлих мрій, що в гущині зеленій
Мене одвідуєш, як добросердній геній,
О спомине, малюй мої минулі дні,
Місця укохані, для ока чарівні,
Ліси, де я любив, де пристрасть розросталась,
Де юність первісна із отроцтвом зливалась,
І де, з природою у злагоді ясній,
Я знов поезію, і щастя, й супокій.
Веди, веди мене під лип гіллястих тіні,
Що милі віддавна мої свавільній ліні,
На берег озера, на мирний схил горбів!..
Хай знов побачу я і килими лугів,
І ветхі дерева, і сонячну долину,
І пишних берегів улюблену картину,
І в тихім озері, на лоні хвиль дрібних,
Спокійних лебедів, і гордих і ставних.

Нехай співає там хтось інший про війну,
Я скромно возлюбив живу цютишину
І, слави відректись примарної готовий,
Вам, Царського Села заквітчані діброви,
Віднині присвятив свої неголосні,
В дозвіллі мирному народжені пісні.

* * *

Щасливе юності незнання
Збентежив геній мій лихий,
Мое навіки існування
Він підкорив душі своїй.
Дивитися його очима
Я на життя відтоді став,
З його словами неясними
Улад мій голос зазвучав.
На світ я глянув оком ясним
І здивувався в тишині;
Невже здавався він мені
Таким величним і прекрасним?
Чого у нім я, молодий,
Шукав, жадобою повитий?
Кого, в огні юнацьких мрій,
Я не стидалася боготворити?
І на людей я погляд звів,
Пиху побачив і мерзоту,
Побачив суддів-шахраїв
І рідну злочину глупоту.
Перед юрбою боязких,
Жорстоких, суєтних, холодних
Безсилий голос благородних
І правда викликає сміх.
Я згоден — мудрі ви, народи!
Пошо свободи вільний клич?
Стадам навіщо дар свободи?
Їх різать, стригти, — певна річ!
Їх спадщина із роду в роди —
Ярмо із брязкальцем та бич.

Виноград

Не буду я тужить по розах,
Зів'ялих ранньої пори;
До серця й виноград на лозах,
Що в гронах визрів край гори,
Краса долин, що тішить зори

Під осінь, повну ясноти,
Продовгуватий і прозорий,
Як діви юної персти.

Фонтанові Бахчисарайського палацу

Фонтане любошів живий!
Приніс я в дар тобі дві рози.
Люблю немовчний гомін твій
І поетичні чисті сльози.

Твій срібний пил свіжить мені
Чоло студеною росою.
Ах, лийся, лийсь передо мною,
Дзвени, дзвени про давні дні!

Фонтане любошів печальний!
Я також мармур твій питав;
Хвалу почув країні дальний;
Ta про Марію ти мовчав...

Світило пишного гарему!
Невже забуто промінь твій?
Чи про Марію та Зарему
Всю повість виткано із mrій?

I, може, тільки сну тремтіння,
Уяви пристрасної пал —
Скороминущі ті видіння,
Душі неясний ідеал?

Do Язикова

(Михайлівське, 1824)

Віддавна радісний союз
Серця поетів сполучає:
Вони жерці єдиних муз;

Один вогонь їх осяває;
Хай різні їм судились дні,
Натхнення — спільна їх корона.
Клянуся пам'яттю Назона:
Язиков, рідний ти мені.
На Дерптську вийшов би дорогу
Давно я вранці, друже мій,
І до гостинного порогу
Поніс мандрівницький свій кий,
І повернувся б, мов оживши
Від чару безтурботних днів,
В розмовах серце звеселивши
Під твій натхненно-вільний спів.
Та злобно грає мною щастя:
Давно літати мушу там,
Куди повіє самовластя,
А де спинюсь — не знаю сам. —
То гонений, то у вигнанні
Марную я закуті дні.
Поете, зваж на це послання,
Здійсни надії чарівні.
В селі, де жив Петрів обранець,
Царів, цариць любимий раб,
Сам з роду царського вигнанець,
Завзятий предок мій, арап,
Де, забуваючи бенкети
І пишний двір Єлизавети,
У темнім липовім гаю
Він думав, хилячись до Лети,
Про дальню Африку свою.
Я жду тебе. Тебе зі мною
В сільськім обійме шалаши
Мій брат по крові, по душі,
Пустун, помічений тобою;
І муз окрілений пророк,
Наш Дельвіг теж нас не покине —
І наша трійця в ті хвилини
Прославить вигнання куток.
Сторожу пильну ми обманим,
Восхвалим вольності дари,
Бенкетів сяйвом полум'яним

Серед вечірньої пори
Серця ми будем розважати.
І слухат віршів передзвін,
І стуком чар, шипінням вин
Нудьгу зимову проганяти.

* * *

В журнальну вдавшись тяганину,
Зоїл, що сон всім навіва,
В чорнильний опіум влива
Скаженої собаки сlinу.

Андре Шенсь

Присвячено М.М. Раєвському

*Ainsi, triste et captif, ma
lyre toutefois S'éveillait...**

В той час, як світу, мов кумир,
Гробниця Байрона сіяє
І хору європейських лір
Близ Данте тінь його вчуває,

Мене хвилює інша тінь,
Що без пісень і без ридання
Із ешафота в дні страждання
В могильну канула глибінь.

Співцю дібров, любові й миру
Я хочу квіти принести,
Незнану оживити ліру,
Співаю. Чує він і ти.

Знов піднялась натомлена сокира
І кличе жертву чергову.

---

* Так, коли я був сумний і ув'язнений, ліра моя, проте, прокидалась (фр.).

Співець готов; його мрійлива ліра
Востаннє пісню ллє нову.

Уранці страта, втіха для народу;
Та ліра юного співця
Про що співа? Співає про свободу:
Не відмінилась до кінця!

«Вітаю я тебе, моє світило!
Твій лик небесний я вславляв,
Коли він з іскри запалав,
Коли ти в бурі засніло.

Я славив твій священний грім.
Коли він розметав зганьбовану твердиню

І влади древньої гординю
Пустив у полум'я і дим;

Я бачив громадян, синів твоїх одвагу,
Я чув їх братський заповіт,

Великодушну їх присягу

І самовладності безтрепетний одвіт.

Я бачив, як вали могутні

Усе крушили в бурній млі,

І вогняний трибун прорік часи майбутні,
Нове народження землі.

Вже цвів твій геній в благостині,

Уже в безсмертний Пантеон

Вигнанців-страдників ішли священні тіні,

Покрови лжі спадали тлінні

І оголявся ветхий трон;

Кайдани рвалися. Закон,

На волю спершися, проголосив братання,

І ми гукнули: Раювання!

О горе! о безумний сон!

Де вільність і закон? Над нами

Сокира — владарка одна.

Ми скинули царів. Убивцю із катами

Обрали ми в царі. Ганьба яка страшна!

Але не винна ти, свободо,

Богине чиста, ні — вини не маеш ти

В поривах буйних сліпоти,

В шаленстві темному народу;

Сховалась ти від нас: твою високу путь
Закрили марева криваві;
Але ти прийдеш знов із помстою, у славі, —
І вороги твої впадуть;
Народ, що скуштував твій нектар, повний сили,
Все хоче знов упитись ним;
Немов од Вакха роз'ярлій,
Він бродить в прагненні тяжкім.
Так — він найде тебе. Під рівності покровом
Спочине солодко в обіймах він твоїх;
Кінець настане днів страшних!
Ta вже не втішусь я тим сяєвом чудовим,
На плаху я піду, що знала стільки страт.
Уранці смерть моя. Кривавою рукою
Відтяту голову підійме завтра кат
Понад байдужого юрбою.
Прощайте, о брата! Мій безпритульний прах
Не буде спочивати в саду, де пробували
Ми в безтурботності, в бенкетах і трудах
І місце наших урн зарання визначали.
Ta, милі друзі, — по мені
Як будете ви сумувати,
Прошу мій заповіт останній пам'ятати:
Оплачте жереб мій у тайні, в тишині;
Підозру викликать ви можете слезами;
В наші вік є злочином і слізи над мерцями:
По братові тужить не сміє нині брат.
Благання ще одно: ви слухали стократ
Пісні, летуючих дум породження недбалі,
Стобарвні вицвіти і радості й печалі
Моїх весняних днів. Надії чисті там;
І слізи, і любов віддав я тим листкам,
Усе життя мое. У Авея, у Фанні,
Молю, найдіть ви їх; ясної музи дані
Зберіть. Суворий світ і поголос людський
Не будуть знати їх. Покину шлях земний
Дочасно, друзі, я: мій геній недозрілий
Для слави не дійшов ні зросту, ані сили.
Умру. Як тужите ви щиро по мені, —
Для себе збережіть оті мої пісні!
Коли гроза мине, в своїй громаді мирній

Збирайтесь іноді читати писання вірні,
І довго слухавши, промовте: так, це він;
Це спів його. А я, переборовши тлін,
Незримо увійду і сяду поміж вами,
І сам заслухаюсь, і вашими слізами
Уп'юся... Може, знов кохання втіху я
Зустріну... Може, знов ув'язнена моя,
Бліда й засмучена, моє почувши слово...»

Та, повну ніжності нараз урвавши мову,
Співець поник чолом прекрасним, молодим,
Пора весни його промчалась перед ним
З любов'ю, з тugoю. Красунь імлисті очі,
Бенкети і пісні, і полум'яні ночі,
Все разом ожило; і серце зайнялось,
І віршування знов потоком полилося:

«Куди, куди мене завів недобрий геній?
Народжений, щоб жити утишині священній,
Чому безвісності я кинув мирну тінь
І друзів, і любов, мою свободу й лінь?
Я долі пестощів зазнав у юні літа,
Дорога радості була мені відкрита,
Цвіла поезія в душі, як світлий луг.
На буйних вечорах, для друзів любий друг,
Я дзвінко звеселяв і сміхом, і піснями
Куток, бережений домашніми богами.
Коли ж я, стомлений у Вакховім огні,
Чув полум'я нове в сердечній глибині
І вранці обійнятъ приходив милу діву,
І заставав її в риданнях, повну гніву;
Коли, з погрозами, зі слізьми на очах
Вона кляла мене за мій безумний шлях,
Відгонила мене, корила і прощала, —
О як ріка життя чудесно протікала!
Навіщо це життя, і просте, і ясне,
Змінив на бурі я, на море те страшне,
Де дикі пристрасті, невігласи жахливі,
Злоба й зажерливість? Надії чарівливі.
Куди ви завели! Що діяти я мав,
Той, хто в душі любов і голос муз плекав,

На поприщі низькім з безчесними бійцями?
Чи кіньми правити, що сповнені нестяями,
Я міг жорстокістю сталевої вузди?
І що ж я залишу? Занедбані сліди
Безумних ревнощів, нікчемного дерзання.
Хай згине голос мій, хай прийде мить остання
Моєму спілові...

О ні!

Хай змовкне ремство малодушне!
Поете, не умруть пісні!
Ганьбі, неначе раб послушний,
Ти не клонився в чорні дні;
Ти не скорився лиходію;
Стояв ти в бурю, у завію,
Твій грізний світоч осявав
Юрбу правителів безславних;
Твій бич нещадно їх карав,
Отих катів самодержавних;
Громив ти деспотизму храм;
Ти закликав до помсти Немезіду,
Віщав Маратовим жерцям
Кінджал і діву Евменіду!

Коли святий старик від плахи відривав
Вінчанну голову холодною рукою.
Ти сміливо обом їм руку дав,
І перед вами трепетав
Їх суд, немов перед грозою.

Тож гордий будь, співець. Ти ж, звірю-кровожер,
Стинай цю голову тепер,
У пазурах твоїх вона. Та знай, неситий.
Мій крик, мій ярий сміх загрожують тобі.

Пий нашу кров, живи в злобі:
Ти все пігмей, і розчавити
Тебе настане час... Вже недалекий він.
Падеш, тиране! Грізний фатум
Ударить над чолом, вітчизною проклятим,
І гряне помсти правий дзвін.
Тепер іду... пора... і ти рушай за мною;
Я жду тебе».

Скінчив захоплений поет,
І все покоїлось. Небес блідий намет

Зорею запалав ясною,
І ранком віяло в темницю. І співець
Підняв до грат поважні зори...
Враз шум. Прийшли, зовуть. Вони! Настав кінець!
Гримлять ключі, замки, запори.
Зовуть... Стравай, стравай; день, тільки день один —
І буде, славлячи свободу,
Великий жить громадянин
Серед великого народу.
Ідуть. Не чують. Жде страшний рубач.
Та дружба смертну путь поета зачарує.
От плаха. Він зійшов. Він славу іменує...
Плач, музо, плач!

Сафо

Юначе! Всім мене ти, любий, полонив:
Душою гордою, незлобною й палкою,
І півжіночою невинною красою.

* * *

Під небом голубим, у рідному краю
Вона томилася, зав'ядала...
Зав'яла, ніби квіт, і в самоту мою
Тінь юна, вірю, прилітала.
Але межа навік між нами пролягла.
Чуття даремне викликав я.
Із уст холодних вість про смерть її прийшла
І холодно її сприймав я.
Так от кого любив я серцем огняним
З таким напруженім бажанням,
З такого мукою і запалом таким,
З таким безумством і стражданням!
Де муки, де любов? Нема в душі моїй
Для тіні бідної, легкої,
Для спомину про дні безповоротних мрій
Ні скарги, ні слози гіркої.

Аріон

Пливли ми радісним гуртом;
Ті парус прямо напинали,
Ті одностайно ударяли
Об воду веслами. Кругом
Синіло море. Наш стерничий
Байдак у далеч мудро вів;
А я — безжурний, для плавців
Пісні співав... Аж налетів
Шумливий вихор таємничий,
І все поглинули вали!..
Мене одного принесли
На берег хвилі білопінні;
По-давньому співаю я,
І риза змочена моя
Під сонцем сохне на камінні.

* * *

В степу життя, сумнім та безбережнім,
Три джерела пробились потайні:
Струм юності із розмахом бентежним
Кипить, біжить у шумі та вогні;
Кастальський струм, натхнення благородне,
В степу життя вигнанців веселить;
Останній струм — струм забуття холодний,
Він найсолідше душу нам свіжить.

Соловей і троянда

В безмовності садів, у вогкій млі ночей,
Співає навесні троянди соловей.
Троянди й байдуже, вона й не помічає,
І під кохання гімн колишеться й дрімає.
І ти співаєш так на славу красоти:
Отямся, друже мій, до чого прагнеш ти?
Її поетова не потривожить мука;
Подивишся — цвіте; покличеш — ані звука.

* * *

Чудова роза є: вона
На диво світлої Кіфери
Цвіте, і пишна й вогняна,
Під ясним поглядом Венери.
Кіфері не страшний мороз,
Пафосові — зими погроза...
Блищить серед хвилинних роз
Краси нев'янучої роза...

Княгині З.О. Волконській

В московських гульбищах бучних,
При гуках віста і бостона,
У бальнім шумі, між утіх
Ти любиш ігри Аполлона.
Царице муз і красоти,
В руці ласкавій держиш ти
Натхнення скіпетр величавий,
І над задумливим чолом,
Подвійним скрашеним вінком,
Витає чистий геній слави.
Співця, що в бран потрапив твій,
Не відкидай палкої дані,
Хоч усміхнись на голос мій,
Як мимоїздом Кatalані
Вчува циганці кочовій.

* * *

В гаї карійськім, що любий ловцям, тайтесь печера.
Сосни високі навколо схилились гілками, і тінню
Вхід закрито до неї плющем, що блукає та в'ється,
Любленцем скель і ущелин. На камінь із каменя рине.
Як срібнозвучна дуга, і дно заливає в печері
Бистрий потік. Він, русло проложивши глибоке, струмує
В даль по гаю густім, веселить його ніжним дзюрчанням,

Спомин

Коли для смертного замовкне день труда
І на німі майдани міста
Напівпрозорчаста наляже ніч бліда
І сну крило повіє чисте,
Тоді в самотності, легких не знавши снів,
Тривожної я повен муки:
В безсонні устає сумління темний гнів,
Шиплять докори, як гадюки;
Душа горить, в умі — схильовані думки
Одна по одній виникають,
І давні спомини, безмовні та тяжкі,
Сувої довгі розгортання.
І я, читаючи свою облуду й гріх,
Життя минуле проклинаю,
І тяжко скаржуся, проте в слізах гірких
Рядків печальних не змиваю.

* * *

Дар порожній, випадковий,
Нашо ти, життя, мені?
Нашо доля у закови
Узяла найкращі дні?

Хто з таємною злобою
З небуття мене позував,
Душу виповнив жагою,
Розум сумнівом пройняв?

В далині мети немає,
Серце спить, в неробстві ум,
Темну тугу навіває
Життєвий щоденний шум.

* * *

Кохання мова балаклива
В одвертій простоті своїй,
Неначе проза недбайлива,
Тебе дратує, друже мій.
Але чарує серце діви
Солодкозвучний Аполлон;
Їй любі лагідні мотиви
І мирних рим співучий тон.
Страшне тобі палке признання,
Листа любові ти порвеш,
Але віршоване послання
Увагою не проминеш.
Благословен хай буде нині
Моеї долі скромний дар,
Що досі в життєвій пустині,
Розпалюючи серця жар,
На мене накликав покари,
.....
Чи клевету, чи темні хмари
І тільки часом похвалу.

* * *

Місто пишне, місто бідне,
Дух тюрми, палат черга,
Це склепіння неба блідне,
Камінь, холод і нудьга, —
Все ж до вас у мене звичка,
Бо в пустелі цій сумній
Ходить ніжка невеличка,
В'ється локон золотий.

* * *

В солодкім затінку фонтанів
І стін, оббрізканих кругом,
Поет бувало тішив ханів
Перлових наспівів разком.

На нить веселої хвилини
Низав він в хитрій простоті
Прозорих лесток намистини
І мудрість — чотки золоті.

Любили Крим сини Сааді,
Майстри в поезії тонкій,
І розгорнути бували раді
В Бахчисараї зошит свій.

Поеми їхні розстилались.
Як еріванські килими,
На учтах ними прикрашались
Гіреїв пишні тереми.

Та жоден чародійник милий,
Володар співів і думок,
Не появив такої сили
В складанні віршів та казок,

Як той, хто мислі мав крилаті,
Хто в тій родився стороні,
Де мужі грізні та кошлаті,
А жони — гурії земні.

* * *

Римо, друже повсякденний
І в дозвілля час натхнений,
І в натхнений час труда,
Ти примовкла, заніміла;
Ах, невже ти, дзвінкоокрила,
Відлетіла без сліда?

А колись твій ніжний лепет
Присипляв сердечний трепет,
Муки втишував мої,
Ти сміялась, ти манила,
І вела від світу, мила,
В зачаровані краї.

Ти, було, мені вчуvalа,
Як дитина, доганяла
Мрію радісну сама;
З нею, вільна і ревнива,
Непокірна і лінива,
Сперечалась жартома.

Я з тобою побратався,
Скільки я разів скорявся
Жавим пустощам твоїм,
Мов коханець без догани.
Добродушний і слухняний
В щасті й розпачі гіркім.

О коли б ти появилася,
Як на світі веселилась
Небожителів сім'я!
Ти б із нею проживала,
І божественно б сіяла
Слава сонячна твоя.

Взяvши ліру голосисту,
Повістили б урочисто
Гезіод або Омір:
Якось Феб, пастух Адмета,
Стадо пас біля Тайгета,
Де шумить одвічний бір.

Він блукав у самотині,
Ні боги, ані богині,
Як Зевес їм заповів,
З ним не важились зустріться —
З богом ліри і цівниці,
З богом світла й мудрих слів.

В пам'ять давнього кохання
Всолодить його страждання
Мнемозіна прибула.
І дружина Аполлона
В тихім гаї Гелікона
Любу доню сповила.

Чи серед вулиць гомінливих,
Чи в людний увійшовши храм,
Чи в колі юнаків гульливих,—
Я віддаюсь моїм думкам.

Я говорю: кінець незримий
Чатує кожного із нас,
І під німе склепіння всі ми
Зійдемо в визначений час.

Чи де побачу дуб могутній,
Я мислю: патріарх лісів
Переживе мій вік забутній,
Як пережив і вік батьків.

Чи з немовляти утішаюсь,
Уже я думаю: рости!
Тобі я місцем поступаюсь:
Мені вже тліть, тобі цвісти,

І так щохвилі й щогодини,
У думу вдавшися одну,
Я вгадую: коли прилине
Той день, що ляжу я в труну?

І де умру я: на чужині?
У битві, у морських валах?
Чи недалеко у долині
Сховають мій холодний прах?

І хоч однаково, де тліти,—
Але хотілось би мені
Сном віковічним опочити
У рідній, милій стороні.

І там, де намогильні сходи,
Хай молоде життя кипить
І цвіт байдужої природи
Красою вічною блищить!

Кавказ

Кавказ підо мною. Один в вишині
Стою над снігами край яру страшного;
Орел, зо шпиля підлетівши стрімкого,
Ширяє недвижно зо мною вріvnі.
Тут бачу, як струмні з-між гір виникають,
Як грізні обвали додолу шугають.

У мене в ногах тут збіговища хмар.
І скель понад ними мертвотні громади,
І ринуть шумливі крізь них водоспади;
А нижче — лих мох та посохлий чагар;
А там уже — розкіш зеленого гаю,
Де пташка щебече, де олень плигає.

Ще далі, мов гнізда, і житла людські,
І вівці пасуться в гірській полонині,
І ходінь пастух по веселій долині,
Де хвилі Арагви шумують легкі,
Де вбогий здобичник з-за скелі чатує,
І Терек кипучий реве та лютує;

Шумить він та виє, як звір молодий,
Що йжу побачив крізь гратеги холодні,
Він б'ється об берег у зlostі неплодній
І лиже підступно він камінь німий...
Дарма! ні поживи йому, ні розради:
Навік його грізні затисли громади.

* * *

(2 листопада)

Зима. Що на селі робити нам? Стрічаю
Слугу, що подає уранці чашку чаю,
Питаннями: ну, як? Чи ще мете, чи ні?
Пороша випала? чи варто встать мені
І сісти у сідло, чи краще до обіда
Возиться з давніми журналами сусіда?

Пороша. Встаємо, і миттю на коня,
І риссю по полях при першім світлі дня;
Гарапники в руках, собаки вслід за нами;
Уважно стежимо за лігвами й слідами;
Кружляєм, нишпорим, шукаємо зайців —
І двох прогавили. Додому час наспів.
Ото пак весело! Вже й вечір: хуга виє,
Свіча ледь блимає: у тузі серце ние;
Ковтаю краплями нудоту я гірку.
Читати? Ні! Рядок чорніє по рядку,
А думка десь літа... Я книгу закриваю,
Беру перо, пишу; насильно вириваю
У музи сонної розтріпані слова.
До звука звук не йде... Втрачаю я права
Усі над римою, служницею чудного:
Вірш в'яло тягнеться, немов повитий млою.
Змагання з лірою я облишаю сам
І до вітальні йду; розмову чую там
Про вибори близькі, про сахарні заводи;
Хазаяка хмуриться за прикладом погоди,
І шпицяям сталевим увагу приділя
Чи на червового ворожить короля.
Нудьга! Так день по дню у самоті минає.
Та як увечері в садибу завітає,
Коли за шашками куняєм тихо ми,
Сім'я кибиткою чи древніми саньми —
Старенька з буклями і з нею дві дівиці
(Дві панночки стрункі, біляві дві сестриці), —
Як міниться тоді похмура сторона,
Як, боже мій, життям займається вона!
Спочатку погляди, немовби випадкові,
А далі жвавості все більше у розмові,
А там і дружній сміх, і співанки гуртом,
І вальси, й пустощі, і шепіт за столом,
І млюсні погляди, і жарти, і ніжний подих,
І зустріч потайна десь на вузеньких сходах;
І діва в присмерку на ганку вже стойть:
Відкриті шия й грудь, в обличчя сніг летить,
Та бурі півночі не шкодять руській розі.
Цілунок як жаркий палає на морозі!
Як руська дівчина цвіте серед снігів!

Жив на світі рицар бідний,
Простий серцем, мовчазний,
З виду хмурий, непогідний,
Духом смілий і прямий.

Мав він видиво єдине,
Непіддаване уму,
І воно з тії хвилини
В серце врізалось йому.

Близ Женеви, в мить щасливу,
На шляху біля хреста
Бачив він Марію-діву,
Матір Господа Христа.

Повен думкою палкою,
На жінок він не зважав
І до гробу ні з одною
Ані слова не сказав.

Він увесь свій вік короткий
Сталлю лоб свій закривав
І собі на шию чотки
Замість шарфа прив'язав.

Ні Отцю, ні Духу й Сину
Не молився паладин,
Мав молитву лиш єдину,
Дивна був людина він.

Він проводив цілі ночі
Перед образом святым,
Лиш на Діву зводив очі
Він у захваті сумнім.

Повен вірою й любов'ю,
Вірний обраній меті,
Ave, Mater Dei^{*} кров'ю
Написав він на щиті.

---

* Радуйся, Матір Божа (*лат.*).

І в той час, як паладини,
Страх і помста ворогам,
По рівнинах Палестини
Мчались в честь коханих дам —

Lumen coelum, sancta rosa!*
Він ревів, як ураган,
І, мов грім, його погроза
Побивала мусульман.

Він вернувсь у замок дальній,
До похмурих, давніх стін,
І в любові вмер печальній
Без дарів причастя він.

Як із світом він прощався,
Дух лукавий прилетів,
Душу рицаря збирався
До своїх забрать країв:

Він, мов, богу не молився,
Він не відав, мов, поста,
Непристойно залюбився
Він у матінку Христа.

Та Пречиста захистила
Від докорів тих його,
В царство вічнє впустила
Діва рицаря свого.

Сонет

*Scorn not the sonnet, critic.
Wordsworth***

Суворий Дант не зневажав сонета;
Петрарка в нім кохання виливав;

* Світло небес, свята трояндо (*лат.*).

** Не зневажай сонета, критику. Вордsworth (*англ.*).

Кохався в грі його творець Макбета;
Про сум гіркий Камоенс ним співав.

І в наші дні чарує він поета:
Вордсворт його за речника обрав,
Змінивши світу марного тенета
На хвилювання вільних вод і трав.

У горами лямованій Тавріді
В його рядки, суворіші від міді,
Співець Литви чуття свої вкладав.

У нас іще його не знали діви,
Коли для нього Дельвіг забував.
Гекзаметра священного мотиви.

Мадонна

Не безліччю картин уславлених майстрів
Я завжди скрасити хотів свої кімнати,
Щоб гості їх могли побожно оглядати,
Здаля вслухаючись у вироки знавців.

У простім закутку, серед німих трудів,
Одну картину я хотів би споглядати,
Одну: щоб з полотна, як з неземних країв,
Спаситель кроткий наш і непорочна мати

Вона з величністю, він з розумом в очах —
Дивились лагідно, у приязніх огнях,
Самі, без ангелів, під пальмою Сіона.

Збулось бажання це в житті моїм. Творець
Тебе мені послав, тебе, моя Мадонна,
Краси небесної божественний взірець.

Елегія

Безумних літ веселощі свавільні
Тяжкі мені, як спогади похмільні.
Та як вино — печаль моя стара,
Що старшає, то сили набира.
Мій шлях сумний. Віщує труд і горе
Прийдешності розбурханої море.

Але не хочу, друзі, умирать;
Я хочу жити, щоб мислити й страждать,
І відаю, у дні турботи й лиха
Життя мені скрашатиме утіха;
Не раз іще, у радості й слізах,
Гармонію ловитиму в піснях,
І — мариться — смутне мое смеркання
Любов осяє усміхом прощення.

Отроч

Невід рибак розстилав над краєм студеного моря,
Хлопчик йому помагав. Отроче, батька покинь!
Інші мережі тебе дожидають і клопоти інші:
Будеш уми уловляти, будеш царям помічник.

* * *

Я тут, Інезільє,
Я тут, під вікном.
Повита Севілья
І млою, і сном.

У серці відвага,
Стою я в плащі,
Гітара і шпага —
Це друзі вночі.

Чи спиш ти? Я співи
Дзвінкі заведу.

Прокинеться сивий —
Мечем укладу.

Покинь своє ложе.
Кохання моє!
Мовчиш ти... А може,
Суперник тут є?..

Я тут, Інезільє,
Я тут, під вікном.
Повита Севілья
І млою, і сном.

* * *

Рум'яний критику, дотепнику пузатий,
Ти спів наш день при дні ладен на посміх брати
За сум та жалощі. А йди-но, глянь сюди,
Попробуй, може б, нас ти визволив з біди.
Дивись: он там хаток сіріє ряд убогий,
А далі стелиться долини схил розлогий,
І хмари котяться, як смуги вовняні...
Де ж ниви радісні? Діброви де рясні?
Де річка? Сірий тин, та — щоб розважить око —
Два бідних деревця схилились кривобоко,
Та й то на першому ані листка нема,
А друге тільки й жде, аж надлєтить зима,
Щоб листя, змочене водою крижаною,
Немов брудне сміття розсипатъ під собою,
Та й годі! Пса нема живого на дворі.
Он, правда, мужичок та баби дві старі.
Без шапки він; несе в труні своє дитятко
І кличе здалека ледаче попенятко,
Щоб батька привело, бо треба ж поховать:
Мерщій, робота є, нема коли чекатъ!
Чого ж ти хмуришся? Таж геть до біса смуток,
Давай веселошів та жартів нам і шуток!

Куди ж ти? — До Москви — щоб графських
іменин

Отут не прогулять.—
Чекай — а карантин!
Прислала Індія у руський край заразу.
Сиди, як біля стін похмурого Кавказу
Сидів за оних днів покірний твій слуга;
Що? Не до жартів тут, печаль бере — ага!

* * *

Перед гробницею стою,
Склонивши голову свою...
Все спить навколо; лише лампади
Блищать у пітьмі золоті,
Стовпів осяявши громади
І давні прaporи святі.

Під ними спить довічно він,
Північних володар дружин,
Могутній страж в землі державній,
Смиритель буйних ворогів,
Останній вождь у зграї славній
Єкатерининських орлів.

Безсмертя у труні твоїй!
Тут чути руський глас живий;
В нім відгомін пори тієї,
Коли народу віщий глас
Воззвав до сивини твоєї:
«Іди, спасай!» Ти встав — і спас.

Почуй же й нині вірний глас,
Устань, рятуй царя і нас,
О старче грізний! На хвилину
У двері вийди гробові,
З'явись, єднай в одну дружину
Полки незрадні бойові!

З'явись, назнаменуй того,
Хто годен взяти меча твого,
Твою успадкувати славу!

Але безлюдний храм стоїть,
Повитий в тишу величаву,
У сон, з якого не збудить...

* * *

Чим відзнача ліцей частіш
Свої священні роковини,
Тим сходиться несміливіш
Сердечних друзів гурт єдиний,
Тим рідший він; тим празник наш
У радощах своїх сумніший,
Глухіший дзвін заздравних чаш
І щирий спів усе хмурніший.

Холодні крила бур земних
І нас, товариши, торкались,
І ми на банкетах гучних
Не раз журбою окривались;
Змужніли ми; зазнати й нам
Тяжкі судилося удари,
І смерті дух між нами сам
Ходив і визначав покари.

Шість місць порожніх серед нас,
Шести нам друзів не зустріти,
Вони померли в різний час —
Той ратним димом оповитий,
Хто вдома, хто на чужині,
Хто від печалі, той з недуги
Кінчив свої останні дні,—
Ми всіх згадали словом туги.

Кінець настане скоро й мій,
До себе кличе Дельвіг милий,
Весни товариш мій палкий,
Весни товариш осмутнілий,
Що з нами і пісні ділив,
І думи, й гульбища шалені,
Й між рідні тіні відлетів,
Як чистий і прекрасний геній.

Тісніше, братія моя,
Тісніше коло поєднаймо.
Згадав про опочилих я,
Живих з надією вітаймо,
З надією в сім'ї одній
На святі нашому зібратись,
Обняти знов, хто ще живий,
І жертв надалі не боятись.

Гнедиць

З Гомером довго ти пробув на самоті,
Чекали довгі ми години,
І, світлий, виніс ти скрижалі нам святі,
Зійшовши в діл із верховини.
І що ж? Знайшов ти нас в пустелі під шатром,
Де буйний ми танок водили
В безумстві банкету, вклоняючись чолом
Кумиру, що самі створили.
Великий сором нас і жах тоді пойняв.
В пориві гніву і печалі,
Пророче, ти дітей заблуканих прокляв,
Розбив святі свої скрижалі?
Ні, нас ти не прокляв. Ти любиш з висоти
Зіходить в тіняві долини,
Ти любиш грім небес, але зичливо ти
І бренькіт слухаєш бджолиний.
От справжній де поет! Душою тужить він
На пишних іграх Мельпомени,
Та пильно слухає і вільний передзвін
Базаром любленої сцени.
То кличе Рим його, то гордий Іліон,
То древні скелі Оссіана,
І враз легкий його помчати може сон
У слід Бови чи Єрусрана.

* * *

I

І далі ми пішли — і страх мене обвив.
Моторний бісик там, підкорчивши копито,
Якогось лихваря над полум'ям крутив.

Гарячий падав жир в закопчене корито,
І лопавсь на вогні обсмалений лихвар.
А я: «Скажи мені, що в карі сій відбито?»

Вірглій же мені: «Є зміст у кожній з кар,
Мій сину: лиш користь державши на приміті,
Жир боржників своїх смоктав сей батько скнар

І їх безжалісно крутив на вашім світі».
Тут грішник смажений протяжно заквилив:
«О, краще б я тонув у Леті льодовитій!

О, коли б зимний дощ цю шкуру остудив!
Стоя на сто терплю: відсоток нечуваний!»
Тут звучно лопнув він — я очі опустив.

Почувся дух тоді (о диво!) препоганий,
Немов зіпсоване розбилося яйце,
Чи сіркою курив челядник лікарняний

Я носа затулив, я відвернув лице,
Та мудрий вождь мене провадив далі й далі
І каменя підняв за мідне він кільце,

Зійшли ми вниз — і я узрів себе в підвалі.

II

Тоді я демонів побачив чорний рій,
На зграю віддалік похожий мурасину —
Ті біси тішились у грі якісь гидкій:

В склепіння пекла там піdnісши верховину,
Скляна піdnосилась, як Аарат, гора —
І відкидала тінь на хмуру всю рівнину.

Розпікши на вогні тяжкий чавун ядра,
Котили вниз чорти смердючими руками
Ядро — і в тім була ота пекельна гра.

Гора розпалася колючими зірками.
Тут інших роганів нетерпеливий рій
По жертву кинувся з жахливими словами.

Жону з сестрицею взяли вони мерщій
І заголили їх, і вниз пустили з криком —
Ті покотилися по площині скляній...

Волали — я почув — вони з одчаєм диким;
А скло їх різало, впивалось в тіло їм —
Чорти ж стрибали вкруг із реготом великим.

Дививсь я віддалік у роздумі тяжкім.

Красуня

Все в ній гармонія, все диво,
Все пристрастям чуже земним;
Вона покоїться стидливо
В краси величчі крижанім;
Вона круг себе поглядає:
Суперниць, подруг їй нема;
Красунь уславлених юрма
В її промінні погасає.

Хоч би куди ти поспішав,
Хай і до радощів кохання,
Якого б в серці не плекав
Ти потаємного бажання,—
Її зустрівши, станеш ти,
Зніяковівши мимовільно,
Щоб уклонитись богомільно
Ясній святині красоти.

Осінь

(Уривок)

Днів пізніх осені не вміють шанувати,
Та дуже їх люблю я, читачі мої,
За тиху їх красу і за непишні шати.
Дитина так мала, занедбана в сім'ї,
Мене приваблює. Одверто вам сказати,
Над всяку пору я люблю її;
Багато доброго, коханець непримхливий,
Зумів знайти я в ній, лагідній і пестливій.

Як пояснити це? Сподобалась мені;
Так інший з юнаків, бува, сухотну діву
Сподоба інколи. Живе останні дні
Сердешна дівчина без нарікань, без гніву,
І сяють усміхом уста її марні,
Не відчува вона ще смерть страшну, квапливу,
Співає; щоки ще червоні і ясні,
Сьогодні ще вона жива, а завтра — ні.

Засмутлива пора! Очей зачарування!
Приємні дні її прощальної краси,
Люблю природи я розкішне завмирання,
В багрець і золото одягнені ліси,
У вітті вітру шум та свіже повівання,
В імлі багристій ледве чутні голоси,
Проміння нерясне, і перші ще морози,
І сивої зими віддалені погрози.

Пісні західних слов'ян

(Уривок)

I

Видіння короля¹

Король ходить важкою хodoю
Взад і вперед по палатах;
Люди сплять — королю лиш не спиться;
Короля султан облягає,
Голову грозить йому відтяті
І в Стамбул відіслати її хоче.

Часто він підходить до віконця,
Чи не чути там якогось шуму?
Чує, птиця нічна десь виє,
Провіщає біду неминучу,
Скоро їй шукать нової стріхи
Для своїх пташат бідолашних.

Не сова виє в Ключі-граді,
То не місяць на Ключ-город світить,
В церкві божій громілять барабани.
Вся свічками осяяна церква.

Та ніхто барабанів не чує,
Ніхто світла в церкві божій не бачить,
Лиш король те чув і те бачив;
Із палат своїх він виходить
Та й іде він сам в церкву божу.

Став на паперті, двері відчиняє...
Серце стислося йому від жаху,

¹ Хома I був таємно убитий своїми двома синами Стефаном і Радивоєм у 1460 році. Стефан йому наслідував. Радивой, гніваючись на брата за захоплення влади, розголосив жахливу таємницю і втік у Туреччину до Магомета II. Стефан з намови папського легата вирішив воювати з турками. Він був розбитий і втік у Ключ-город, де Магомет обложив його. Захоплений у полон, він не погодився прийняти магометанську віру, і з нього здерли шкіру. — Прим. Пушкіна.

Та велику він творить молитву
І спокійно в церкву божу ввіходить.

Тут він бачить дивне видіння:
На помості валяються трупи,
Поміж них кров струмками хлюпоще,
Як потоки дощові осінні,
Кров по кісточки йому доходить.

Горе! В церкві турки і татари,
Та ще й зрадники ті, богуміли¹.
На амвоні сам султан безбожний,
Держить він наголо шаблю,
Кров по шаблі свіжа струмує
Од вістря по саму рукоятку.

Короля пойняв раптовий холод:
Тут же бачить він отця і брата.
Що отець від султана праворуч,
Опустився старий на коліна,

Подає йому свою корону;
А ліворуч, теж на колінах,
Його син, Радивої окаянний,
Бусурманською чалмою повитий
(З тою самою мотузкою, що нею
Задушив він нещасного батька),
Край поли у султана цілує,
Мов холоп той, фалангою² битий.

І султан безбожний усміхнувся,
Взяв корону, розтоптив ногами
Та й промовив тоді Радивою:
«Будь у Боснії моїй можновладцем,
Для гяур-християн беглербеєм»³.
І відступник б'є чолом султану,
Тричі діл скривавлений цілує.

¹ Так називають себе деякі іслірійські розкольники. — Прим. Пушкіна.

² Ф а л а н г а — палочні удари по п'ятах. — Прим. Пушкіна.

³ Радивої ніколи не мав цього сану, і всі члени королівської родини були знищені султаном. — Прим. Пушкіна.

І султан своїх слуг покликав
І сказав: «Дать капитан Радивою¹,
Та не з бархату капитан, не парчевий,
А здеріть на капитан Радивою
Шкуру з рідного його брата».
Бусурмани короля оточили,
Роздягли догола його всього,
Ятаганом йому шкіру розпороли,

Стали дерти руками й зубами.
Оголили м'ясо і жили
І до самих костей обідрали,
Одягли вони шкурою Радивоя.

Заволав тоді мученик до Бога:
«Правий Боже, заслужив я кари!
Плоть мою віддай на розтерзання,
Тільки душу помилуй, Іисусе!»

При тім імені церква задрижала,
Все зненацька затихнуло, померкло, —
Зникло все — немов і не бувало.

І король навпомацки із церкви
Якось вибрався в тьмі глибокій
І з молитвою на вулицю вийшов.

Було тихо. З високого неба
Місяць біле освітлював місто.
Враз метнулась із-за міста бомба²,
І пішли бусурмани на приступ.

* * *

Час, мицій друже, час! душа спокою просить
Летять за днями дні, і кожна мить відносить
Частинками буття, — а ми усе ждемо,
Що завтра житимем, та мить — і помремо.

¹ Каптан — звичайний подарунок султанів. — Прим. Пушкіна.

² Анахронізм. — Прим. Пушкіна.

На світі щастя де? Є спокій лиш та воля.
Давно малюсься мені принадна доля:
Давно, знебулий раб, замислив я втекти
В далеке селище труда і чистоти.

* * *

...Знов одвідав я
землі куточек той, де я відбув
у вигнанні два роки непримітних.
Вже десять літ з тих пір пройшло
й чимало
для мене одмінилося в житті,
і сам, півладний спільному закону,
я одмінився теж — та знову тут
минувшина жива мене проймає
і, видається, вчора ще блукав
в оцих я пущах.

Ось домок опальний,
де бідна няня при мені жила,
уже її нема — вже за стіною
не чую я важких старечих кроків,
Ані її дозору кропіткого.
Ось горб лісистий, над яким, бувало,
сидів я непорушно й задивлявсь
на озері, замислюючись сумно
про інші береги, про інші хвилі...
Між злотних нив і пасовиськ зелених
воно широко стелиться й синіє,
через його недовідомі води
пліве в човні рибалка й тягне свій
убогий волок. В берегах похилих
розсіялися села. Там за ними
прокривлений вітряк надсилу крила
ворочає при вітрі...

На розміжжі
дідівських володінь при місці тім,
де вгору піdnімається дорога,
дощами зрита чисто, три сосни
стоять — одна навідлі, інші двоє

близенько в парі. Тут, коли повз них я
переїздив при місячному свіtlі,
знайомим шумом шерех їх вершин
мене привітував. По тій дорозі
тепер поїхав я й перед собою
побачив знову їх. Вони ті самі ж,
той самий їх знайомий вуху шерех, —
та коло прикорнів їх постарілих
(де здавна все було мов пустка голо)
тепер маленька пуша розрослась,
сім'я зеленая. Кущі товпляться
під тінню їх, мов діти. А здаля
стоїть один похмурий їх товариш,
немов бурлак старий. Йому навкіл,
як і раніше — пустка.

Драстуй, роде,
мені не знан та молод! Вже не я
побачу твій могутній пізній розквіт,
коли переростеш моїх знайомих
і голову стару заслониш їм
од віч прохожого. Та хай онук мій
почує ваш привітний шум, коли,
вертаючи із дружньої розмови,
він пройде мимо вас у пітьмі вночі
і пригада про мене.

* * *

В осінні дні, коли готовий
Я на дозвіллі віршувать,
Мені ви радите, братове,
Роман мій далі посувать.
Ви кажете і недаремно,
Що не годиться, ба й нечесно,
Урвавши оповіді звук,
Її мерщій давати в друк.
Що мав своєму я герою
Дружину хоч яку знайти,
Чи у труну його звести,
Та й попрощатися з юрбою

Осіб роману дійових.
І вивести на світло їх.

Ви кажете: «По божій волі
Іще живе Онегін твій.
Оточ іди вперед поволі,
Півсонні лінощі розвій.
Зі слави, як статечні люди,
Збирай оброк хвали й огуди,
Малюй і франтів городських,
І миших панночок своїх,
Війну і бал, палац і хату,
І келью... і гарем,
Бери тим часом день за днем
Із публіки помірну плату,
За том карбованців по п'ять —
Легеньке мито, що й казать».

* * *

Отці пустинники і жони непорочні,
Щоб серцем залітать у селища заочні,
Щоб покріплять його і гамувати кров,
Зложили господу багато молитов.
Та ні одна із них мене так не втішає,
Як та, що з вірою священик промовляє
У сумовиті дні великого поста;
Частіше все мені приходить на уста
Те слово, що мені упалі живить сили.
Владико днів мої! Неробства дух похилий,
Любонаchalія, страшного, ніби змій,
І марнословія не дай душі моїй.
Та дай побачити гріхи мої й облуди,
Щоб я на близнього не накидав огуди,
І дух смиренності, й терпіння, і любов,
І чистоту мені даруй, о боже, знов.

Exegi monumentum*

Я пам'ятник собі воздвиг нерукотворний,
Тропа народна там навіки пролягла,
Олександрійський стовп, в гордливості незборний,
Йому не досягне чола.

Hi, весь я не умру, я в лірі жити буду,
Від праху утече нетлінний заповіт, —
І славу матиму, допоки серед люду
Лишиться хоч один пійт.

Про мене відолос пройде в Русі великій,
І нарече мене всяк сущий в ній яzik,
І гордий внук слов'ян, і фінн, і нині дикий
Тунгус, і друг степів калмик.

І довго буду тим я дорогий народу,
Що добрість у серцях піснями викликав,
Що в мій жорстокий вік прославив я Свободу
І за упалих обставав.

Виконуй божеське, о музо, повеління,
Огуди не страхись, вінця не вимагай,
Спокійна завжди будь на кривди й на хваління
І в спір із дурнем не вступай.

---

* Я воздвиг пам'ятник (лат.).

ЄВГЕНІЙ ОНЄГІН

Роман у віршах

Pétri de vanité il avait encore plus de cette
espèce d'orgueil qui fait avouer avec la
même indifférence les bonnes comme les
mauvaises actions, suite d'un sentiment de
supériorité, peut-être imaginaire.

Tiré d'une lettre particulière*

Не світ хотівши звеселити
У гордості його пустій,
Поруку б я хотів явити,
Тебе гіднішу, друже мій,
Гіднішу мислей величавих,
Душі, де мрія розцвіта,
Де в шатах простих, нелукавих
Живе поезія свята;
Та що ж — лиш кілька глав пістрявих
Тобі в дарунок я зібрав,
Напівсмішних, напівпечальних,
Простонародних, ідеальних,
Недбалий плід моїх забав,
Хвилин натхнення бистрольотних,
Зів'ялих рано літ моїх,
Досвідченъ розуму холодних
І серця записів гірких.

* Пройнятий марнолюбством, він, oprіч того, мав особливу гордість, що примушує визнавати з однаковою байдужістю як добрі, так і лихі вчинки, внаслідок почуття вищості, може, гаданої. З приватного листа (фр.).

ГЛАВА ПЕРША

І жити квапиться, і почувать спішить.
П. Вяземський

I

«Мій дядько чесний без догани,
Коли не жартом занеміг,
Небожа змусив до пошани
І краще вигадать не міг,
Воно й для інших приклад гожий;
Але яка нудота, боже,
При хворім день і ніч сидіть,
Не покидаючи й на мить!
Яке лукавство двоязике —
Напівживого розважать,
Йому подушку поправлять,
Журливо подавати ліки,
Зітхать і думку берегти:
«Коли ж візьмуть тебе чорти!»

II

Так у пилиоці, на поштових
Гадав гульвіса молодий,
Що з волі Зевса прав спадкових
Набрав по всій рідні своїй¹.
Людмили друзі та Руслана²!
З героєм нашого романа
Без передмов, у цей же час
Дозвольте познайомить вас.
Онегін, — друг мій, я зазначу, —
Родивсь на берегах Неви,
Де народились, може, і ви,
Чи вславилися, мій читачу.
Гуляв і я там в давні дні:
Та піvnіч вадила мені.

III

Служивши чесно, без пороку,
З боргів покійник батько жив,

Три бали він давав щороку
І все за вітром розпустив.
Життя Онегіну сприяло:
Madame його гляділа дбало,
А там Monsieur узяв до рук, —
І всім на втіху ріс малюк.
Monsieur *l'Abbe*, француз убогий,
Щоб хлопчик сил не витрачав,
Всього, жартуючи, навчав,
В моралі був не дуже строгий,
Так-сяк за пустощі корив
І в Літній сад³ гулять водив.

IV

Коли ж юнацьких літ бурхливих
Прийшла Євгенію пора,
Пора надій і мук щасливих,
Француза прогнано з двора.
Дістав Онегін мій свободу,
Остригся під останню моду,
Як *dandy*⁴ той причепуривсь
І в колі вищому з'явивсь.
Він по-французьки, як годиться,
Міг розмовляти і писатъ,
Мазурку легко танцюватъ,
Умів незмушено вклониться;
Тож присуд був йому один:
Люб'язний і розумний він.

V

Ми всі навчались небагато,
Абияк і абичого,
Тож вихованням здивувати
В нас можна легко хоч кого.
Про юнака судці суворі
В загальнім присудили хорі:
Учений хлопець, та педант⁵.
Він зроду любий мав талант
Про будь-що довго не шукати

В розмові гострого слівця,
З учним виглядом знавця
В поважних справах німувати
І викликати усміх дам
Огнем нежданіх епіграм.

VI

Латинь із моди вийшла нині;
Отож, як правду говоритьъ,
Він знов доволі по-латині,
Щоб епіграфи розумітьъ,
Поміркуватъ об Ювеналі⁶,
В кінці листа черкнути *vale*^{*},
З Вергелія⁷ процитуватьъ
Умів сяк-так рядків із п'ять,
Копатись він не мав охоти
У хронології тяжкій,
Та завжди в пам'яті своїй
Часів колишніх анекдоти
Від Ромула⁸ до наших днів
Держав для всіх напогодів.

VII

Високої не мавши сили
Життя натхненню присвятить,
Не міг він, хоч і як ми вчили,
Хорей од ямба⁹ відрізнатъ.
Гомера лаяв, Феокріта;
Зате читав Адама Сміта¹⁰
І сильний був економіст,
Тобто доводити мав хист,
На чим держава багатіє,
І чим живе, і як вона
Бува без золота міцна,
Коли *продуктом* володіє.
На все те батько не зважав
І, знай, маєтки заставляв.

---

* Бувай здоровий (*лат.*).

VIII

Всього, що знов іще Євгеній,
У повісті не ознаймиш;
Та в чому він був справжній геній,
Що знов з усіх наук твердіш,
Що вибрав трохи чи не зроду,
Як труд, як муку й насолоду,
Чим виповняв він по краї
Нудьгу і лінощі свої, —
Була наука милування,
Яку прославив ще Назон¹¹,
За що скінчив, як марний сон,
В Молдавії, в краю вигнання,
У чужодальній стороні
Бліскучі та бентежні дні.

IX

.....
.....
.....

X

Як рано міг він хитрувати,
Ховать надію, ревнувати,
Зневіру й віру викликати,
Здаватися хмурим, умлівати,
Являтись гордим і слухняним,
Холодним бути, полум'янім!
Як він томливо німував,
Як пломенисто промовляв,
Які листи писав недбалі!
В одній меті, з одним чуттям,
Як забував себе він сам!
Як очі й ніжні, і зухвалі
Умів звести і опустить
Чи послухняні сльози лить!

XI

Як він умів новим здаватись,
Вражать невинність жартома,
В готовий розпач удаватись,
Годити силами всіма,
Як він належної хвилини
Передсуд юності невинний
Умом і пристрастю боров,
Як чатував він на любов,
Молив і вимагав признання,
Як, серця вчувиши перший звук,
Добитися без довгих мук
Умів таємного стрівання, —
І, досягнувши милих прав,
Уроки втиші їй давав!

XII

Як рано міг він хвилювати
Серця кокеток записних!
Коли ж хотілось покарати
Йому суперників своїх, —
Як він отруйно лихословив!
Які пастки на них готовив!
Та ви, володарі дружин, —
Був з вами другом завжди він:
Його любив і муж лукавий,
Фобласа¹² давній ученик,
І недовірливий старик,
І рогоносець величавий,
Що шанував, як то і слід,
Себе, жону і свій обід.

XII. XIV

.....
.....
.....

XV

Іще в постелі він, бувало:
Йому записочки несуть.
Запросини? Та ще й чимало:
На трьох вечірках просять бути,
Там буде бал, там іменини.
Куди ж гульвіса наш полине?
Почне він як? Дарма питати!
Усіх він встигне облітати.
Тим часом в ранішнім уборі,
Надівши модний болівар¹³,
Онегін іде на бульвар
І там гуляє на просторі,
Аж поки про обідній час
Брегет* не нагадає враз.

XVI

Вже темно: в сани він сідає.
«Агей!» — зачуває крик гучний.
Морозним сріблом одливає
Широкий комір бобряний.
Бліскучий любленець химерин,
Жде у *Talon*¹⁴ його Каверін¹⁵.
Ввійшов: і корок геть летить,
Вина комети струм кипить**,
Roast-beef чекає їх сочистий
І трюфлі, розкіш юних днів,
Французьких гордість кухарів,
І страсбурзький пиріг пашистий
Між сиром лімбурзьким живим
І ананасом золотим.

* Брегет — кишеньковий годинник з майстерні французького майстра Брегета. Ці годинники видзвонювали хвилини.

** «Вино комети» — вино збору 1811 року, вельми врожайного, що люди забобонні пояснювали впливом комети, дуже яскравої та близької до землі.

XVII

Ще спрага келихів жадає
Залить гарячий жир котлет,
А дзвін брегета сповіщає,
Що вже почавсь новий балет.
Театру злий законодавець
І перемінливий ласкавець
Найчарівлівіших актрист,
Почесний зáвсідник куліс,
Онегін наш уже в театрі,
Де всяк, щоб вільність показать,
За *entrechat** ладен плескатъ,
Свистіти Федрі, Клеопатрі,
Моїну викликать — аби
Його почули між юрбі¹⁶.

XVIII

Чудовий край! Колись там, щирий
І незрадливий волі син,
Гримів Фонвізін¹⁷, бог сатири,
І запозичливий Княжнін¹⁸;
Там Озеров хвалу народну
І сліз данину благородну
З Семеновою¹⁹ поділяв;
Там наш Катенін²⁰ воскрешав
Корнеля²¹ геній величавий;
Там вивів Шаховський²² ѹдкий
Своїх комедій жвавий рій,
Там і Дідло²³ домігся слави,
Там, там, у присмерках куліс,
Минали дні мої колись.

XIX

О де ви, де, мої богині?
Скажіть — ті самі ви в цей час,
Чи іншим довелося нині

---

* Стрибок, антраша (*фр.*).

Змінить, не замінивши, вас?
Чи знов почую вас у хорі?
Чи славу руській Терпсіхорі²⁴
Складу за пломенистий літ?
А чи побачу інший світ,
Чужі та нецікаві лица,
І, глянувши, сумний поет,
Крізь розчарований лорнет,
Як та дрібнота веселиться,
Безмовно буду позіхатъ
Та про минуле споминать?

XX

В театрі повно; ложі сяють;
Партер і крісла, все кипить:
В райку²⁵ і плещуть, і гукають, ---
І от завіса вже шумить.
Осяяна, напівефірна,
Смичкові владному покірна,
Між німф, струнка і вогняна,
Стойть Істоміна²⁶. Вона
На 'дній нозі посеред кола
Кружляє звільна — і за мить
Легкий стрибок, і вже летить,
Летить, як пух від уст Еола,
То вигне стан свій, то зів'є,
І ніжкою об ніжку б'є.

XXI

Всі плещуть. Наш Онегін входить,
Іде поміж рядами сам,
Лорнет подвійний свій наводить
На ложі незнайомих дам;
Всі яруси окинув зором,
Все бачив: лицями, убором
Загал його роздратував;
Уклін мужчинам він оддав,
А далі погляд гордовитий

На сцену знехотя звернув,
Одвівши очі, позіхнув,
І каже: «Всіх пора змінити!
Балети я терпів як зло,
Та вже набрид мені й Дідло²⁷!»

XXII

Іще амури, біси, гноми
На сцені скачуть і шумлять;
Ще слуги з марної утоми
На шубах у прихожій сплять;
Іще не кинули плескати,
Шипіти, кашляти, гукати,
Іще і в залі, й на дворі
Блищасть мигтючі ліхтарі;
Померзлі ще басують коні,
І кучери навкруг огнів
Зібрались, лаючи панів,
Та, щоб зігріться, б'ють в долоні,
А вже Онегін знов у путь, —
Вбрання до балу надягнуть.

XXIII

Як змалювати вам, панове,
Той самотинний кабінет,
Де вихованець мод зразковий
Вершить свій мудрий туалет?
Все, що на вигадки безкраї
Купецький Лондон виробляє,
Щоб через Балтику свій крам
За сало й ліс возити нам,
Все, що в Парижі смак голодний,
Про зиски дбаючи всякачас,
На втіху створює для нас,
На примхи, на блищацня модне, —
Все мав, добірності взірець,
Літ вісімнадцяти мудрець.

XXIV

Люльки янтарні з Цареграда,
Фарфор і бронза на столі
І — ніжним почуттям відрада —
Парфуми в чистім кришталі,
Гребінки, пилочки предивні,
І рівні ножиці, й нерівні,
І щіточки на сто ладів
Для нігтів, також для зубів.
Руссо²⁸ (на пам'ять він прийшов нам)
Гнівився, що поважний Грім²⁹
Смів чистити нігті перед ним,
Химерником прекрасномовним.
Захисник вольності і прав
Тут права сердитись не мав.

XXV

Людина славна бути може
І дбати про нігті разом з тим:
Хто вік сучасний переможе?
Царює звичай над усім.
Євгеній мій, Чадаєв³⁰ другий,
Боявшиесь осуду й наруги,
В своїй одежі був педант
І те, що ми назвали франт³¹.
Щоденно він по три годині
Перед свічадом пробував, —
Зате ж і вигляд потім мав,
Як у пафоської³² богині,
Коли під чоловічий лад
Вона вдяглася на маскарад.

XXVI

Явивши перед ваші зори
Ряд туалетних таємниць,
Я міг би тут його убори
Намалювати до дрібниць;

Воно було б, щоправда, сміло,
Хоч малювати — наше діло,
Та *панталони, фрак, жилет*
Не чув по-руському поет;
Проте покаюсь перед вами,
Що склад моїх пісень і книг
Рябіть не так би густо міг
Іноплеменними словами,
Хоч я й копався на віку
В Академічнім словнику.

XXVII

Та це, сказати б, не до діла:
На бал ми краще поспішім,
Куди карета полетіла
З моїм героєм молодим.
Перед померклими домами
По сонній улиці рядами
Карет подвійні ліхтарі
Горять, як промені зорі,
І райдуги на сніг наводять;
У гроні плошок золотім
Сіяє блискотливий дім,
В яскравих вікнах тіні ходять,
Мелькають профілі голів
І дам, і модних диваків.

XXVIII

Онегін в сінях покойових;
Швейцара мимо, як стріла,
Злетів по сходах мармурових,
Волосся він змахнув з чола,
Ввійшов. Навкруг юрба велика;
Гриміть стомилася музика;
Усе в мазурці проліта;
Навколо й шум, і тіснота;
Дзвенять кавалергарда³³ шпори;
Літають ніжки мілих дам;

Вабливим навздогін слідам —
То строгі, то ласкаві зори,
І глушить рев скрипок гучних
Шептання модниць чарівних.

XXIX

За днів юнацького буяння
Від слова *бал* я шаленів:
Найкраще місце для признання,
Для потай даваних листів.
О ви, чоловіки статечні!
Прийміть поради ці доречні:
Я залюбки вам поможу
І де в чому остережу.
Та й вам, матусі, допоможе
Суворий погляд крізь лорнет³⁴
На ваших Мері та Аннет,
А то... а то рятуй нас, Боже!
Тому про все це я пишу,
Що сам давно вже не грішу.

XXX

Шкода, у втіках та в марноті
Найкращі дні мої спливли!
Проте коли б не дань чесноті,
Любив би й досі я бали.
Люблю я молодість безумну,
І тиск, і радість многошумну,
І дам обдуманий наряд;
Люблю їх ніжки; та навряд
Чи пар хоч три на всю Росію
Найти струнких жіночих ніг.
Ах, довго я забути не міг
Дві ніжки!.. Серцем я старію,
Холону, — а й тепер вони
Мені тривожать тихі сни.

XXXI

Коли ж і де, в якій пустині,
Безумче, ти забудеш їх?
Ах, ніжки, ніжки! Де ви нині?
Де мнете квіти лук ясних?
Під східним пещені промінням,
Ви на снігу, для вас чужиннім,
Не відпечатали слідів:
Любили ніжних килимів
Ви голубливе дотикання.
Чи не для вас я забував
Жадобу слави, шум забав,
І отчий край, і край вигнання?
Та зникло щастя те в очах,
Як слід легкий ваш у лугах.

XXXII

Діани перса, щічки Флори
Скрашають, друзі, нам життя!
Одначе ніжка Терпсіхори
Сильніш хвилює почуття.
Вона, вішуючи зарання
Непорівнянне раювання,
Умовною красою вмить
Нам серце може запалитъ.
Люблю її, моя Ельвіно,
Під довгим накриттям столів,
Весною на шовку лутів,
Зимою на краю каміна,
На тлі паркету світлянім,
На узбережжі кам'янім.

XXXIII

Згадав я час перед грозою:
Як заздрив морю я тоді,
Що мчалось лавою живою
Лягти під ноги молоді!
Як прагнув разом з бурунами

Діткнутись ми лих ніг устами!
Ніколи у кипучі дні
На золотій моїй весні
Не прагнув я з таким тремтінням
Ні уст рум'яних, ніби цвіт,
Ні вкритих розами ланіт³⁵,
Ні перс, хвильованих томлінням;
Ніколи рій бажань палких
Так не терзав грудей моїх!

XXXIV

I другий спогад миготливий
Перебігає у думках:
Держу я стремено щасливе...
I ніжку чую я в руках;
I знов кипить моя уява,
Знов сила дотику ласкова
В холоднім серці палить кров,
Росте печаль, росте любов!..
Ta, ліро! Струнами гучними
Про гордовитих не дзвони!
Не варті пристрастей вони,
Ані пісень, натхненних ними!
Слова і зір привабниць тих
Оманливі... як ніжки їх.

XXXV

Що ж мій герой? Утоми повний,
Додому швидко полетів, —
A Петербург непогамовний
Під барабанний стук ожив.
Встає купець, візник чвалає,
Прудкий рознощик поспішає,
Із глеком охтенка³⁶ спішить,
I під ногами сніг рипить.
Збудився ранок благодатний.
Із коминів прозорий дим
Стовпом зростає голубим;

І пекар, німець акуратний,
У ковпаку, як і всякчас,
Вже відкривав свій васісадс³⁷.

XXXVI

Але, стомившися від балу,
Зробивши ніч з годин ясних,
Ще спить, розкинувшись недбало,
Дитя розкошів та утіх.
Опівдні встане, і готову
Дорогу починає знову,
І днів пістрява маячня
Та сама й завтра, і щодня.
А чи щасливий був Євгеній,
Розцівши вільно, без тривог,
Серед близкучих перемог,
У насолоді кожноденній?!
Чи марно він серед забав
Хвороб і острахів не знав?

XXXVII

Ні: почуття пригасли юні;
Докучив рано світський шум;
Недовго вабили красуні
Нудьгу його всякчасних дум;
Лукаві зради натомили,
І друзі, й дружба обманили;
Та й справді, вічно він не міг
Beef-steaks та страсбурзький пиріг
Шампанським пінним обливати
І сипати дотепів слова,
Коли боліла голова;
А хоч і був гультяй завзятий,
Та розлюбив він під кінець
І чвари, й шаблю, і свинець.

XXXVIII

Недуга, що її причину
Давно пора б нам відшукать,
Подоба англійського *спліну*,
Нудьга, по-нашому сказать,
Його взяла в свою облогу:
Застрелитись він, слава Богу,
Не міг наважитись ніяк,
Та до життя утратив смак.
Як Child-Harold³⁸, похмурий, томний,
Він увіходив у салон;
Ні шум пліток, ані бостон,
Ані зітхання — знак нескромний, —
Ні млость у зорі молодім
Його не вабили нічим.

XXXIX. XL. XLI

.....
.....
.....

XLII

Химерниці великородні!
Йому ви навівали сон.
Воно ж і правда, що сьогодні
Докучить може вищий тон.
Хоча, буває, певна дама
Тлумачить Сея чи Бентама³⁹,
Ta їх розмова, як на глум,
Нестерпний, хоч невинний шум.
А ще й такі ж то непорочні,
Такі величні всі
У тому розумі й красі,
Такі завбачливі і точні,
Такі суворі до мужчин,
Що й вигляд їхній родить сплін.

XLIII

І ви, красунечки грайливі,
Що бистро об нічній порі
Несуть вас коні густогриві
Повз петербурзькі ліхтарі, —
І вас покинув мій Євгеній.
Утіхи зрадивши шалені,
Він, позіхаючи, засів
У себе вдома, нагострив
Перо тонке, хотів писати, —
Та здався труд йому нудним,
І все кінчилося нічим,
І не ввійшов він в цех затягній
Людей, що змовчу я про них,
Бо сам належу до таких.

XLIV

Тоді, в душевній порожнечі,
Неробством мучений тяжким,
Узявсь до хвальної він речі —
Живитись rozумом людським;
Загін книжок розставив гарно,
Читав, читав, а все намарно:
Там дурість, там облудна тьма;
Там змісту, честі там нема;
На все накладено вериги⁴⁰;
І застара старовина,
І пристаріла новина.
Лишив він, як жіноцтво, книги,
І їх запилені ряди
Закрив тафтою⁴¹ назавжди.

XLV

Зненавидівши марнослів'я
І світські приписи дрібні,
Його зустрів і полюбив я.
Припали до душі мені
І мрій жадоба мимовільна,

І своєрідність непохильна,
І ум, холодний та їдкий;
Він був похмурий, я — лихий;
Обидва пристрасті ми знали,
Обох життя гнітило нас;
В серцях огонь юнацький згас;
Обох підступно чатували
Злоба Фортуни⁴² і людей,
Як тільки в світ прийшли ми цей.

XLVI

Хто жив і мислив, зневажає
Людське поріддя мимохіть,
Хто почував, той муку знає —
За днями вмерлими тужить:
Йому чуже зачарування,
Йому гадюка споминання
Влива трутизну каяття.
Це часто додає життя
І чару дивного розмові.
Мене бентежив попервах
Онегін різкістю в словах,
Та все прощав я дивакові:
І жарти з жовчю пополам,
І злість похмурих епіграм.

XLVII

Як часто літньою порою,
Коли прозоре та ясне
Нічне склепіння над Невою
І лоно вод лежить скляне,
Не відбиваючи Діани,
Згадавши давніх літ романи,
Згадавши молоду любов,
Чутливі, безтурботні знов,
Диханням ночі голубливим
Німотно упивались ми.
Як в ліс зелений із тюрми
Колодник лине в сні щасливім,

Так ми у мріях золотих
До днів летіли молодих.

XLVII

У тузі споминів щоденній,
Обпершись легко на граніт,
Стояв задумливо Євгеній,
Як описав себе пїjt⁴³.
Навколо тиша, ніч погожа,
Лиш озивалася сторожа,
Та на Мільйонній⁴⁴ стук коліс
Раптово виникав і ріс;
Лиш човен з веслами легкими
По задрімлій плив ріці,
І душу надили гребці
Піснями вольними своїми...
Та спів Торкватових октав⁴⁵
Іще б солодше чарував!

XLIX

Адріатична срібна хвиле,
О Бренто⁴⁶! Ні, побачу вас,
І голос ваш чудовно-милий
Почую я в натхнення час!
Святий він внукам Аполлона;
По гордій лірі Альбіона
Мені знайомий, рідний він.
Блаженством любосних годин
Я упиватимусь на волі
З венеціанкою вночі,
По тихих водах пливучи
В таємно-мовчазній гондолі,
І серце щасне заспіва
Петrarки⁴⁷ й любоців слова.

L

Чи дочекаюсь я свободи?
Пора, пора! Той час наспів!

Броджу над морем, жду погоди,
Маню вітрила кораблів.
Коли, змагаючися з морем,
Його розпуттям неозорим
Помчуся, сповнений жаги?
Пора покинуть береги
Мені ворожої стихії,
І там, де ясно мерехтить
Моеї Африки блакить,
Зітхати по смутній Росії,
Де я страждав, де я любив,
Де серце я похоронив.

LI

Ми вдвох з Онєгіним хотіли
В далеких побувать краях;
Та примхи долі повеліли
Йому на інший стати шлях.
Без батька він тоді залишився.
Перед Онєгіним зібрався
Неситих кредиторів рій.
З нас має кожен розум свій:
Євгеній, позвів не любивши,
Усе, що в спадщину дістав,
Їм добровільно передав,
По тій утраті не жалівши, —
А може, чув він oddaля,
Що дядька кличе вже земля.

LII

Що ж? Управитель сповіщає
Його писанням жалібним,
Що дядько смерті виглядає
І попрощатись хоче з ним.
Листа проглянувши сумного,
Євгеній рушив у дорогу,
Валдайську слухаючи мідь,
І позіхав заздалегідь,

Приготувавши лукаво
Заради грошей до оман
(Цим і почав я свій роман), —
Та смерть уже скінчила справу;
Застав він дядька на столі,
Як дань, приречену землі.

LIII

В покоях челядь метушилася;
Щоб честь покійному віддать,
І друзі, й недруги з'їздились,
Людей охочі поминати.
Небіжчика похоронили.
Попи та гості попоїли,
Статечно випили, а там
Зостався наш Онегін сам.
До господарства мусить братись
Хазяїн поля та лісів,
Ставів та лук, що досі жив,
Як непоправний марнотратець,
І радий, що на іншу путь
Йому судилося звернуть.

LIV

День, два — нові були для нього
Самотні ниви та сади,
І сутінь бору вікового,
І плескіт тихої води;
На третій поле, гай і трави —
Усе було вже нецікаве,
А там хилило і до сну;
Збагнув він істину сумну,
Що й на селі відради мало,
Хоч там ні вулиць, ні двірців,
Ні карт, ні віршів, ні балів.
Нудьга на нього чатувала,
І бігала за ним вона,
Як тінь чи вірная жона.

LV

Я був народжений для миру
Та для сільської глущини:
Там краще чути горду ліру,
Буйніше квітнути творчі сни.
Дозвіллям тішачись невинним,
Ходжу над озером пустинним
I far niente* мій закон.
Розвіявши ранковий сон,
Я віддаюсь життю легкому:
Читаю мало, довго сплю,
Хисткої слави не ловлю.
Хіба ж у віці молодому
Не так прожив я в тишині
Свої найщастиливіші дні?

LVI

Село, любов, дозвілля, квіти,
Поля! Я вірний вам давно.
Тут радий дать я зрозуміти,
Що я й Онегін — не одно,
Щоб недовірливий читальник
Або лукавий постачальник
Спліток злостивих та дрібних,
До рис приглянувшись моїх,
Не запевняв людей брехливо,
Що я подав тут свій портрет,
Як Байрон, гордості поет, —
Неначе б зовсім неможливо
Поему написати нам,
Як не герой у ній ти сам.

LVII

Поети всі, я б тут зазначив,
Кохають мріючи, як я.
Колись у снах красунь я бачив,

---

* Безділля (*ital.*).

І образ їх душа моя
Навік таємно заховала;
Їх музা потім оживляла:
Так оспівав мій давній пал
І діву гір, мій ідеал,
І полонянок на Салгір⁴⁸.
Тепер питання повсякчас,
Братове, чую я від вас:
«Хто будить плач у ніжній лірі?
Кому, в юрбі ревнивих дів,
Її ти голос присвятив?

LVIII

Чий погляд, чулий та пестливий,
Натхнення окриливши мить,
Нагородив тебе за співи?
Кого твій вірш боготворить?»
Нікого, друзі, їй же богу!
Любові огняну тривогу
Я безвідрядно почував.
Блажен, хто з нею сполучав
Гарячку рим: він тим подвоїв
Поезії священний шал,
Петrarки взявши ідеал,
А муки серця заспокоїв
І слави дещицю дістав;
Та я, любивши, німував.

LIX

Провів любов, стрічаю музу,
І прояснився темний ум.
Шукаю, вільний, знов союзу
Мелодій, почувань і дум;
Пишу, і серце не нудьгує;
Перо в задумі не рисує
Край недописаних рядків
Жіночих ніжок та голів.
Погаслий попіл не займеться;
Я ще сумний, та сліз нема;

Небавом буря задріма,
Душа на спочив покладеться:
Тоді ж то я почну писать
Поему глав на двадцять п'ять.

LX

Вже думав я про форму плану
І як героя назову;
Тим часом цього от роману
Вступну довершую главу.
Раз, двічі переглянув дбало,
Побачив протиріч чимало,
Ta їх не хочу виправлять;
Цензурі хочу борг віддать
І журналістам на поживу
Метнути плід своїх трудів.
Іди ж до невських берегів,
Нове створіння, в мить щасливу
І заслужи, як слави дань,
Тягар неправих дорікань!

ГЛАВА ДРУГА

О rus!...
Hor.*
О Русь!

I

Село, де нудьгував Євгеній,
Було мов створене для втіх;
Там ворог пристрасті шаленій
Благословити б небо міг.
Будинок панський самотою,
Від бур захищений горою,
Стояв над річкою; здаля

---

* О село! *Gor[аciй] (лат.)*.

Лились, як золото, поля
І луки квітами рябіли,
Хати мелькали по горбах,
Блукали череди в лугах,
І розпускат гілля похиле
Занедбаний великий сад,
Житло задумливих дріад.

II

Поважний замок фамілійний
Чимало добрих мав ознак:
Тривалий, вигідний, спокійний,
Під старовинний мудрий смак.
Високі скрізь опочивальні,
Шпалери штофні⁴⁹ у вітальні,
Царів портрети на стіні,
Пістряві грубки кахляні.
Усе це нині застаріло,
Не знаю вже, з яких причин;
А врешті, мій Євгеній, — він
На все дивився збайдужіло
І в залах позіхав старих
Так, як і в модних та нових.

III

Він у кімнаті оселився,
Де старожилець тих країв
Весь вік з ключаркою сварився,
Дививсь у вікна й мух чавив.
Там, на дубовому помості,
Був стіл, диван, дві шафи прості,
Ніде чорнила й ні сліда.
В шафи Онегін загляда —
Видатків зошит там подертий,
Пляшок з наливками ряди,
Глеки фруктової води
І календар за рік четвертий.
Старий, багато мавши справ,
До інших книг не заглядав.

IV

Євгеній, сівши панувати
В селі, на лоні самоти,
Щоб якось час промарнувати,
Новини здумав завести.
Мудрець пустинний, без турботи
Ярмо кріпацької роботи
Легким оброком замінив;
І раб життя благословив.
Сусід ощадний аж здригнувся —
В такий страшений гнів запав
На те зламання панських прав;
Лукаво інший усміхнувся,
І разом вирішили так,
Що небезпечний то дивак.

V

До нього спершу зайждвали;
Та з двору іншого кінця
Звичайно слуги подавали
Йому донського жеребця,
Почувши здалеку, з-за річки,
Сімейної гурчання брички.
Усі, образивши тим,
Порвали приятельство з ним.
«Сусід наш неук, химерує,
Він фармазон⁵⁰; він п'є одно
Червоне склянкою вино;
Він дамам ручки не цілує;
Все *прошу, прошу*, — а нема
Уклінно, — визнано всіма.

VI

Тоді ж таки в село дідизне
Новий поміщик прибува,
Про нього теж говорять різне,
Рішучих присудів слова.
На імення Володимир Ленський,

Душою мрійник геттінгенський⁵¹,
Красунь, стрункий, як очерет,
Поклонник Канта⁵² і поет.
Він у Німеччині туманній
Засвоїв, ученик палкий,
І дух, тривожний та чудний,
І волелюбні поривання,
Натхненну щохвилини річ
І чорні кучері до пліч.

VII

Іще під подихом пороку
Зів'януть серцем він не встиг,
То й дружбу, і любов високу
Ще цінувати широ міг;
Він серцем був невіглас милий,
Ще марева його манили,
І полонили юний ум
Нові для нього бліск і шум.
В часи печалі й неспокою
Плекав він мрію золоту,
Життя розгадував мету;
Його загадливою млюю
Він голову собі сушив
І сподіався різних див.

VIII

Він вірив: є душа єдина,
Яка з'єднатись має з ним;
Тривожна, чиста і невинна,
Вона живе лише одним;
Він вірив: друзі без омані
За нього приймуть і кайдани,
І в них рука не задрижить
Сосуд наклепника розбити;
Був певен він: обранці долі,
Що возлюбили люд земний,
Становлять той союз святий,
Який промінням щастя й волі

Колись, у пожаданний час.
Осяє землю цю і нас.

IX

І гордий гнів, і жаль ласкавий,
І до добра свята любов,
І найсолодша мука слави
У нього хвилювали кров.
Мандрівець, як усі поети,
Під небом Шіллера і Гете⁵³
Він їхнім полум'ям зайнявсь
І дзвону лірному віддавсь.
І муз прекрасної науки
Він осоромою не вкрив;
Проміння світлих почуттів
Слухняні зберігали звуки,
І мрії, повні чистоти,
І чар високий простоти.

X

Співав він про любов, і співи
Були невинні та ясні,
Як сон маляти, пісня діви,
Як у небесній вишині,
В пустелі безтурботно-синій,
Діана, таємиць богиня.
Співав про муки і печаль,
Про щось і про гуманну даль,
Про дивні романтичні рози,
Про дальні пущі та лани,
Де довго в лоно тишини
Лились його гарячі сльози,
Співав, що в'яне серця цвіт,
Не мавши й вісімнадцять літ.

XI

В пустині, де лише Євгеній
Збагнув би вдачу цю тонку,

Сусідів гульбища буденні
Були йому не до смаку;
Він утікав од їх розмови.
Знай, міркували ті панове
Про сіножаті, про вино,
Про пса́рню, про своє майно, —
Тож не було в речах статечних
Ні поетичних поривань,
Ні в бистрих дотепах змагань,
Ні висловів розумно-гречних;
Але в розмові їх дружин
Ще менше глузду бачив він.

XII

На вроду красень, ще й багатий,
Був Ленський хоч куди жених;
Тому не треба й дивувати, —
Всі дочок ладили своїх
Оддати *півруському сусіді*;
Тож у гостях він при обіді,
А хтось уже і натяка,
Що жити без пари — річ тяжка:
Або сидять круг самовара,
А Дуня наливає чай, —
Їй щепчути: «Дуню, примічай!»
А там з'являється гітара,
І скиглить панна (боже мій!):
«Прийди в чертог мій золотий!..»

XIII

Та не хотівши, мов на зло їм,
Кайдани шлюбні волокти,
Намислив із моїм героєм
Знайомство Ленський завести.
Вони зійшлися. Тьма і промінь,
Пісні і проза, лід і пломінь
Ховають більше схожих рис;
Тож день знайомства їм приніс

Лиш обопільне нудьгування;
Та з часом приязнь розцвіла
І незабаром перейшла
У нерозлучне другування.
Так люди з *нічого робить* —
Сам каюсь — друзі мимохіт.

XIV

Та й дружби вже нема між нами.
Без пересудливої тьми
Усіх ми числимо нулями,
А одиниці — тільки ми.
Ми всі — от-от Наполеони;
Тварин двоногих міліони
Знаряддя лиш для нас одне,
А шире почуття — смішне.
Євгеній, серцем не злостивий,
Людей, щоправда, добре знав,
А через те і зневажав,
Та всюди ж виняток можливий:
Він інших сильно відзначав
І почуття їх шанував.

XV

Ласкова усмішка стрівала
Поета речі запальні;
І думка, трохи ще не стала,
І очі, завжди вогняні,
Були Онегіну за диво;
Він стримувався терпеливо,
Щоб зимним словом їх не збитъ,
І думав: гріх мені труїть
Оце хвилинне раювання;
Настане і без мене час;
Нехай же, поки не погас,
Горить він, повен милування;
Пробачмо юності палкій
Шаленства юний буревій.

XVI

Ні в чім вони не мали згоди,
Усе до роздумів вело:
Племен розвіяніх угоди,
Плоди наук, добро і зло,
Освячений віками звичай,
І смерті вирок таємничий,
Життя і доля, щастя й труд
Під їхній підпадали суд.
Поет у творчому натхненні
Читав з осяяним лицем
Північних розділи поем;
Слухач поблажливий, Євгеній,
Хоч і не все в них розбирав,
Проте уважно вислухав.

XVII

Найбільше ж пристрасті манили
Уми пустельників моїх;
Зламавши їх бентежні сили,
Онегін згадував про них
Крізь ледве сховане зітхання.
Блажен, хто знав ті хвилювання
І вчасно знати перестав;
Тому ще краще, хто не знав,
Хто вмів розлукою — кохання,
Гнів — лихослів'ям холодить,
Хто, позіхаючи, прожить
Міг без ревнивого страждання,
І те добро, що дід надбав,
Лукавій двійці не звіряв!

XVIII

Коли ми станем під знамена
Розсудливої тишини,
І пристрасть вигорить шалена,
І нам уже смішні вони,
Оті її свавольні хвилі

Та серця відгуки спізнілі,
Приборкані, хоч не без мук, —
Ми радо слухаємо звук
Чужих зізнань; душа вбачає
У них своєго щастя слід.
Так часом сивий інвалід
Охоче вухо прихиляє
До мови юних усанів,
Дарма що вік його відцвів.

XIX

Зате і юність пломениста
Не може почувань тайт;
Любов, печаль, надія чиста —
Усе на язиці горить.
Дочасний інвалід любові,
Онегін речі юнакові,
Ту сповідь щирих почуттів,
Поважно слухати умів.
Свою простосердечну совість
Поет одверто викривав;
Євгеній незабаром знов
Його кохання юну повість,
Щоденні радощі й жалі,
Давно відомі на землі.

XX

Ах, він любив, як ми любити
Уже не здатні; лиш один
Поет, безумством оповитий,
Таких подобиться годин:
Усюди, скрізь одно бажання,
Одно незмінне поривання,
Одна незмінлива печаль.
Ніщо: ні охолодна даль,
Ні літа довгої розлуки,
Ні музам віддані часи,
Ні блиск чужинної краси,
Ні шум бенкетів, ні науки

Не загасили день по дню
Його цнотливого вогню.

XXI

Коли він, отрок нелукавий,
Сердечних мук іще не знав,
Дитячі Ольжині забави
Він з милуванням споглядав;
В ласкавім затишку діброви
Він з нею перші мав розмови,
І провіщали їм вінки
Сусіди-друзі, їх батьки.
У глушині, невинна й чиста,
Вона в смиренності села
Під рідним доглядом росла,
Як та конвалія пашиста,
Незнана в тінявій імлі
Метеликові та бджолі.

XXII

Вона співцю подарувала
Блаженство молодечих мук,
Про неї думка окриляла
Його цівниці перший звук.
Прощайте, втіхи безтурботні!
Він полюбив гаї дрімотні,
Ітишу самотинних mrій,
І зорі, й місяць золотий,
Той світоч у безодні темній,
Що божествили ми колись,
Коли відрадно так лились
Солодкі слізози потаємні...
Тепер ми бачимо в ньому
Заміну ліхтарів саму.

XXIII

Слухняна завжди, непримхлива,
Весела завжди, як весна,

Як сни поетові, правдива,
Як поцілунок, чарівна;
Блакитні очі, чистий голос,
Неначе льон, білявий волос,
І рухи, й усмішка, і стан, —
Все в Ользі... Та візьміть роман
Хоч би який, і дуже вірно
Там подано її портрет:
В нім любих без кінця прикмет,
Та він набрид мені безмірно.
Про старшу Ольжину сестру,
Читачу, слово я беру.

XXIV

Сестру ту названо Татьяна...
У перший раз таке ім'я
На ніжні сторінки романа
Славільно запроваджу я.
І що ж? Воно приємне, міле, —
Та з ним, я знаю, сполучили
Ми спомини про давнину
Чи про дівочу. Не мину
Сказати, що смаку замало
У нас і в наших іменах
(Ще менше — в віршових рядках);
Освіти в нас мов не бувало,
Лише манірність ми по ній
Сховали, як здобуток свій.

XXV

Тож названо її Татьяна.
Ні вродя, що в сестри цвіла,
Ні свіжість на виду рум'яна
У ній привабить не могла.
Печальна, дика, мовчазлива,
Неначе сарна полохлива,
Вона росла в сім'ї своїй,
Немовби зовсім у чужій.

Вона горнутися не вміла,
Як інші діти, до батьків;
Маленька ще, між малюків
Стрибать і гратись не хотіла,
І часто край вікна сама
Сиділа журна та німа.

XXVI

Задума, друг її незримий,
Злюбивши вірно це дитя,
Скрашала мріями легкими
Сільське забарливе життя.
Не знали голки ніжні пальці;
Схилившись над покірні п'яльці,
Шовками світлими вона
Не оживляла полотна.
Прикмета потягу до влади:
Слухняну ляльку ще дівча
Звичаїв гречності навча —
Закону людської громади,
І материнський заповіт
Їй шепче, лиш уздрівши світ.

XXVII

Та ляльки, ще в літах дитини,
Вона ні разу не взяла;
Речей про моди, про новини
Ніколи з нею не вела.
Були чужі їй пустотливі
Розваги; повісті жахливі
В зимовій темряві нічній
Збавляли більше серце їй.
Як няня іноді скликала
У теплий день на муріжок
Всіх Ольжиних товаришок, —
Вона в горю-дуба не грала,
Нудний для неї був і сміх,
І шум їх вигуків дзвінких.

XXVIII

Вона любила на балконі
Стрічати сонце в тишині,
Як на блідім небеснім лоні
Згасають зорі вогняні,
І тихо край землі ясніє,
І, вісник ранку, вітер віє,
І день поволі виплива.
Коли ж, бувало, зимова
На простір тиха ніч лягає,
І довго в місячній імлі
На затуманеній землі
Лінівий схід одпочиває, —
У звичний час, по любих снах
Вона вставала при свічках.

XXIX

Їй заміняли все романі
Ще з юних літ, як мілий сон;
Вона злюбила всі омані,
Що дав Руссо чи Річардсон⁵⁴.
Отець її, добряга мілий,
В минулім віці запіznілій,
Її від того не беріг;
Він не читав ніколи книг,
Бо бачив там лише марнослів'я.
Його, бувало, й не кортить,
Який у доні том лежить,
Покладений під уголів'я.
А неня — та була сама
Від Річардсона без ума.

XXX

Вона любила Річардсона,
Хоч і не встигла прочитати,
Хоч із Ловласом Грандісона⁵⁵
Не мала змоги порівняти;
Та ще колись княжна Аліна,

Московська модниця-кузина,
Все говорила їй про них;
А муж її ще був жених,
Ішлося мимохіть до шлюбу;
Вона ж зітхала не за ним,
Бо інший серцем запальним
Панянку божеволив любу;
Той Грандісон був славний франт,
Картяр і гвардії сержант.

XXXI

Як він, усе вона вдягалась
По моді, гарно й до лица,
Та в неї ради не спитались,
Як виряджали до вінця.
Щоб швидше їй розвіять горе,
Муж, анітрохи не суворий,
Її в село своє одвіз.
Чимало там пролито сліз;
Вона пручалася, ридала,
Розлуку вже хотіла братъ,
Але взялась хазяйнуватъ,
Навикла — і спокійна стала.
Навичка — неба дар ясний:
Заміна щастю нам у ній...

XXXII

Навичка пригасила муку,
Що не розвіяти нічим.
А тут іще одну науку
Найшла вона в житті своїм:
Спізнала досвідом великим,
Як волю взяти над чоловіком
Та самовладно управлять,
І стала жити-поживатъ,
Людей ганяла на роботу,
Солила про запас гриби,
Голила кріпакам лоби,
Бувала в бані щосуботи

І наймичок навчилась бить —
Це все без мужа, самохіть.

XXXIII

Колись вона писала кров'ю
Тендітній подрузі в альбом,
«Поліна» — звала Параков'ю
Співучим завжди голоском,
Корсет найвужчий надівала
І *Н* російське вимовляла
Як *N* французьке, тобто в ніс;
Та шлюб усе це геть заніс:
Корсет, альбом, княжну Поліну,
Чутливих віршиків слова
Вона поволі забува,
Зове Акулькою Селіну
І поновляє під кінець
На ваті шлафор⁵⁶ і чепець.

XXXIV

Та муж любив дружину щиро,
Ні в чім перечить не хотів,
До неї повну мав довіру,
А сам в халаті пив та їв;
Спокійно дні його спливали;
Надвечір часом наїжджали
Сусіди з приязних родин,
Нецеремонні, як і він,
Полихословить, потужити,
Пожартувати собі гуртом.
Минає час; гостей чайком
Накажуть Ользі пригостити,
А там вечера, спать пора —
І гості їдуть із двора.

XXXV

Вони ретельно зберігали,
Що давній звичай освятив,

І масниці не проминали
Без руських найдних млинців;
По двічі кожен рік говіли,
Кружисту гойдалку любили,
Купальські грища, веснянки;
Коли на троїцькі святки
Куняли ратаї нехитрі,
Молебень слухавши, — вінок
Вони святили з нагідок;
Їм кvas був милив, як повітря,
І за столом, по старшині,
Там страви ношено смачні.

XXXVI

Отак життя їх тихо плине, —
Та настає всьому кінець.
Розкрились двері домовини,
І муж прийняв новий вінець.
Умер він саме під обіди,
Його оплакали сусіди,
Слізьми дружина провела
Щиріш, як інша б те могла.
Він був на мудрість незугарен,
Та добросердий чоловік,
Над ним написано повік:
*«Смиренний грішник Дмитрій Ларін,
Господній раб і бригадир
Вкушає в сій могилі мир».*

XXXVII

Вернувшись до своїх пенатів,
На цвинтар Ленський поспішив
. І над сусідом, що утратив,
Біля надгробка потужив;
І серце так журливо билось!
*«Poor Jorick!*⁵⁷ — слово прохопилось, —
Він на руках мене держав,
Мені погратися давав

Медаль вояцьку за Очаків!
Він Ольгу готував мені,
Казав: «Діждуся я чи ні?!» —
Тут Ленський мало не заплакав
І мадригалом жалібним
Навіки попрощався з ним.

XXXVIII

Тоді ж в елегії печальній
Він батька й матері, в слюзах,
Увічнив прах патріархальний...
Ох! На житейських борознах
Скороминущі покоління,
З небес таємного веління,
Як жниво, стигнуть і падуть;
Наступні їм услід ідуть...
Так наше плем'я безтурботне
Росте, хвилюється, кипить
І до могил дідів тіснить.
Ta прийде він, наш день скорботний,
І наші внуки в добрий час
Із світу витіснять і нас!

XXXIX

Тим часом упивайтесь, друзі,
Життям, як маєво, легким!
Я знаю: в радості і тузі
Не варто дорожити ним;
Закрив я очі на омані;
Ta ще надія, дар жаданий,
Здалека часом вигляда:
Без непримітного сліда
Я не хотів би світ лишити.
Живу, пишу не для хвали;
Ta марю, щоб пісні могли
Mій день печальний пережити,
Щоб друг мій вірний серед мук
Про мене нагадав хоч звук.

І хтось, у роздуму хвилини,
 Здригнеться над рядком моїм,
 І тиха Лета не поглине
 Моїх співучих строф і рим.
 І може (о солодка мрія!) —
 Гучною славою окріє
 Якийсь невіглас мій портрет
 І скаже: то ж то був поет!
 Прийми ж мою подяку щиру,
 Прихильче мирних аонід⁵⁸,
 Що віднайдеш мій тихий слід
 І давню пошануєш ліру,
 Чия незаздрісна рука
 Потріпа лаври старика!

ГЛАВА ТРЕТЬЯ

Elle était fille, elle était amoureuse.

Malfilatre*

I

«Куди? Ох, ці мені поети!»
 «Пора, Онегіне, мені!»
 «Я не держу тебе, та де ти
 Марнуєш вечір день при дні?»
 «У Ларініх». — «Їй-богу, диво!
 Та чи воно ж таки можливо
 Туди так пильно учащать?»
 «Звичайно». — «Чудно, що й казатъ!
 Я бачу й без твого визнання:
 По-перше (ну, вгадаю я?),
 Російська проста це сім'я,
 Гостей невпинне частування,

* Вона була дівчина, вона була закохана. *Мальфілатр* (фр.).

Розмови про вчорашній сон,
Про дощ, про скотний двір, про льон...»

II

«Я тут біди ще не вбачаю».
«Нудота, друже, от біда!»
«Я світ ваш модний зневажаю;
Серед родинного гнізда
Я можу...» — «Ох, ізнов еклога!
Та годі, любий мій, на Бога!
Ну що ж? Ти їдеш: хай щастить!
Ах, слухай! Як би хоч уздріть
Оту Філліду⁵⁹, слави варту,
Оту натхненницю пера,
І сліз, і рим, et cetera?..
Представ мене!» — «Тебе?» — «Без
жарту!»
«Гаразд». — «Коли ж?» — «Хоч зараз.
Там,
Звичайно, раді будуть нам.

III

В дорогу ж».

Рушили другове,
З'явились; розіслав для них
Закон гостинності готовий
Ряд послуг, іноді й тяжких.
Відомий звичай стародення:
Несуть на блюдечках варення,
На стіл воскований мерщій
Брусничний подають напій.

.....
.....
.....

IV

Додому, вже пори нічної,
Вони не їдуть, а летять.

Підслухаймо ж, про що герой
Між себе тихо гомонять:
«Ну, що, Онегін? Позіхаєш?»
«Це звичка, Ленський». — «Та скучаєш
Ти більше». — «Ні, як і раніш.
Однаке пізно вже. Скоріш,
Скоріше поганяй, Андрюшко!
Дурні місця! Дурна пора!
До речі: Ларіна стара
Пресимпатична, хоч простушка;
Ох! Від брусничної води
Мені б не сталося біди!

V

Скажи: котра із них Татьяна?»
«А та, задумлива, смутна
І мовчазлива, як Світлана⁶⁰,
Що все сиділа край вікна».
«Невже ти в меншу залюбився?»
«А що?» — «На другій я б спинився,
Коли б поетом був, як ти.
Життя в тій Ользі не найти,
Як у Вандіковій Мадонні⁶¹;
Червоний вид її — немов
Дурний цей місяць, що зійшов
На цім дурнім небеснім лоні!»
Поет щось холодно сказав
І потім цілу путь мовчав.

VI

Візит Онегіна чимало
Збудив у Ларіних розмов,
Сусідство теж до діла встряло,
І прослух між людьми пішов.
Найшлася язикам робота!
Усяко міркували потай
І ладили не без гріха
Татьяні, звісно, жениха;

Поважно деякі казали,
Що вже й весіллю вийшов строк,
А тільки модних обручок,
Мовляв, і досі не дістали.
Про Ольгу й Ленського у них
І поговір уже затих.

VII

Татьяну молоду гнівили
Людські пересуди й чутки,
Та чар якийсь незрозумілий
Закрався у її думки;
У серці мрія зародилась;
Прийшла пора — любов явилася.
Так зерно під огнем весни .
Росте з земної глибини.
Давно палало поривання,
Уяві снivся молодій
Чуття палкого дар страшний;
Давно сердечне умлівання
У груди стиснені лилось,
І ждала дівчина... когось.

VIII

Діждалася... Відкрились очі;
«Це він!» — подумала вона.
Тепер, ой леле! дні і ночі,
І сну жарота самітна.
Все повне ним; чудесна сила
Мрійливу діву охопила
Тісним кільцем. Докучні їй
І гомін лагідний людський,
І погляд челяді дбайливий,
З журбою в глибині очей
Вона не слухає гостей,
Клене в душі їх рій шумливий,
І їх одвідини гучні,
І всі розмови їх нудні.

IX

Тепер з яким вона тремтінням
Солодкий розгорта роман!
З яким кипучим оп'янінням
П'є чащу пристрасних оман!
Диханням творчості живої
Одухотворені герої,
Коханець Юлій Вольмар,
Малек-Адель і де Лінар,
І Вертер, мучень бунтівливий,
І незрівнянний Грандісон⁶²,
Що нам лиш навіває сон, —
Усі в уяві нетерпливій
В єдиний образ одяглись,
Усі в Онегіні злились.

X

Взірець уявши з героїні
Своїх улюблених творців,
Подібна Юлії, Дельфіні⁶³,
Татьяна в тишині лісів
Із томом небезпечним бродить,
В ньому шукає і знаходить
Свій пал таємний, вицвіт мрій,
В душі народжених живій,
Зітхає тugoю чужою,
Чужим захопленням горить
І все напам'ять шепотить
Листа коханому герою.
Ta наш герой, як знає всяк,
Не Грандісон був аніяк.

XI

Поважний тон уявши строго,
Колись, було, палкий творець
Героя нам являв своєго
Як досконалості взірець.
Він малював його прекрасним,

Неправо гоненим, нещасним,
З чуттям і розумом тонким,
З обличчям, звісно, чарівним.
Священним вірний пориванням,
Герой ладен був полягти
В ім'я високої мети,
І завжди в роздлі останнім
Покараний бував порок,
Добру достойний був вінок.

XII

А нині голови в тумані,
Мораль лиш навіває сон,
Порок нас вабить і в романі,
І там посів найвищий трон.
І муз британських небилиці
Тривожать сон отроковиці,
І вже тепер її кумир
Або задумливий Вампір,
Або Мельмот, бродяга хмурний,
Чи Вічний жид, а чи Корсар,
Чи вкритий тайною Сбогар⁶⁴.
Лорд Байрон, цей примхливець бурний,
Одяг у тъмяний романтизм
І безнадійний егоїзм.

XIII

Та, друзі милі, що по тому?
А може, вийде рішенець⁶⁵ —
В обладу бісові новому
Поет потрапить під кінець,
Зневажить Фебові загрози
І смирно знизиться до прози;
Тоді роман на давній стрій
Розважить ясний вечір мій.
Не лиходійові страждання
Я в ньому грізно покажу,
А просто вам перекажу
Родини руської подання,

Любові чарівливі сни
Та звичаї старовини.

XIV

Перекажу немудру мову
Отця чи дядька-старика,
З дівчатком зустріч юнакову
Між лип столітніх, край струмка;
Нещасних ревнощів томління,
Розлуку, радісне миріння,
Знов посварю, — а під кінець
Весільний присуджу вінець...
Згадаю ті признання юні,
Ті речі ніжно-запальні,
Що на життя моого весні
В ногах у милої красуні
Мені спадали на язик, —
Тепер від того я одвик.

XV

Татьяно, друже мій Татьяно!
З тобою разом сльози ллю:
У руки модному тирану
Ти долю віддала свою.
Загинеш, друже мій, та нині
Ти у сліпучім оп'янінні
Солодке кличеш забуття,
Ти спізнаєш жагу життя,
Ти п'єш отруйний чар бажання,
Тобі спокою не знайти;
В уяві скрізь малюєш ти
Місця щасливого стрівання;
Усюди, всюди в сяйві мрій
Фатальний спокуситель твій.

XVI

Любові сум Татьяну гонить,
Вона журливо йде в саду

І нерухомі очі клонить,
І втома сковує ходу.
Піднеслись груди, блідні лиця
Заграли, ніби зоряниця,
Завмерли віддихи в устах,
В очах огонь і дзвін в ушах...
Настане вечір; місяць ходить,
Ясну вартоючи блакить,
Серед імлистих верховіть
Свій виспів соловей заводить, —
І з нянею в безсонну ніч
Веде Татьяна тиху річ.

XVII

«Не спиться, няню: дихать важко!
Відкрий вікно, хоч одітхну».
«Що, Таню, що тобі?» — «Так тяжко!
Поговорім про давнину».
«Про що ж бо, Таню? Я, бувало,
Ховаю в пам'яті чимало
Бувальщин давніх, небилиць,
Про духів злих і про дівиць;
А нині все забулось, Таню,
Потьмарилось. Лиха пора!
І недолуга я, й стара!
Минулося...» — «Розкажи-но, няню,
Хоч дещо про минулі дні;
Кохала ти кого чи ні?»

XVIII

«І, годі, Таню! Я ж бо й знати
Про те кохання не могла;
А то б свекруха, злая мати,
Зо світу білого звела».
«Ta як же ти вінчалась, няню?»
«Так, певно, Бог велів. Мій Ваня
Пізніш, як я, побачив світ, —
Мені ж було тринадцять літ.

Приймали тижнів зо два сваху,
А далі батько навпростеъ
Велів зряджати під вінець.
Я гірко плакала зо страху;
З плачем і косу розплели,
З піснями в церкву повели.

XIX

I от серед сім'ї чужої...
Та ти не слухаєш, либоны!»
«Ах, няню, серце в неспокої,
У грудях мов пече вогонь.
Я плакать, я ридать готова!»
«Дитя мое, ти нездорова;
Помилуй, Господи, спаси!
Чого ти хочеш, попроси...
Скроплю свяченою водою, —
Гориш ти...» — «Нянечко моя,
Не хвора, ні — кохаю я!»
«Дитя мое, Господь з тобою!» —
І хрестить Таню молоду
Вона, щоб одвернуть біду.

XX

«Кохаю», — Таня шепотіла
Сама, здавалось, не своя.
«Недужа ти, голубко мила!»
«Облиш мене: кохаю я!»
А місяць під німим склепінням
Томливим облива промінням
Красу її поблідлих рис,
І сльози, й хвилі довгих кіс,
І насупроти геройні
Стареньку на низькім стільці
З тривоги тінню на лиці,
У тілогрійці та в хустині;
І світ, що навкруги дрімав,
Натхненник-місяць осявав.

XXI

І серцем Таня залітала
У невідому далечінь...
Враз думка в голові постала...
«Іди, саму мене покинь.
Подай перо мені й чорнило
Та стіл присунь; добраніч, мила,
Прощай!» — I от сама вона.
Їй ніч присвічує ясна.
Обпершись ліктем, Таня пише,
Євгеній, як живий, в очах.
В необміркованих рядках
Любов її невинна дише.
I от закінчено листа...
А хто ж, Татьяно, прочита?

XXII

Красунь я бачив неприступних,
Холодних, чистих, як зима,
Неутомлених, непідкупних,
Незрозумілих для ума;
Я дивувався з їх пишноти,
Із їх природної чесноти,
I, признаюсь, од них тікав
І над бровами їх читав
Слова, що в пеклі біля входу:
Навік зречись надій усіх.
Будить любов біда для них,
Жахать людей їм любо зроду.
Мабуть, на берегах Неви
Подібних дам стрічали й ви.

XXIII

Вигадниць я ще й інших знаю
Із самолюбством крижаним;
Ні шум хвали, ні зойк одчаю
Не потривожать серця їм,
І що ж помітив я, на диво?

Вони, жахаючи примхливо
Несмілу молоду любов,
Її приваблюють ізнов
Жалем, хоча б і лицемірним,
Хоча б ласкавістю речей
Та ніжним поглядом очей, —
І в засліпні легковірнім
Коханець знов марнує дні
У любій серцю метушні.

XXIV

А чим же більший гріх Татьяни?
Чи тим, що в щирості своїй
Вона не відає омані
І вірить витворові мрій?
Чи тим, що хитрощів не знає,
Тим, що без роздуму кохає,
Тим, що довірлива вона
І що уява вогняна
Заполонила розум жвавий,
Що своєвільна голова
Її всякачно порива,
А серце і палке, й ласкаве?
Невже не здатні ви проститъ
Душі, що юністю кипить?

XXV

Кокетка холодно міркує,
Татьяна любить, як дитя,
І шире серце офірує⁶⁶
Для молодого почуття.
Вона не каже: слід заждати,
Щоб пристрасті ціну підняти,
В тенета вірно упіймати;
Спочатку слід покепкувати,
Надію, розчаруванням
Помучить серце, далі знов
Огонь ревнивий влити в кров;
А то, упившись раюванням,

Невольник пута розірве,
Про щастя мріючи нове.

XXVI

Іще утруднення я бачу:
Щоб честь отчизни врятуватъ,
Татьянин лист я, мій читачу,
В перекладі повинен датъ.
Вона-бо зле по-русъки знала,
Журналів наших не читала,
І для думок та почуттів
Їй бракувало рідних слів.
Отож писала по-французъки...
Ну що ж! Признатись я готов:
Жіноцтва нашого любов
Не розмовляє ще по-русъки,
Вживати гордий наш язик
Поштову прозу ще не звик.

XXVII

Я знаю: дам хотять навчити
Читать по-русъки. Просто жах!
Хіба ж їх можна уявити
З «Благонамеренным»⁶⁷ в руках!
Пошлюсь на вас, мої поети:
Чи то ж не всі, кому несете
Ви полум'я чуттів своїх
І вірші, писані за гріх,
Кому ви серце присвятили, —
Чи то ж не всі вони підряд
Свої мови звук і склад
Калічать в спосіб дуже милий,
Чи здавна звуки слів чужих
Не стали рідними для них?

XXVIII

Не дай нам Боже стріть на балі
Чи між гостей на рундуці

Семінариста в жовтій шалі
Чи академіка в чепці!
Як без усмішки уст рум'яних,
Я граматично бездоганних
Російських речень не люблю.
Можливо, на біду мою,
Красунь теперішніх порода,
Щоб журналістам догоditъ,
Нас до граматики привчить;
На віршування вийде мода;
Та я... до того що мені?
Я вірний буду давнині.

XXIX

Легке, недбале лепетання,
Вимови огріхи дрібні
І досі будять хвилювання
І серце радують мені;
Розкятались я не при силі,
Що галліцизми серцю милі,
Як літ юнацьких помилки,
Як Богдановича рядки.
Та годі. Лист пора дівочий
У віршовий укласти лад.
Я слово дав, — і що ж? Назад
Тепер би взяв його охоче.
Я знаю: ніжного Парні⁶⁹
Перо не в моді в наші дні.

XXX

Мій друже, що журбу й Бенкети⁷⁰
На лірі вславив золотій,
Я б попросив тебе, поете,
Допомогти в біді моїй:
Щоб ти на милозвучні співи
Моєї пристрасної діви
Чужинні переклав слова.
Де ти? Прийди: свої права
Передаю тобі з уклоном...

Шкода! Між скель, в самотині,
Забувши похвали гучні,
Над фінським тінявим затоном
Він бродить, і душа його
Не чує поклику моого.

XXXI

Татьянин лист передо мною;
Мов скарб, його я бережу,
Читаю потайно з журбою
І кожним словом дорожу.
Хто ніжність їй таку навіяв,
Палких чуттів недбалий вияв?
Хто їй навіяв ту бредню,
Безумну серця маячню,
Чар небезпечний і принадний?
Не розумію я. Подам
Лише блідий переклад вам,
Картини список недоладний,
Фрейшіца⁷¹ гармонійний звук
З-під боязких учнівських рук.

Лист Татьяни до Онегіна

Я вам пишу — чи не доволі?
Що можу вам іще сказатъ?
Тепер, я знаю, в вашій волі
Мене презирством покаратъ.
Та як мене в нещасній долі
Хоч пожаліти ви ладні,
То відгукнетесь мені.
Спочатку я мовчать хотіла;
Повірте: сором свій од вас
Я б заховала навсякчас,
Коли б надія хоч бриніла
Лиш раз на тиждень, в певний час,
У нашім домі стріти вас,
Щоб тільки слухатъ вашу мову,
Слівце сказати, — а за тим

Все думатъ, думатъ об однім
І зустрічі чекати знову.
Та ви гордуєте людьми,
Вам на селі і тяжко, й душно,
А ми... нічим не славні ми,
Хоч вам і раді простодушно.

Нашо ви прибули до нас?
У самоті села глухого
Ніколи б я не знала вас,
Не знала б я страждання цього.
Душі дівочої тривогу
З часом приборкавши (хто зна?),
Могла б я з іншим шлюб узяти
І стала б дітям добра мати
І вірна мужеві жона.
Не ти!.. Ні, серцем полюбила
Лише тебе навіки я!
Так вища рада присудила...
То воля неба: я твоя;
Життя моєго всі години —
Порука зустрічі одній;
Сам Бог послав тебе, єдиний,
Повік ти охоронець мій.
У снах мені ти привиджався,
Незримий, душу ти палив,
Твій дивний зір мене томив,
Твій голос в серці відбивався
Давно... ні, то було не в сні!
Тиувійшов, і я впізнала,
Вся обімліла, запалала,
Шепнула: він явивсь мені!
Чи правда ж: я тебе вчувала,
Зо мною вів розмову ти,
Коли я бідним помагала
Або молитвою втішала
Тривожні муки самоти?
Хіба крізь морок занімілий
Не ти, неначе привид милий,
У цю хвилину промайнув
І став тихенько в узголов'ю?

Не ти з відрадою й любов'ю
Слова надії тут шепнув?
Хто ти: чи ангел мій ласкавий,
Чи спокуситель мій лукавий:
Розвій ці сумніви до дна.
Таж, може, все це марні болі,
Душі дівочої мана!
І зовсім інший вирок долі...
Але дарма! Тобі свою
Віднині душу доручаю,
Перед тобою слізози ллю,
Твого заступництва благаю...
Ти уяви: я тут сама,
Ніхто мене не розуміє,
В знемозі думка туманіє,
І порятунку вже нема.
Я жду тебе: єдиним зором
Надії в серці оживи,
Чи сон гнітючий мій урви,
На жаль, заслуженим докором!

Кінець! перечитати боюсь...
На серці сором, страх і мука...
Але ні з чим я не таюсь,
І ваша честь мені порука...

XXXII

Татьяна то зітхне, то охне;
Дрижить листок в її руці;
Облаточка рожева сохне
На гарячковім язиці.
К плечу голівкою склепилася.
Легка сорочка опустилась
Із прехорошого плеча...
Вона того й не поміча,
Що місяць гасне. Там долина
Крізь пару сяє. Там струмок
Заграв, як срібло; там ріжок
Пастуший будить селянина.
Світає: люд устав уже,
Моїй Татьяні байдуже.

XXXIII

Вона зорі не помічає,
Сидить з похиленим чолом
І до листа не прикладає
Печатки з вирізним гербом.
Уже Пилипівна похила
Тихенько двері відчинила,
Несе їй на підносі чай.
«Пора, дитя мое, вставай!
Та ти, красунечко, готова!
О пташко ранняя моя!
А вчора як злякалась я!
Та, слава Богу, ти здорована!
Журба нічна майнула в світ,
Лице твоє як маків цвіт».

XXXIV

«Ах! няня, прошу, будь ласкова...»
«Та добре, серце, все зроблю!»
«Не думай... бачиш-бо, ця справа.
Підохри... Не відмов, молю!»
«Мій друже, Бог тобі порука!»
«Отож пошли тихенько внука...
Листа до О... ну, знаєш ти...
Сусіда... потай віднести,
Не говорити там ні слова,
Мовчати про мое ім'я...»
«Кому ж, голубонько моя?
Стара вже я, пустоголова!
Багато є сусідів тих,
Мені й не полічити їх».

XXXV

«Та й недогадлива ти, няню!»
«Тепер я, друже, нешвидка,
Стара; тупіє розум, Таню;
А то, бувало, я метка:
Словечка панського одного...»

«Ах, няню, що мені до того?
Що в розумі мені твоїм?
Ідеться ж об листі оцім
Онегіну...» — «Ну, зрозуміла.
Не гнівайсь, ластівко моя,
Кажу ж — тепер безтямна я...
Чого ж ти знову поблідніла?»
«Ні, няню, то здається лиш...
Пошли ж онука, та скоріш!»

XXXVI

Та день минув без відповіту,
Минає другий — знов нема.
Бліда, одягшишь ще до світу,
Татьяна жде його, німа.
Надвечір Ленський приїжджає.
«А де ж ваш приятель? — питає
Хазаяка. — Він давно вже був,
Неначе зовсім нас забув».
Татьяна вся аж затремтіла.
«Сьогодні він приїхати мав, —
Старенький Ленський одказав, —
Та, певно, пошта забарила».
Татьяна опустила зір,
Немов почувши злий докір.

XXXVII

Смеркало; самовар вечірній
Шипів дрімотним голоском;
Вилися випари прозірні
Попід китайським чайником.
Під Ольги білою рукою
Вже лився цівкою густою
Напій пахучий у чашки,
І хлопчик подавав вершки.
Татьяна край вікна стояла,
На шиби дмухала, сумна, —
І на туманнім склі вона
Коханий вензель рисувала

Прегарним пальчиком своїм;
Все О та Є спліталось в нім.

XXXVIII

Але душа у неї нила
І сліз був повен млосний зір.
Враз тупіт!.. Кров їй заніміла.
Ось ближче... В'їхали у двір...
Євгеній! «Ax!» — Як тінь пташини,
Татьяна скок у другі сіни,
Там на подбір'я, далі в сад
Летить; поглянути назад
Не сміє; миттю перемчала
Куртини, мостики, лужок,
Алею липову, лісок,
Кущі бузкові поламала
І врешті з віддихом тяжким
На лаву, над струмком дзвінким

XXXIX

Упала...

«Тут він! тут Євгеній!
О боже! що подумав він!»
Таїть вона в душі стражденній
Надію, як живлючий плин;
Вона тремтить і наслухає,
Чи не надходить? Ні, немає!
В саду служниці, на грядках.
Збирали ягоди в кущах
І по наказу всі співали.
(В наказі тім була мета,
Щоб то лукаві їх уста
У співанках розвагу мали,
Не ївши панських ягідок:
Сільської мудрості зразок!)

Пісня дівчат

Дівоньки, красунечки,
Душеньки, подруженьки,
Розгуляйтесь, дівоньки,
Розгуляйтесь, краснії!
Заведіть ви пісеньки,
Пісні заповітної,
Заманіть ви парубка
Та й до кола нашого.
Як заманим парубка,
Як набачим здалеку,
Розбіжімось, дівоньки,
Та обсипмо вишнею,
Вишнею, калиною,
Спілою малиною.
Не ходи ти підслухом,
Де співають дівоньки,
Не ходи ти назирцем,
Де гуляють краснії!

XL

До всього на землі недбала,
Байдуже слухаючи спів,
Татьяна нетерпляче ждала,
Щоб трепет серця занімів,
Щоб ніжні щоки не горіли.
Та перса бурно тріпотіли,
І жар на лицах не згасав,
А все ясніш, ясніш палав.
Отак метелик нещасливий,
До рук узятий пустуном,
Тріпоче райдужним крилом;
Так часом зайчик полохливий
Дрижить в густій озимині,
Стрільця уздрівши вдалини.

XLI

Нарешті дівчина зітхнула
І з лави підвелась, сумна;

Пішла, та тільки-но звернула
Між липи, — враз, як тінь грізна,
З блискучим зором проти неї
Євгеній став серед алеї, —
І, ніби в полум'ї страшнім,
Вона спинилась перед ним.
Та їх наступної розмови
Переказать не годен я,
Бо затяглася річ моя;
Тож відпочити слід, панове,
Зітхнути повними грудьми:
Іще зустрінемося ми.

ГЛАВА ЧЕТВЕРТА

La morale est dans la
nature des choses.

Necher*

I. II. III. IV. V. VI.

VII

Що менше жінку ми кохаєм,
То більше ми до серця їй
І то вірніш її вловляєм
У згубне плетиво надій.
Колись розпуста сколодніла
В наукі любоців гrimіла,
Про славу власну скрізь гула
І, не любивши, мед пила.
Але поважна ця забава
Годилась лиш мавпам старим
В минулім віці голоснім:
Ловласів підупала слава
Як і червоний закаблук
Та пишні кучері перук.

---

* Моральність — у природі речей. *Неккер (фр.).*

VIII

Кому не нудно лицемірить,
Казать по-різному одно,
В тім намагатися завірить,
Що вже відоме всім давно,
Стрічати ті самі перепони,
Перемагати забобони,
Яких нема, відколи світ,
У дівчинки в тринацять літ!
Кого не вимучать погрози,
Благання, клятви, вданий страх,
Записки на шести листах,
Сплітки, омані, персні, слози,
Дозор тіток і матерів
І дружба докучна мужів!

IX

Євгеній думав так от саме.
Він на світанку літ своїх
Був жертва пристрастей без тями
І серця заблудів палких.
З колиски відданий дозвіллю,
Тим зачарований на хвилю
І розчарований у цім,
Бажанням томлений палким
І втомним відданий утіхам,
Ловивши в шумі йтишині
Душі зітхання неясні
І позіхи глушивши сміхом, —
Так змарнував він вісім літ.
Так стратив свій найкрашій цвіт.

X

В красунь він більш не залюблявся,
Лиш залишаючись на мить;
Відмовлять — хутко розважався,
А зрадять — привід одпочитъ.
Він їх шукав без оп'яніння,

А залишав їх без тужіння,
Забувши і любов, і злість.
Достоту так байдужий гість
За карти ввечері сідав
До столу, а кінчиться гра, —
Він їде повагом з двора,
Спокійно дома засинає,
Нездатний вранці сам сказать,
Де буде вечір гостювати.

XI

Та лист од скромної Татьяни
Мого героя зворушив:
Дівочий порив полум'яний
Рої думок у нім збудив;
Згадав він Тані личко миле,
Таке бліде та посмутніле,
І заглибивсь, як у затон,
В солодкий і безгрішний сон.
Можливо, знов полуменисту
Спізняв він бурю почуттів,
Та ощукати не хотів
Її душі довіру чисту.
Тепер ми в сад перелетім,
Де стрілася Татьяна з ним.

XII

Хвилину-две вони мовчали,
Тоді Онєгін ближче став
І каже: «Ви мені писали,
Не відмовляйтесь. Я читав
Душі невинне сповідання,
Любові чистої признання;
Одвертість ваша — чарівна;
У серці підняла вона
Чуттів колишніх вир яскравий;
Та вас не хочу я хвалитъ
І вам повинен тут зложитъ
Признання також нелукаве;

Прийміть же сповідь і мою:
Себе на суд вам oddаю.

XIII

Коли б життя в домашнім колі
Навік замкнути я хотів;
Коли б щасливий вирок долі
Отцем і мужем бути велів;
Коли б родинності картину
Злюбив я на одну хвилину, —
То, вірте, тільки б вас одну
Узяти марив за жону.
Скажу без лесток мадригальних:
Свій ідеал найшовши знов,
Лише б із вами я пішов,
Як з другом днів моїх печальних,
І, склавши вам любов до ніг,
Щасливий був би... скільки міг!

XIV

Та я не створений для раю,
Йому чужа душа моя;
Сама довершеність ви, знаю;
Що ж! — вас не вартий зовсім я.
Повірте (совість в тім порука),
З одруженням нам буде мука.
Я, хоч і як любив би вас,
Як звикну — розлюблю в той час;
Зачнете плакати: ваші слізози
До серця не дійдуть мого,
А роздратують лиш його.
Подумайте ж, які нам рози
В дарунок Гіменей прирік,
Ще й не на день і не на рік!

XV

На світі гіршого немає,
Аніж родина, де жона

Тужливо мужа виглядає,
Щодня самотня і сумна;
Де чоловік, ціну їй зnavши,
Хоч проклинає долю завше,
Щораз похмурий, мовчазний,
Ревнивий, зимний і лихий!
Такий от я. Невже шукали
Того ви серцем молодим,
Коли мені з чуттям таким,
Розумно й просто так писали?
Чи вам такий судив кінець
Суворий долі рішенець?

XVI

Літа і mrї — вічна втрата;
Душі тепер не воскресиш...
Я вас люблю любов'ю брата
І, може бути, ще ніжніш.
Послухайте ж мене без гніву:
Не раз іще зcharують діву
Принади легокрилих mrїй,
Так лист переміняє свій
Берізка з кожною весною.
Судило, певно, небо так.
Полюбите ви знов; однак...
Учіться володіть собою, —
Як я, вас розуміть не всім?
Біда в недосвіді такім».

XVII

Так говорив Євгеній строго.
Спинивши віддих, мовчазна,
Крізь плач не бачивши нічого,
Ту мову слухала вона.
Він руку їй подав. Печально
(Як то говорять, машинально)
Татьяна сперлась і пішла,
Не звівши томного чола.

Пішли під садом, обіч поля;
З'явились разом, і нічим
За те не докоряли їм:
Сільська віддавна має воля
Свої вигоди та права,
Як і погордлива Москва.

XVII

Читач мій згодиться зо мною,
Що дуже мило учинив
Наш друг із Танею сумною;
Не вперше тут він появив
Дух благородний і правдивий,
Хоча ніколи люд злостивий
Не визнавав у нім того:
І друзі, й вороги його
(А це одно й те саме, може)
Його ганьбили й так і сяк;
З нас має ворогів усяк, —
Від друзів порятуй нас, Боже!
Ох, друзі, друзі! Недарма
Про них і забуття нема.

XIX

А що? Та так. Я присипляю
Думки порожні і смутні;
В дужках лише додати маю:
Нема найгидшої брехні,
Що склав наклепник, раб чорнила,
А світська чернь благословила,
Нема беззубих епіграм,
Дурниць із брудом пополам,
Які ваш друг, узявиши слово
Серед шанованих людей,
З незлобним полиском очей
Не повторив би випадково;
А втім, за вас він завжди сам,
Він любить вас, він... рідний вам!

XX

Гм! Гм! Шановний мій читачу,
Здорова ваша вся рідня?
Дозвольте: хочеться вам, бачу,
Почути від мене цього дня,
Що, власне, означає *рідні*.
Тут справи зовсім очевидні:
Нам треба ріднихogrівать,
Любити ніжно, шануватъ
І, як ведеться у народі,
Під час Різдва у них бувать,
Або листом поздоровлять,
Щоб на ввесь рік сказати: годі!
Що я їм, що вони мені!..
Тож дай їм, Боже, довгі дні!

XXI

Зате любов красунь вабливих
Певніша, знаємо, бува:
Над нею й серед бур шумливих
Ви зберігаєте права.
Звичайно, так. Та вихор моди,
Та примхи людської природи,
Та світських осудів ріка...
А мила стать, як пух, легка.
Та й те: дружина чеснотлива
Кориться мужеві всячкас,
І відлітає вмить од нас
Коханка ваша незрадлива,
Як перемінлива весна:
Любов'ю грає сатана.

XXII

Кого ж любить? Кому нам вірить?
Хто нас не зрадить хоч один?
Хто все ладен на світі мірять
Послужливо на наш аршин?
Хто наклепів про нас не сіє?

Хто нас голубить і жаліє?
Хто не вбачає наших вад?
Кому з нас кожен завжди рад?
Примар шукачу невгамовний,
Свої сили бережіть,
Себе самого лиш любіть,
Читачу мій вельмишановний.
Для серця крацьої мети,
Їй-богу, в світі не знайти!

XXIII

Що сталося по тій розмові?
Ах, це не тяжко відгадати!
Безумні пориви любові
Не перестали хвилювати
Душі, що прагнула страждання.
Від безнадійного кохання
Татьяна ще палкіш горить;
Вночі від неї сон летить;
Здоров'я, цвіт життя і сила,
Дівочий спокій, ясний сміх
Пропали, не вернути їх.
І меркне Тані юність мила:
Так буря отіняє день,
Що повен сонця і пісень.

XXIV

Нещасна від печалі в'яне,
Бліdnіє, гасне і мовчить.
Нішо не знаджує Татьяни,
Нічим душі не зворушить.
Похитуючи головою,
Сусіди шепчуть між собою:
Пора, пора вже заміж йі!..
Ta годі. Слід мені мерщій
Любов щасливу змалювати,
Щоб звеселити вам серця,
Хоч мимохіть нещасна ця
Мене пече, як біль утрати,

Простіть мені: я так люблю
Татьяну дорогу мою!

XXV

Любивши Ольжині принади
Все в більшій пристрасті палкій,
Був Ленський підкоритись радий
Такій неволі чарівній.
Він з нею вічно. У покої
Вони сидять надвечір двоє;
Вони уранці, в холодку,
Під руку ходять по садку.
І що ж? В закоханні сп'янівші
Від соромливих почуттів,
Вряди-годи він тільки смів,
Зичливу посмішку зловивши,
Їй кучері перебираТЬ
Чи край одежі цілуватъ.

XXVI

Читав він Ользі вечорами
Добропоучливий роман,
Де автор знає більше тями
В природі, як Шатобріан,
Сторінок дві чи три, одначе
(Там і невинна річ, неначе
Та серцю дівчини страшна),
Почервонівші, він мина.
Сховавшись од людського шуму,
Вони за шахматним столом
Сидять з нахмуреним чолом,
Запавши у глибоку думу,
І Ленський пішкою ладью
Бере з недогляду свою.

XXVII

До себе вернеться,— і вдома
Слугує Ользі він своїй.

Летючі аркуші альбома
Ретельно прикрашає їй:
Сільські малює краєвиди,
Надгробний камінь, храм Кіпріди —
І ліру з ніжним голубком
Виводить фарбами й пером;
Чи на листах, де хтось признання
У вічній дружбі залишив,
Він пише декілька рядків,
Безмовну пам'ятку кохання,
Крилатих мрій тривалий слід,
Той самий через кілька літ.

XXVIII

Не раз ви, певно, розглядали
Сільської панночки альбом,
Що подруги його списали
З кінця, з початку і кругом.
Сюди, на зло шкільній науці,
З поправним віршем у розлуці,
Рядки, римовані так-сяк,
Наляпані на дружби знак.
На першому листку стрічаєш:
Qu'écrirez-vous sur ces tablettes?*;
І підпис: *t. á. v. Annette***;
А на останнім прочитаєш:
«За мене любить хто міцніш,
Нехай напишеш тут пізніш».

XXIX

Там двоє серць є неодмінно,
Квітки і факел біля них;
Там заприсягся хтось невинно
Любить до гроба днів своїх;
Армійський там *піїта хвацький*
Черкнув експромта по-вояцьки.

* Що ви напишете на цих листках? (*фр.*).
** Вся ваша Аннета (*фр.*).

В такий альбом, признаюсь вам,
Писати радий я і сам,
Щасливий думкою одною,
Шо, хоч дурницю там скажу,
Ласкавий погляд заслужу
І що з усмішкою лихою
Ніхто не буде міркувати,
Чи я мастак дотепувати.

XXX

Та ви, що прикрашали доти
Бібліотеку сатані,
Альбоми дивної пишноти,
Тортури віршників страшні,
Ви, що оздобив вас моторний
Толстого пензель чудотворний
Чи Баратинський освятив, —
Нехай би вас Господь спалив!
Коли високосяйна дама
Мені *in-quarto** свій дає —
І дрож, і злість із серця б’є,
Жорстока, вбивча епіграма
В душі клекоче через край, —
А мадригали їм давай!

XXXI

Не мадригали Ленський пише
На спомин Ользі молодій;
Його перо любов’ю дише,
Чуже дотепності черствій;
Що лиш побачить, що почує
Про Ольгу, — він про те й віршує:
І, тільки правдою жива,
Ріка елегій виплива.
Так ти, Язиков невгамовний,
В натхненні пориву свого
Оспівуєш хтозна-кого,

* *In-quarto* — в четверту частину аркуша (великий книжний формат).

І знай: елегій том коштовний
Колись тобі твій власний шлях
Покаже в запальних рядках.

XXXII

Та тихше! Чуєш? Критик строгий
Наказує зірвати нам
Елегії вінок убогий
І нашій братії співцям
Кричить: «Та перестаньте плакать
І про одне й те саме квакать,
Жаліти, що було колись!
Покинь! До інших тем берись!»
«Гаразд. Ти, певне, нам покажеш
Сурму, личину та кінджал
І мислей мертвий капітал
Побожно воскресить накажеш:
Чи правда, друже?» — «Зовсім ні!»
«Пишіть-но оди лиш мені,

XXXIII

Як їх писали в літа давні,
Як те заведено колись...»
«Писати оди лиш прославні!
Та годі, друже, схаменись!
Згадай-но, що сказав сатирик!
Хіба «Чужої тями» лірик
Миліший для смаків твоїх
За наших віршників сумних?»
«Та все в елегії нікчемне;
Мета у ній така дрібна;
А в оді все — височина
І благородство...» — Надаремне
Я б заперечував тобі:
Нащо сварити дві доби!

XXXIV

Прихильник слави і свободи,
У вируванні дум своїх,

Писав би Володимир оди,
Та Ольга не читала їх.
Поети сліznі таємничі,
Коханим ви читали в вічі
Свої писання? Гомонять,
Що втіхи кращої не знать.
Блажен, хто в сміливості скромний
Читає ніжний утвір свій
Пісень обранці неземній,
Красуні чарівливо-томній!
Блажен... хоч, може, — хто те зна —
Про інше думає вона.

XXXV

Та я свої рядки примхливі,
Що в гармонійний злиті рій,
Читаю тільки няні сивій,
З дитинства подruzі моїй,
Чи після довгого обіду
Свого поважного сусіду
За полу у кутку словлю
Й трагедією там давлю
Або (тут жарти залишаю)
У нападі нудьги та рим
Ходжу над озером моїм,
Качок полохаючи зграю:
Почувши гармонійний спів,
Вони злітають з берегів.

XXXVI. XXXVII

А що ж Онегін? Не гнівіться!
Терпіння вашого прошу:
Я вам докладно, як годиться,
Весь день його тут опишу.
Анахоретом живши в домі,
Вставав улітку він о сьомій
І, в одіж вдягшися легку,
Рушав під гору, на ріку;

Там, як співець Гюльнари знаний*,
Сей Геллеспонт перепливав,
А потім каву випивав,
Журнал гортуючи поганий,
І одягався...

XXXVIII. XXXIX

Дозвілля, книги, сон глибокий,
Діброва, струмінь лісовий,
А часом — личко чорнооке
І поцілунок молодий,
Слухняний кінь дзвінкокопитий,
Обід доволі розмаїтій,
Ta пляшка світлого вина,
Ta самота і тишина, —
Святе життя моого героя;
До нього він нечутно звик,
Забувши дням чергу й лік
Ясною літньою порою,
А місто й друзів занедбав,
Як і марноту їх забав.

XL

Але північне наше літо,
Карикатура теплих зим,
Майне — й нема, хоч гордовито
Ми і ховаємося з цим.
Вже в небі осінь повіала,
Вже рідше сонечко блищає
І до ущербу день ішов,
Таємна глибочінь дібров
З печальним шумом оголялась,
На ниви налягав туман,
Гусей крикливих караван
На південь тягся; наблизялась
Нудна, безрадісна пора:
Стояв листопад край двора.

---

* Байрон, який року 1810 переплив Дарданелльську протоку.

XLI

Горить зоря в імлі холодній;
На нивах праці шум замовкі;
Удвох з вовчихою голодний
Виходить на дорогу вовк;
Його почувши, кінь тривожний
Хропе — і мчиться подорожній,
Аж вітер забиває дух;
На ранішній зорі пастух
Корів не гонить по долині,
І в час південний на лужок
Не кличе їх його ріжок;
З піснями діва у хатині
Пряде, і, праці друг нічний,
Миглива скалка світить їй.

XLII

І от уже тріщать морози,
У тиші срібляться лункій...
(Читач мій жде тут рими *рози*;
На от, візьми її мерщій!)
Чистіші за паркети модні
Ріки просторища холодні,
І креслить ковзанками лід
Хлопчаток гомінливий рід;
Червонолап, гусак дебелій,
По лону вод пливти схотів,
На кригу повагом ступив,
Слизнувсь і падає; веселий
Мелькає, в'ється перший сніг,
Ляга зірками вздовж доріг.

XLIII

Як взимку тут прожить без журно?
Гулять? Та вколо пустота,
Мов тім'я лисого Сатурна
Або кріпацька біднота.
Чи верхи мчаться стрілою?

Та кінь, підковою тупою
За лід чіпляєчись хрусткий,
Спіткнеться і впаде як стій.
Сиди в обіймах самотини,
Ось Прадт, ось W. Scott — читай,
А то рахунки провіряй,
Гнівись чи пий; минутъ години,
Заснеш — і дня уже нема... —
Так славно промине зима.

XLIV

Як Чайлд-Гарольд, запав Євгеній
В задуму, схожу до півсна:
У ванні з кригою студеній
Щораз він день свій почина,
А потім, з пильністю науки,
Тупого кия взявши в руки,
На біліарді грає сам,
І так до вечора. А там,
Дивись, надворі вже смеркає:
Стола накрито, і в камін
Дубових кинуто полін.
Він жде: от Ленський над'їжджає
На чалій троєчці своїй;
Давай обідати мершій!

XLV

Вдови Кліко або Моета
Благословенне вино
У плящці мерзлій для поета
Вже приготоване давно.
В ньому кипучість Іпокрени;
Його прозорий струм шалений
(Подобу і того, ѹ сього)
Я божествив; було, свого
Останнього не пожалію
Я лепта за його бокал!
Яких сперечок юний шал,
І жарти, ѹ дурощі, і мрію

Цей чарівничий плин будив,
А скільки віршів, скільки снів!

XLVI

Та шлунок мій в іскристій піні
Став небезпеку примічатъ,
І я бордо статечний нині
Волю, друзі, споживатъ.
Я більше до аї не здібний;
Він до коханої подібний,
Що в'ється, міниться, кипить,
Полюбитъ і покине вмить...
А ти, бордо, на друга схожий,
Що завжди, в горі і в біді,
На суходолі й на воді
Пораду дастъ і допоможе,
Утишить біль тяжких недуг...
Нехай живе бордо, наш друг!

XLVII

Огонь погас; лишь під золою
Ще тліє золото жарин;
Лиш пара хвилею тонкою
Струмує. Розлива камін
Тепло останнє. Дим пахучий
Іде з люльок. Вино кипуче
Іще шумить серед стола;
Вечірня налягає мла...
(Люблю, як зійдуться друзяки
Потеревенить при вині
У присмерковій тишині,
У час «між вовка та собаки»
Як звикли ми чомусь казать).
Тож наші друзі гомонять:

XLVII

«Ну, як там Ларіни-панянки?
Як Ольга пожива твоя?»

«Налий-но ще мені півсклянки...
Доволі, друже... Вся сім'я
Здорова; кланялись, до речі.
Ах, що за груди, що за плечі
У Ольги! А душа яка!
Стара щоразу заклика
Тебе у гості, милий друже.
А й справді, слід поїхать нам,
А то зміркуй лише ти сам:
Ти так поставився байдуже...
Стривай-но... дурень я з дурних!
Тебе ж запрошено до них!»

XLIX

«Мене?» — «Татьяніні йменини
В суботу. Велено сказать,
Щоб ти приїхав — і причини
Нема тобі не завітать».
«Але ж там буде, безумовно,
Невігласів усяких повно...»
«Нікого, запевняю я!
Хто буде там? Своя сім'я!
Поїдьмо, друже мій коханий!
Ну що ж?» — «Я згоден». — «Це-то так!»
І склянку вихилив юнак
За Ольги личенько рум'яне,
І далі річ почав ізнов
Про неї: отака любов!

L

Думки його були веселі:
Два тижні — визначено строк,
І тайна шлюбної постелі,
І ніжних пестощів вінок
Поета ждали молодого.
Гімена прикрості й тривоги
Холодні позіхи нудні
Йому не снилисъ і вві сні.
Ми, давні вороги Гімена.

У шлюбнім бачимо житті
Картини, втомні і пусті,
Роман в манері Лафонтена...
Ta Lenський, читачі мої,
Немов родився для сім'ї.

LI

Його кохали... Так він широ
Принаймні думав завжди сам.
Блажен, хто в серці має віру,
Хто з неостудженим чуттям
Запав у раювання міле,
Як на ночівлі гість підпилий,
Або ж метелик той, скажім,
Що сів на квіті веснянім;
Але нещасний, хто вбачає
Холодним розумом усе,
Хто в серці сумніви несе,
Хто кожен рух перевіряє,
Чий досвід серце остудив
І забуття заборонив!

ГЛАВА П'ЯТА

О, не знай страшних цих снів
Ти, моя Світлано!
Жуковський

I

Довгенько осінь гостювала,
І забарився перший сніг;
Його природа ждала, ждала,
А він лишень у січні ліг
Під третій день. Уставши зрана,
В вікно побачила Татьяна
Недавно побілілий двір,

Дахи, куртини, косогір,
Химерні на шибках узори,
У сріблі деревá старі,
Сорок веселих на дворі
І м'яко вистелені гори
Зими покровом осяйним
Під небом ясно-голубим.

II

Зима!.. Радіючи, в гринджоли
Конячку селянин запріг;
По первопуттю через поле
Вона чвалає, вчувиши сніг;
Пухнаті краючи рівнини,
Кибитка відчайдушна лине:
Візник сидить на передку
В червонім пасі, в кожушку.
От хлопчик бігає дворовий:
Жучка в санчата посадив,
Себе в коня перетворив;
Сміяться й плакать він готовий:
У пальцях зашпори давно,
А мати лає крізь вікно...

III

Та, може, всі такі дрібниці
Вам погляду не звеселять:
Даремна річ в природі ницій
Нам елегантного шукати.
Натхненням божеським зігрітий,
Поет найшовся знаменитий,
Що пишно і принадно зміг
Намалювати перший сніг.
Зчарує вас він, я пророчу,
В рядках малюючи дзвінких
Гуляння на санках легких;
Та я змагатсья з ним не хочу,
Як і з тобою, друже мій,
Співець Фінляндки запальний!

IV

Татьяна (руську душу мавши,
Сама не знаючи чому)
Любила зиму руську завше,
Таку величну та німу,
В морозний день на сонці іній,
І на зорі змагання тіней
З рожевим полиском снігів,
І млу хрещенських вечорів.
По-старовинному любили
Цей вечір святкувати в них:
Служниці з закутків усіх
Гуртом панянкам ворожили
І провіщали з перших слів
Війну й військових женихів.

V

Татьяна вірила не жартом
Усім простолюду казкам,
І снам, і ворожійним картам,
І місяцеві, і зіркам.
Її тривожили ознаки;
Звичайне явище усяке
Вістило їй добро чи зло,
Передчуття її пекло.
Маніжний кіт було вмиває
Свій писок лапками, — вона
Напевно вже по тому зна,
Що їдуть гості. Випливає
Ліворуч місяць-молодик, —
Вона, легкий стримавши крик,

VI

Тремтить і з жаху полотніє.
А як падучої зорі
Стріла огниста залеліє
У небі темному вгорі, —
Тоді Татьяна поспішала,

Ще поки зірка та не впала,
Шепнуть бажання серця їй.
Коли, було, чернечий стрій
Вона побачить на дорозі
Чи заєць, бистрий та легкий,
Перебіжть дорогу їй, —
Недобрій вірячи загрозі,
Вона не знала вже й сама,
Чи є рятунок, чи нема.

VII

Що ж? Потаємний чар ловила
Вона і в страхах самих;
Так нас природа створила
У суперечностях своїх.
Святки! Пора, для серця мила!
Ворожить молодь легокрила,
Якій нічого ще не жаль,
Перед якою ясна даль
У світ прослалася великий;
Старі при вході гробовім
Ворожать оком півліпим,
Усе вже стративши навіки:
Надія бреше тим і тим
Дитячим лепетом своїм.

VIII

Татьяна стежить пильним зором
За воском жовтим у воді;
Він їй чудним своїм узором
Чуття бентежить молоді.
Із блюда повного з водою
Обручки тягнуть за чергою,
І вийнялась обручка їй
Під старовинний спів такий:
«Усяк там мужичок багатий,
Гребе лопатою срібло;
Кому співаєм, того зло
Минає!» — Та віщує втрати

Протяжний, жалісний цей спів;
Миліша киця серцю дів.

IX

Морозна ніч, у небі ясно;
Тече величний хор світил
Так гармонійно, так прекрасно...
В широкий двір, повз частокіл
Татьяна в сукні лиш виходить,
На місяць дзеркало наводить;
Але з небесних височин
Одбився місяць лиш один.
О!... Сніг тріщить!.. То перехожий;
Вона на пальчиках біжить,
І голосок її бринить,
На флейту милозвучну схожий:
Як ваше імення? їй не в тон
Одповіда він: Агафон.

X

Щоб ворожити до світання,
Як няня радила зробить,
Стола на двох веліла Таня
У бані звечора накрити;
Та жах узяв нараз Татьяну.
І я — на згадку про Світлану —
Собі від ляку задрижав...
Та що нам до дівочих справ?
Вона тремтячою рукою
Зняла одежу і лягла;
Торкнувся Лель її чола;
А під подушкою м'якою
Дівоче дзеркало лежить.
Затихло все. Татьяна спить.

XI

І сниться дивний сон Татьяні.
Їй сниться, нібито вона

Іде по сніговій поляні;
Навколо ночі мла сумна;
В заметах сніжних перед нею
Водою сивою своєю
Реве, немов луна погроз,
Потік, що не скував мороз.
Татьяна бачить дві жердини:
Подоба згубного містка
Лежить над хвилями, хистка;
Край виру, що шумить і рине,
Спинилась дівчина, і страх,
І подив у її грудях.

XII

Як на негадану розлуку,
Гнівиться Таня на потік;
Нікого, хто подав би руку,
Її легкий почувши крик;
Аж тут замет заворушився,
І хто ж з-під нього появився?
Ведмідь, кудлатий і тяжкий.
Татьяна: *ах!* — а він, страшний,
Реве — і лапу з пазурáми
Простяг. За липу мимохіть
Вона взялася, хоч тремтить,
І боязкими ступенями
Зійшла через місток на лід,
Біжить, — а він за нею вслід.

XIII

Татьяна кинулась тікати,
Легку прискорює бігу,
Та все біжить лакей кошлатий,
Провалюючись у снігу;
Він крекче в тупоті важкому;
Ліс перед ними; нерухомо
Похмурих сосон ряд стоїть...
Звисає низько з верховіть
Лapatий сніг; крізь віття голе

Осик, беріз та лип старих
Сіяє промінь зір нічних;
Шляху немає; гори й доли
Метелицею занесло,
Усе снігами повило.

XIV

Татьяна в ліс; ведмідь за нею,
Не відриваючи очей;
То сосна гілкою своєю
Її зачепить, то з ушай
Сережки вирве. Ніжка мила
В снігу хрусткому загубила
Маленький вогкий черевик;
Хустина впала в чагарник;
Вона її не сміє взяти,
Бо звір ступає їй услід;
Боронить їй дівочий стид
Край сукні навіть підійняти;
Біжить, наляканана, німа, —
І сили бігти вже нема.

XV

Упала в сніг; ведмідь квапливо
Вхопив нещасну і поніс,
Нечулу, тиху, мовчазливу,
Через пустинний, дикий ліс,
Уздовж безлюдної дороги
Враз між дерев курінь убогий;
Його з усіх боків обліг,
Усе покрив глибокий сніг,
І світло б'є з вікна малого,
І в курені і крик, і шум.
Ведмідь промовив: «*Тут мій кум:
Погрійся, відпочинь у нього!*»
І в сіни просто він іде
І на поріг її кладе.

XVI

Нараз отямилась Татьяна:
Ведмідь подівсь не знати де;
Розмова за дверима п'яна,
Немов на поминках, іде;
Її цікавість огорнула,
У шпарку Таня зазирнула,
І що ж побачила?.. Кругом
Сидять потвори за столом:
З рогами там собача морда,
Голівка півняча мала,
Он суміш відьми та козла,
Он кістякова постать горда,
Он карлик, он дивує світ
На журавлиніх лапках кіт.

XVII

Від дива й жаху серце мліє:
Он верхи рак на павуці,
Он череп на гусиній шиї
Стирчить в червонім ковпаци,
Вітряк навприсядки гасає,
Тріщить і крилами махає;
Сміх, гавкіт, крики, свист і стук,
І людська річ, і кінський грюк!
Ta що подумала Татьяна,
В юрбі побачивши чудній
Того, хто наймилішний їй, —
Героя нашого романа!
Онегін за столом сидить
І в двері крадъкома зорить.

XVIII

Він знак подасть — і всі тупочуть;
Він п'є — всі п'ють і всі кричат;
Він засміється — всі регочуть;
Насупить брови — всі мовчат;
Він там хазяїн, річ видима:

І з пожвавілыми очима
Татьяна, хоч ішё тремтить,
Насміла двері прочинить...
Враз вітер поривом нежданим
Згасив тремтячий ряд огнів,
Жахаючи домовиків;
Онегін зором полум'яним
На них поглянув, далі встав
І до дверей попрямував.

XIX

І страшно стало; і квапливо
Метнулась Таня утікатъ:
Несила! Рветъся нетерпливо
І з жаху хоче закричатъ, —
Дарма! Євгеній на порозі.
Перед потворами, в тривозі,
З'явилась діва; дикий сміх
Перекотився; очі всіх,
Копита, хоботи пістряві,
Всі роги та хвости чудні,
Всі ікла й пальці костяні,
Всі вуса й язики криваві —
До неї! Вся страшна сім'я
Кричить одно: моя! моя!

XX

— *Моя!* — сказав нараз Євгеній,
І все розвіялось як дим.
Сама у темряві студеній
Татьяна зосталася з ним.
Нема й сліда страшної зграї!
Онегін Таню пригортає,
До лави у кутку веде
І голову свою кладе
Їй на плече. Аж Ольга входить
І Ленський; огник враз майнув;
Онегін руку замахнув,
І дико він очима водить,

Грізні вигукує слова, —
Ні мертвa Таня ні жива.

XXI

I раптом гнівною рукою
Ножа Онегін ухопив —
I Ленський пада; все імлою
Заслалось; жахно продзвенів
У пітьмі крик... земля здригнулась...
I Таня злякана проснулася...
А ясне сонце вже зійшло
I крізь шибок замерзле скло
Промінням пурпуровим грає;
Немов Аврора, осяйна,
Легка, як ластівка дрібна,
В кімнату Ольга прибігає.
«Ну, — каже, — признавайся мені,
Кого ти бачила вві сні?»

XXII

А та сестри й не помічає,
В постелі з книгою лежить,
Листки у ній перегортає
I, заклопотана, мовчить.
Хоч сторінки ті й не містили
Поетів чарівної сили,
Ні мудрих істин, ні картин,
Але й Верглій, і Расін,
I Скотт, і Байрон, і Сенека,
І навіть Дамських Мод Журнал
Будив у серці менший пал:
То, другі, був Мартин Задека,
Глава халдейських мудреців,
Тлумач, одгадник людських спів.

XXIII

Сей мудрий твір, достойний шани,
Купець мандрований завіз
I для мрійливої Татьяни,

По торзі мало не до сліз,
Оддав за три ще й половину,
Докинувши стару *Мальвіну*
І, від щедротної руки,
Ладу базарного байки,
Граматику, дві Петріади
Та Мармонтеля третій том.
Задека порваний кругом,
Для Тані — джерело розради,
Всякчас він серце веселить
І нерозлучно з нею спить.

XXIV

Щоб зрозуміти сон таємний,
Татьяна книгу ту взяла
І зміст розгадувати темний
З тривожним серцем почала.
Вона порядком абетковим
Знаходить слово там за словом:
Бір, буря, вал, ведмідь, гора,
Місток, метелиця, мара
І далі. Та Мартин Задека
Сказав лиш дівчині сумній,
Що у житті судилася їй
Путь, невесела і далека.
По тому кілька днів вона
Була тривожна і сумна.

XXV

Та от багряною рукою
Світанок з ранішніх долин
Виводить з сонцем за собою
Веселе свято іменин.
Ще зранку Ларіни стрічали
Гостей-сусідів; під'їжджали
Вони в кибитках, у бричках,
В тяжких dormezах і в санях.
Весь дім у гаморі, в тривозі;
Десятки одягів і лиць,
Собачий гавкіт, писк дівиць,

Шум, гомін, натовп на порозі,
Уклони, поцілунки, сміх,
Крик годувальниць, плач малих.

XXVI

Пан Пустяков, масний та ситий,
З товстою жінкою приспів;
Гвоздін, хазяїн знаменитий,
Володар голих мужиків;
Скотиніни при діток зграї —
Найменше лиш два роки має,
Найстарший — в тридцять увійшов;
Франт повітовий Петушков;
Мій брат двоюрідний Буянов,
В пуху, в кашкеті з козирком
(Усім відомий він кругом),
І радник вислужений Флянов,
Шахрай, хабарник, лепетун,
Обжера, блазень і брехун.

XXVII

З сім'єю пана Харликова
З'явивсь в рудому парику
Мосьє Тріке, що із Тамбова
Прибув у глушину сільську.
Француз правдивий, він зарані
Куплет приготував Татьяні
На спів, що знали й ви самі:
Réveillez vous, belle endormie*,
В кінці старого альманаху
Містився давній цей куплет;
Тріке, догадливий поет,
Його на світ явив із праху,
І сміло — замість *belle Nina***
Поставив *belle Tatiana****.

* Прокинься зо сну, красуне (*фр.*).

** Прекрасна Ніна (*фр.*).

*** Прекрасна Татьяна (*фр.*).

XXVIII

Аж от, серед вітань веселих,
Панянок вистиглих кумир,
Утіха матінок дебелих,
Приїхав ротний командир.
Ввійшов... Ах, новина велика!
Приїде полкова музика!
Наказ полковника такий.
О, радість: буде бал гучний!
Дівчиська загодя стрибають;
Та мить обіду надійшла.
Простують пари до стола.
Панни з Татьяною сідають;
Мужчини проти. Хрест кладуть
І круг стола, як рій, гудуть.

XXIX

Притихли голоси веселі,
Уста жують. З усіх боків
Бринять чарки, гримлять тарелі,
Лунає передзвін ножів.
Та незабаром гости знову
Здіймають запальну розмову.
Ніхто не слухає, кричать,
Сміються, сваряться, пищать.
Враз двері навстіж. Ленський входить,
І з ним Онегін. «Пізно як!» —
Кричить хазяйка. Чемно всяк
Гостям новим стільці відводить,
Велика метушня зайшла;
Двох друзів садять до стола.

XXX

Вони сидять навпроти Тані.
Бліда, як місяць-молодик,
І тріпотливіша від лані,
Вона, не зводячи повік,
Немов застигла: дише важко,

Горить огнем; їй душно, тяжко;
Вітань запізнених гостей
Вона не чує; із очей
Сльоза политися готова;
От-от зомліть вона могла,
Але до рук себе взяла
І, тихе прошептавши слово,
Мовчуща, при столі гучнім,
Лишилась в розпачі німім.

XXXI

Всіх явищ трагіко-нервічних,
Зомлінь дівочих та плачів,
Як ворогів своїх одвічних,
· Євгеній здавна не любив.
Гостей веселих рій шумливий
Уже гнівив його, та діви
Тривога млосна і палка
Розлютувала дивака.
Ні, Ленському не подарує
Він цеї послуги повік!
Йому відплату він прирік
І загодя вже тріумфує.
Тим часом він гостей усіх
У мислях підійма на сміх.

XXXII

Звичайно, Танину тривогу
Він не один помітить міг,
Та всіх цікавив, слава богу,
В хвилину ту масний пиріг
(На горе, трохи солонавий).
Та от після м'ясної страви
Перед солодким бланманже
Цимлянське подають уже;
За ним чарки тонкі, довгасті,
Як ніжна талія твоя,
Зізі, укоханко моя,
Кристал душі моєї, щастя,

Любові звабної фіал,
Що викликала п'яній шал!

XXXIII

Пляшки засмолені відкрито
З веселим ляскотом; вино
Шипить; поважно й гордовито,
Куплетом мучений давно,
Мосьє Тріке встає; розмова
Нараз ущухла бенкетова.
Татьяна ніби нежива;
Француз, фальшуючи, співа
Куплет свій. Оплески і крики
Його вітають. Віддала
Уклін Татьяна, як могла;
Поет і скромний, і великий
За неї перший чарку п'є
І їй куплет передає.

XXXIV

Зайшли привіти, побажання;
Складає Таня дяку всім;
Євгеній мусив привітання
Сказати теж, але чудним
Жалем забилось серце в нього:
Побачивши її тривогу,
Він мовчки уклонився їй, —
Ta дивно глянув із-під вій.
Хто зна — чи на сердечні болі
Він спочуття в ту хвилю мав,
Чи, може, лиш кокетував;
Хто знає, мимохіть чи з волі,
Ta ніжність погляд той явив:
Він серце Тані оживив.

XXXV

Всі до вітальні йдуть шумливо,
Встають, стільцями грюкотять;

Так бджоли з улика на ниву
З гудінням радісним летять.
Задовольнившись обідом,
Сусід сопе перед сусідом;
Розмова дам — при коминку;
Панянки шепчуться в кутку;
Столи зелені вже розкрили:
Завзятих кличуть картярів
Бостон і ломбер стариків
І віст, що й досі серцю милив, —
Одноманітні з давнини
Нудьги жадібної сини.

XXXVI

Вже восьмий робер догравали
Герої віста, сім разів
Вони місця переміняли, —
І чай приносять. Я злюбив
Час визначать обідом, чаєм,
Вечерею. Години знаєм
Ми з певних на селі прикмет:
Тут шлунок — вірний наш брегет;
До речі, висловлю признання,
Що мову я свою веду
Так само часто про іду,
Напої, бенкети, гуляння,
Як сам божественний Омір*,
Він, тридцяти століть кумир!

XXXVII. XXXVIII. XXXIX

Круг столу гречно посідали
Панянки — мирно чаювати;
Аж несподівано із зали
Фагот із флейтою бриняТЬ.
Утішений музики громом,
Забувши чашку чаю з ромом,
Паріс тутешній, Петушков,

---

* Омір — Гомер.

До Ольги прудко підійшов,
До Тані — Ленський, Харлікову,
Панянку переспілих літ,
Бере тамбовський наш пїт,
Помчав Буянов Пустякову,
І в залу висипали всі,
І бал пишається в красі.

XL

Колись у цьому я романі
(Прошу початок пригадати)
Хотів на жвавий лад Альбані
Бал петербурзький описать;
Шкода! Удавшись в марнослів'я,
Про дамські ніжки лиш зумів я
Припом'януть в тих рядках.
По ваших люблених слідах,
О ніжки, годі вже блукати!
Пора, забувши юні дні,
Набратись розуму мені,
Діла і мову виправляти,
І в зошиті під знаком п'ять
Ліричні відбіги спинять.

XLI

Одноманітний і безумний,
Як вихор юних днів і мрій,
Кружляє вальса вихор шумний,
Мелькають пари по одній.
Провчiti Ленського поклавши.
Онегін, усміх заховавши,
Іде до Ольги, стан обвив,
У бистрім танці закрутив
І на стілець її саджає,
Тихенько, ніби віч-на-віч,
Про те про се заводить річ,
І знов танець розпочинає.
Всі здивувались. Ленський сам
Не хоче вірити очам.

XLII

Мазурка розляглась. Бувало,
Як загримить мазурки звук,
У пишній залі все дрижало,
Ламав підлогу закаблук,
Тряслися, деренчали рами;
Тепер не те: і ми, і дами
Паркетом плинемо сковзьким;
Лишенъ у закутку глухім
Мазурка й досі зберігає
Ознаки давні: і стрибки,
І довгі вуса, й каблуки
Ті самі; тут їх не зміняє
Химерна мода, наш тиран,
Біда сучасних росіян.

XLIII. XLIV

Буянов, братик мій завзятий,
Враз до Онегіна підвів
Татьяну й Ольгу — вибирати
Одну до танцю повелів.
Онегін Ольгу вибирає
Схилившись, ніжно промовляє
Якийсь банальний мадригал
І руку тисне. Юний пал
Дівочих гордощів розлився
Рум'янцем на її щоках.
Все бачив Ленський. У грудях
Огонь ревнивий розгорівся;
Проте, стримавши гнівний тон,
Він кличе Ольгу в котильон.

XLV

Не може Ольга. Що? Не може?
Так, так, бо слово вже дала
Онегіну. О боже, боже!
Що чує він? Вона могла...
Іще дитя, — а вже зрадлива,
Уже кокетка пустотлива!

Уже навчилась хитруватъ,
Уміє слово вже ламатъ!
Яка образа і покара!
Мов грім серед ясного дня! —
Він вибіг, скочив на коня
І мчиться. Пістолетів пара,
Дві кулі — рада лиш одна,
Щоб змити кривду цю до дна!

ГЛАВА ШОСТА

Lá, sotto i giorni nubilos e brevi,
Nasce una gente a cui l'morir non dole.

Petr.*

I

Онегін, з Ольгою сидівши,
Відсутність друга постеріг;
Бажання помсти вдовольнивши,
Нудьгу прогнати він не міг.
За ним і Ольга позіхала,
Очима Ленського шукала,
І нескінченний котильон
Її томив, як прикрий сон.
Нарешті кличути до вечері.
Постелі стелять; для гостей
Широке місце від сіней
Аж до дівочої, по двері.
Онегін тільки з-між усіх
Додому рушив на нічліг.

II

Все спить: у залі для гостини
Хропе дебелий Пустяков

---

* Там, де дні хмарні й короткі, родиться плем'я, якому вмирати не боляче. *Petr[арка] (ital.)*.

Біля дебелої дружини.
Гвоздін, Буянов, Петушков
І Флянов, трохи занепалий,
В ї дальні на стільцях лежали,
А на долівці, у кутку, —
Тріке в фуфайці й ковпаку.
Панянки в горницях Татьяни
Ta Ольги сплять невинним сном.
Сама журливо під вікном,
Повита променем Діани,
Татьяна лиш не спить бліда,
На темне поле погляда.

III

Його негадана поява,
І ніжність погляду чудна,
І мова з Ольгою ласкова, —
Таке це дивне все! Вона
Його не може зрозуміти;
Та як у серці погасити
Пекучі ревнощі! Стиска
Їй серце, як страшна рука,
Печаль. Безодня роз'яріла
Немов під нею клекотить...
«Загину, — Таня шепотить, —
Від нього і загибель мила.
Навіщо марно нарікати?
Від нього щастя не чекати!»

IV

Вперед, вперед, моя істор'є!
Особа кличе нас нова.
В п'яти верстах од Красногор'я,
Де виріс Ленський, прожива
Та благоденствує й донині
По-філософському в пустині
Зарецький, за минулих днів
Отаман зграї картярів,
Гультяй і зух, трибун трактирний.

Тепер — з початком сивини —
Сімейства батько без жони,
Надійний друг, поміщик мирний
І навіть чесний чоловік:
Так виправляється наш вік!

V

Облесний люд колись в околі
Його за смілість вихваляв:
На п'ять він сажнів із пістоля
У туга справді поціляв.
Та й те сказати, у справжнім бої,
Одвали повний огняної,
Він одзначився, серед дня
В багно зваливши з коня,
Мов хлюща п'яний, і дістався
В полон французам без тривог
Новітній Регул, честі бог,
Він знов би у неволю дався,
Щоб кожен ранок, по зорі,
Хилити наборг у Вері.

VI

Умів він друзів веселити,
Дурного підіймати на сміх,
Розумного у дурні шити
Чи спотайна, чи при усіх,
Хоч деякі дотепні штуки
І не минались без науки,
І він, на радість ворогам,
Вклепатись часом міг і сам.
Він майстер був посперечатись,
І гостро, й тупо відказати,
І передбачливо мовчати,
І передбачливо змагатись,
Підбити друзів молодих
І на бар'єр поставить їх,

VII

Або до миру нахилити,
Щоб пообідати в гурті,
А потім наклеп розпустити,
Як то поводиться в житті.
Sed alia tempora!* Буяння
(Як і солодкий сон кохання)
Минає по весні людській.
Як я сказав, Зарєцький мій
Під тінь черемшин та акацій
Від бур сховався під кінець
І там, як істинний мудрець,
Капусту садить, мов Горацій,
Качок розводить та гусей
І учиТЬ азбуки дітей.

VIII

Був не дурний він; мій Євгеній,
Не шанувавши серця в нім,
Любив думки його — не вчені,
Та глузdom натхнуті живим.
Він залюблки з ним зустрічався,
Отож ніяк не здивувався,
Коли об ранішній порі
Його побачив на дворі.
Той увійшов, почав розмову,
Почавши, скоро сам урвав
І, усміхаючись, подав
Йому записку юнакову.
Онегін, ставши при вікні,
Проглянув літери дрібні.

IX

То був приємний, благородний,
Короткий виклик, чи *картель*:
Поет, узявши тон холодний,

---

* Але часи інші! (*лат.*).

Ним кликав друга на дуель.
Онегін у недовгій мові
Того доручення послові
Сказав, що завжди радий він.
Оддавши ввічливий уклін,
Зарєцький вийшов із покою;
Багато дома мавши справ,
Він бути довше не бажав.
А що Євгеній? Самотою
Себе він гостро засудив,
Що нерозважно так чинив.

X

I справді: зміркувавши строго,
Він визнав у думках своїх,
Що досить наробив лихого:
По-перше, підійняв на сміх,
Досаді давшись понад міру,
Любов несміливу і щиру;
По-друге: хай собі юнак
Шаліє; це ж природно так
У раннім віці. Занехаяв
Євгеній дружбу, що велить
Себе в цій справі появить
Не м'ячиком дурних звичаїв,
Не самолюбним хлопчаком,
А мужем з честю та умом.

XI

Він мав би злагоду явити,
А не їжачитись, як звір.
Повинен був він пом'якшити
Юнацьке серце. «Та про мир
Тепер шкода вже і гадати...
До того ж, — мислить він, — завзятий
Устряв до цього дуеліст,
На брехні й наклепи артист.
Звичайно, я б зневажить радий
Всі вигадки лепетуна, —
Та людський сміх, юрба дурна...»

І от уже вам суд громади!
Пружина честі, наш кумир!
От владар світу з давніх пір!

XII

Тяжкого нетерпіння повний,
Поет на відповідь чекав, —
І от сусід багатомовний
Її з поважністю подав.
Тож любо ревності шаленій!
Боявся Ленський, щоб Євгеній
На жарт усього не звернув
І хитрощами не минув
Його погрозного пістоля.
Тепер умовлено, щоб їм
Зустрітись при млині старім,
Де навзаєм судила доля,
Як тільки-но займеться світ,
Ціляти в скроню чи в живіт.

XIII

Кокетку кленучи душою,
Кипучий Ленський намір мав
Не зустрічатись більше з нею;
То він на сонце поглядав,
То на годинник свій дивився —
І у сусідок опинився.
Таївши задуми свої,
Хотів збентежить він її,
Та де там! Оленька зустріла
Його на отчім рундуці
З веселим сміхом на лиці,
Немов надія легкокрила,
Рум'яна, жвава, чарівна,
Як і раніш, була вона.

XIV

«Чому втекли ви так зарання?» —
Від неї перший запит був.

І всі недавні почування
Бідаха, змішаний, забув.
Що діять ревнощам жорстоким
Перед таким невинним оком,
Перед дитячим цим чолом,
Перед душі її теплом!..
І Ленський, чарами повитий,
Її кохання бачить знов,
І гнів у нього перейшов,
І він ладен її простити,
Тремтить і не знаходить слів,
Він знов щасливий, знов ожив...

XV. XVI. XVII

І знову хмурий, посмутнілий
Від дум, що мучать і гнітять,
Не має Володимир сили
Вчорашиє Ользі нагадати;
Він мислить: «Буду їй спаситель;
Не стерплю я, щоб спокуситель
Огнем зітхання і похвал
Збудив у ній гріховний пал;
Щоб ніжну лілії стеблину
Гробак отруйний підточив,
Щоб доранковий квіт одцвів,
Розцвівши наполовину».
Це значило, читачу мій:
Піду я з другом на двобій.

XVIII

Коли б то знав він, що за рана
Татьяну мучила й пекла!
Коли б то відала Татьяна,
Коли б дізнатися могла,
Що за холодний склеп могили
Змагаться з Ленським вийде милий;
Ах, може б, ще її любов
Їх дружбу воскресила знов!
Але чуття її палкого

Іще ніхто не відгадав.
Онегін, знаючи, мовчав;
Вона тайла муку строго;
Одна б лиш няня знатъ могла,
Та недогадлива була.

XIX

То говіркий, то сумовитий,
Весь вечір Ленський примхував;
Та звісно — муз натхненні діти
Усі такі: то він сідав,
Нахмурившись, за клавікорди
І брав на них самі акорди,
То, в Ользі утопивши зір,
Шептав: «Щасливий я, повір!»
Та їхати пора. Стискалось
У нього серце, як вона
Із ним прощалась, чарівна;
Воно неначе розривалось.
Вона в обличчя зазира:
«Що з вами?» — «Так!» — І геть з двора.

XX

Удома він свої пістолі
Оглянув, потім їх відклав
І, щоб утишить серця болі,
З поліці Шіллера уяв;
Та мисль одна його тривожить,
Чуття примовкнути не можуть,
І Ольги образ молодий
Стоїть в очах, немов живий.
Тож книгу Ленський закриває,
Бере перо; його рядки,
Бредні любовної зразки,
Дзвенять і ллються. Їх читає
Поет в ліричному огні,
Як Дельвіг п'янний в час гульні.

XXI

Ті вірші й досі уціліли,
На спогад перейшли мені:
«Куди, куди ви відлетіли,
Весни моєї красні дні?
Що день новий мені готує?
За ним даремно зір слідкує,
В глибокій тьмі тайтесь він.
Байдуже: є закон один.
Впаду я, вражений стрілою,
Чи мимо пролетить вона,
Все благо: діяння і сна
Свій час надходить за чергою;
Благословен і день ясний,
Благословен і час нічний!

XXII

«Заграє промінь зоряниці,
І день яскравий заблищить,
А я — в таємну тінь гробниці
Зійду, як доля повелить,
І пам'ять юного поета
Поглине тиховода Лета,
Забуде світ мене; а ти
Чи прийдеш, діво красоти,
Слізьми скропити вінця урни
І думати: він мене любив,
Мені єдиній присвятив
Сумного дня світання бурне!
О друже мій, о раю мій,
Прийди, прийди, навік я твій!..»

XXIII

Так в'яло й темно він, читачу,
Писав (це романтизмом звуть,
Хоч романтизму тут не бачу
Нітрохи я; та далі в путь!)
Аж перед ранньою порою,

Схилившись тихо головою,
На моднім слові *ідеал*
Заснув він, вичерпавши пал;
Та тільки сонна одволога
Йому торкнулася чола,
Сусіда постать увійшла:
І каже Ленському з порога:
«Вже сьома: уставати час.
Онегін, певно, жде на вас».

XXIV

Та помилявся він. Євгеній
В той час немов убитий спав;
Уже в напівімлі студеній
Аврору півень привітав, —
Онегін спить собі глибоко.
Вже сонце котиться високо,
І сніг леточий мерехтить
І в'ється, — він іще лежить.
М'якою ковдрою покрившись,
Іще над ним літає сон.
Нарешті шовк легких запон
Він одкриває, пробудившись,
І бачить, що давно пора
Йому рушати із двора.

XXV

Він швидко дзвонить. Прибігає
Француз Гільйо, його слуга,
Халат на пана накидає,
Надіть пантофлі помага.
Спішить Онегін одягатись,
Слuzі наказує зібратись
Із ним в дорогу снігову,
Шкатулу взявши бойову.
Готові коні нетерпливі.
Він сів і до млина летить.
Примчались. Він слузі велить
Лепажа вироби жахливі

Нести за ним, — а коням стать,
Де в полі два дубки стоять.

XXVI

Тим часом, як у неспокої
Фатальних Ленський ждав хвилин, —
Знавець механіки сільської,
Зарєцький правив щось про млин.
Аж от Онегін. Він пробачить
Їх просить. «Але що ж це значить,
Мій пане? Де ваш секундант?» —
В дуелях класик і педант,
Методі вірний був Зарєцький
І дозволяв людину в рай
Послати не на галай-балай,
А як велить закон мистецький,
Як наші предки завели
(За це він вартий похвали).

XXVII

«Мій секундант? Прошу, панове:
Ось він, monsieur Guillot, мій друг.
Я певен: згодиться його ви
Прийняти в наш високий круг;
Хоч невідома він людина,
Та чесний, далебі, хлопчина».
Зарєцький губу прикусив,
Онегін Ленському повів:
«Що ж, почнемо?» — «Я рад почати».
Пішли за млин. Зарєцький взяв
Хлопчину чесного, почав
З ним договора укладати.
Тим часом вороги самі
Стояли, хмурі та німі.

XXVIII

Так... вороги! Чи то ж давно їм
Серця ненависть повила?

Чи то ж давно із супокоєм
Трапезу, мислі і діла
Ділили друзі? Нині крові,
Неначе вороги спадкові,
Жадають, як в страшному сні,
Один одному в тишині
Вони готують кулю згубну...
А що, як сміхом це кінчить,
Як рук своїх не багрянить,
Як розійтися миролюбно?..
Ta серце слухати своє
Фальшивий сором не дає.

XXIX

От пістолети заблищали,
Гримить об шомпол молоток.
Дві кулі у стволи загнали,
І цокнув зведений курок.
От на поліцю сіруватий
Посипавсь порох — і зубчатий,
Надійний кремінь звівся знов.
За пень високий одійшов
Monsieur Guillot зніяковілий.
Останні сказано слова.
Ретельно кроків тридцять два
Зарецький виміряв умілий;
Плащі двобійники зняли
І пістолети узяли.

XXX

«Зіходьтесь!»
І вони поволі
Пройшли, спокійні, мовчазні,
Ще не підволячи пістоля,
Чотири кроки ті страшні,
Чотири сходини смертельні.
Як приписи велять дуельні.
Євгеній зброю підійняв
І націлятися почав.

Ще кроків п'ять — одна хвилина —
І Ленський теж підводить бронь, —
Та раптом вибухнув огонь —
Онегін вистрілив... Година
Прийшла рокована: поет
Безмовно ронить пістолет,

XXXI

Кладе собі на груди руку
І падає. Туманний зір
Відображає смерть, не муку.
Так іноді по схилу гір,
У сяйві раннього світила,
Поволі пада сніжна брила.
Облитий холодом страшним,
Онегін нахиливсь над ним,
Говорить, кличе... та намарне:
Його немає вже. Співець
Найшов дочасний свій кінець!
Дихнула буря, квіт прегарний
Зів'яв на ранішній зорі,
Погас огонь на вітари!..

XXXII

Недвижно він лежав. Таємна
Була печать його чола.
В грудях димилась рана темна,
І струмнем відти кров текла.
Ще тільки-но хвилину тому
В натхненні жив він молодому,
Ненависть відав і любов,
Цвіло життя, кипіла кров;
Тепер, як в домі спорожнілім,
Запала вічна тишина;
Сім'я роз'їхалась гучна,
Забито двері, вікна білим
Замазано. Усюди тьма.
Хазяйки і сліда нема.

XXXIII

Приємно лезом епіграми
Невдаху-ворога дражнить,
Коли, сердитіш до нестями,
Схиливші роги, він стоїть
І в дзеркалі своєго виду
Пізнати не хоче, повен стиду,
Чи простодушно визнає:
Обличчя, друзі, це мое!
Ще приємніше сталь холодну
На нього тихо підіймати
І в білий лоб йому цілять,
Узвівши відстань благородну;
Та розлучить його з життям, —
Навряд чи це приємно вам.

XXXIV

Коли ж од вашого пістоля
Ваш юний приятель поліг,
Що слова, може, мимоволі,
Стримати на устах не міг
І вас образив при чарчині,
Чи й сам, піддавшися хвилині,
Вас гордо викликав на бій, —
Скажіть: які в душі своїй
Ви затайли б почування,
Його уздрівши на землі
З печаттю смерті на чолі,
Як непорушний, без дихання,
Поволі він закостенів
І вже не чує марних слів?

XXXV

Страждання сповнений тяжкого,
Євгеній схилений поблід,
На друга дивлячись німого.
«Ну що ж? Умер», — сказав сусід.
Умер!.. Страшне почувши слово,

Здригнувсь Онегін і раптово
Покликав слуг своїх і йде.
Зарецький бережно кладе
На сани труп похолоділій,
Додому скарб везе страшний.
Почувши мертвого, як стій
Од жаху коні захрапіли,
Удила пінять і гризуть
І, як стріла, помчали в путь.

XXXVI

Вам жаль поета, друзі милі,
Що в самім розквіті надій,
У свіжій молодості й силі,
Дитя в дорозі життєвій,
Зав'яв! Де молоде буяння,
Де благородне поривання
Чуттів і мислей молодих,
Високих, ніжних, огняних?
Де хвилі буйної любові,
Жадоба чесного труда
І страх пороку і стида,
І ви, примари юнакові,
Ви, мрії першої весни,
Поезії святої сни!

XXXVII

Можливо, для добра людського
Чи хоч для слави він родивсь,
І оддзвін співу голосного
Не умовкаючи б котивсь
У даль віків. По сходах світу
Він на вершину гордовиту
Ступив би, гордість поколінь.
Його многострадальна тінь
Забрала, може, із собою
Святу, велику тайну,
Животворящу і ясну,
І за могильною стіною

Не долетить прославний дзвін,
Благословення всіх племін.

XXXVIII. XXXIX

А може, й так: поета ждало
Звичайне на землі життя.
Натхнення б юне відбуяло,
Огонь би згас без вороття.
Багато в чім би він змінився,
Розстався б з музами, женився,
Ріжки на лоб собі придбав,
В халаті б жив та поживав,
Спізnav би світ цей без омані,
Пив, їв, товстішав, спав, потів,
В подагрі ногу волочив
І врешті, як отець коханий,
На ліжку б вік свій закінчив
Між баб, дітей та лікарів.

XL

Та хай у далечі темніла
Чи інша доля, чи така, —
Поета mrійного убила,
Читачу, другова рука!
Є місце: в тиші староденній,
Де жив улюбленець натхнення,
Корінням дві сосни зійшлись;
Струмки під ними розлились
І в луг розбіглись недалекий.
Там ратай любить спочиватъ
І жници воду набирать
Опівдні у дзвонисті глеки;
Там під покровом верховіть
Немудрий пам'ятник стоїть.

XLI

Під ним (як дощик починає
Весняний прибивати пил)

Про Волгу-матінку співає
Пастух, ладнаючи постіл,
І городянка чепуриста,
Прибувши спочивати з міста,
Як верхи проїздить вона,
Між нивами сама одна,
Коня свого там зупиняє,
І, від лиця одвівши флер,
Наймення того, хто помер,
Очима бистрими читає, —
І сліози, блиснувши з-під вій,
Туманянь ясні очі їй.

XLII

І тихо їде в чистім полі,
Пойнята мріями, вона;
Тоді про Ленського, про долю
Думки снувати почина,
Гадає: «Як-то Ольга нині?
Тужила довго в самотині,
Чи скоро сліз пройшла пора?
І де тепер її сестра?
Де той відлюдник і злостивець,
Той ворог модний модних дам,
Дивак, розсварений з життям,
Поета юного убивець?»
Колись, за кілька, може, літ,
Складу про все докладний звіт,

XLIII

Та не тепер. Хоч я, читачу,
Мого героя і люблю,
Ta інший час йому призначу,
А зараз кину без жалю.
Літа до прози нахиляють,
Грайливу риму проганяють,
І я за нею — жаль сказать —
Став лінівіше упадать.

Нема колишньої охоти
На давній віршувати лад;
Нових думок суворий ряд,
Нові, не знані ще турботи
В житейськім шумі, в тишині
Тривожать мирний сон мені.

XLIV

Спізnav я інші поривання,
Спізnav невідану печаль;
Нема для перших уповання,
А давньої печалі жаль.
О де ви, де, солодкі mrīї?
Де ваша рима — молодії?
Невже і справді під кінець
Зав'яв юнацький мій вінець?
Невже призвати довелося
Без мудрих елегійних слів,
Що не вернуть весняних днів
(Як жартома казав я досі)?
Невже зав'яв мій юний цвіт?
Невже надходить тридцять літ?

XLV

Так, південь мій настав, панове.
Це мушу вам сказати я.
Що ж, попрощатись я готовий,
О люба молодість моя!
Спасибі за хвилини щасні,
За сум, за пориви прекрасні,
За бурі, за бенкетний грім,
За все, за все в житті моїм
Спасибі щире. В самотині
У шумі людськім я прожив
З тобою досить милих днів.
Доволі! З чистим серцем нині
Я рад на шлях новий ступить,
Пора настала відпочить.

Дай оглянусь. Прощайте, ниви,
Де в тиші пропливали дні,
Де знав я пристрасті, щасливий,
Чи марив у лінивім сні.

А ти, натхнення, ти, крилате,
Тебе прошу я прилітати!
Дрімоту серця оживляй,
У закуток мій прилітай,
Не дай заснуть душі співцевій,
Похолодіти й зачерствіть,
А далі й зовсім скам'яніть
У людській метушні дешевій,
У цім багнищі, де загруз
Між друзів і служитель муз!

ГЛАВА СЬОМА

Москва, Росії дочко люба.
Де рівну ми тобі найдем?

Дмитрієв

Як рідну не любить Москву?

Баратинський

Зневага до Москви!
З мандрівки недарма!
Де ж ліпш?
— Де нас нема.

Грибоєдов

I

Весняним гонені промінням,
Із гір потоками сніги
Вже позбігали з буркотінням
На позаливані луги.
Крізь ясний сон природа мила
Свій ранок усміхом зустріла;

Палають сині небеса;
Лісів прозора ще краса
Немовби пухом зеленіє.
На поле бджілка золота
Збирати подать виліта,
Долина сохне і рябіє,
Стада шумлять, і соловей
Співає в німоті ночей.

II

О весно, весно! Час любові!
Який несеш мені ти сум,
І млосне хвилювання крові,
І хвилювання млосних дум!
З яким тяжким замилуванням
Я упиваюся диханням
Солодковійної весни
Серед сільської тишини!
Чи не для мене раювання, —
І все, що серце веселить,
Все, що сіяє, що блищить,
Утому лиш і нудьгування
Вливає в душу що німу,
Що всюди бачить тільки тьму?

III

Чи ми не раді повороту
Листків, опалих восени,
Гірку лиш чуємо скорботу
В новому шелесті весни?
Чи наше око, що вбачає,
Як цвіт природи воскресає,
Пригадує зів'ялий цвіт
Навіки вмерлих наших літ?
І, може, серце наше знову
У поетичнім бачить сні
Своєї молодості дні,
І далеч мрії загадкову,
І образ милої живий,
І ніч, і місяць чарівний...

IV

Не гайтесь, лінюхи дрімливі,
Епікурейці-мудреці,
Ви, учні Левшина щасливі,
Ви, тиші красної співці,
Ви, сіл околишніх Пріами,
І ви, чутливо-ніжні дами,
Весна до себе кличе вас,
Тепла, квіток, роботи час,
Пора проходок в чистім лузі,
Пора спокусливих ночей!
В поля, утіху для очей,
Спішіть, спішіть, кохані друзі,
В бричках, каретах, на візках,
Міський отрушуочи прах!

V

І ви, читачу мій ласкавий,
В своїй колясці виписній
Покиньте місто і забави,
Порі пристойні зимовій;
З моєю музою легкою
Над безіменною рікою
Послухаємо шум гаїв
Там, де недавно, взимку, жив
Євгеній мій на самотині,
В неробстві тихім і гіркім,
Де Таня стрілася із ним
І де його немає нині...
Нема! Печальний тільки слід
Лишив він для майбутніх літ.

VI

Між гір, що піднеслись півколом,
Туди ходімо, де струмок,
В'ючись, біжить зеленим полем
Крізь юний липовий гайок.
Там ніжна пісня слов'їна

Дзвенить всю ніч; цвіте шипшина
І чути плескіт джерела, —
Плита могильна там лягла
В тіні двох сосен пристарілих,
І напис так нам промовля:
«Взяла тут Ленського земля,
Що згинув рано смертью смілих,
Тоді-то, у таких літах.
Хай мирно спить поетів прах!»

VII

Там віти сосна нахиляє,
І ранній порив вітерця,
Бувало, там вінок гойдає
Над гробом бідного співця.
Бувало, пізньою порою
Сестра приходить із сестрою,
І плачуть в сяєві нічнім
Удвох над каменем тяжким.
Та нині... пам'ятник журливий
Забуто. Весь він в бур'яні.
Вінка нема вже на сосні.
Пастух лиш немощний і сивий
Сидить там, лико плетучи
Ta пісню довгу ведучи.

VIII. IX. X

Мій бідний Ленський! Сумування
Було не довге по тобі.
Не молодій, квітучій панні
Без краю плакати в журбі.
Шкода! Найшовся скоро другий,
Що юне серце, повне туги,
Любовним шепотом приспав,
Улан її зачарував,
Улан скорив її красою...
І наша Оля під вінцем
З ним поруч перед вівтарем,
З похиленою головою,

З огнем в опущених очах,
Таїть усмішку на устах.

XI

Мій бідний Ленський! За межею,
Де вічність криє тайну,
Чи засмутився ти душою,
Фатальну вчувши новину,
Чи, може, тихі води Лети
Приспали муки всі, поете,
І в сні блаженному твоїм
Здається світ увесь німим?..
Так! Забуття чекає в гробі
Усіх нас. Мовкне відгук слів
Коханок, друзів, ворогів, —
І тільки в непристойній злобі
Хор спадкоємців не вгава,
Свої доводячи права.

XII

Тож скоро любий голос Олі
В родині Larіних змовка.
Улан, своїй покірний долі,
Із нею їде до полка.
Слізьми гіркими умивавшись,
Старенька, з донею прощавшись,
Здавалось, ледь жива була, —
А Таня плакать не могла;
Лише смертельно поблідніло
Її лице з таємних мук,
Коли всі вийшли на рундук
І все, прощаючись, шуміло
Округ карети молодих,
Проводячи в дорогу їх.

XIII

І оком, сповненим туману,
Вона дивилась їм услід.

Шкода! Покинула Татьяну
Подружка найлюбіших літ,
Її голубка яснокрила,
Її сестра, порада мила,
У даль полинула навік,
Як присуд долі їй прирік.
Мов тінь, без цілі Таня бродить,
Зорить на опустілий сад...
Ніде, ні в чім нема відрад,
І думам пільги не знаходить
Вона в приглушених сльозах,
І рветься серце у грудях.

XIV

I в цій жорстокій самотині
Сильніш любов її горить,
I про Онегіна віднині
Говорить серце їй щомить.
Уже його її не стрічати,
Вона повинна проклинати
Того, хто Ленського убив;
Ta вмер поєт... туман покрив
Про нього спомин. Наречена
Уже за іншого пішла.
Поета пам'ять проплила,
Як диму смужка золочена,
Два серця тільки ще за ним
Сумують, може... Що ж по тім?

XV

Був вечір. Небо меркло. Води
Струмились тихо. Хруш гудів.
Уже замовкли хороводи;
Уже за річкою горів
Огонь рибальський. В полі чистім,
У сяйві місяця сріблистім,
Повита мріями, смутна
Татьяна довго йшла одна.

Ішла, ішла. Перед собою
Вона зненацька бачить дім,
Село й діброву попід ним
І сад над світлою рікою.
Побачила — і серце в ній
Тривозі віддалось чудній.

XVI

Вагання душу їй сповняють.
«Піти вперед, піти назад?
Його нема. Мене не знають...
Поглянути на дім, на сад...»
І з пагорба Татьяна сходить,
Дух затаївши; далі зводить
Зачудування повний зір...
І входить на безлюдний двір,
Собаки кинулись до неї;
Двірських десяток хлопчаків
Приборкав розлютілих псів
І, гордий з послуги своєї,
Побившися за поділ прав,
Панянку під опіку взяв.

XVII

«Кімнати бачить я б хотіла...»
І до Анісії дітвора
Ключі просити полетіла;
Сама їх винесла стара,
І перед Танею блідою
Відкрила двері від покою,
І Таня входить в дім пустий,
Де жив герой наш молодий.
Спинилася: забутий в залі,
Кий на більярді спочивав,
На зм'ятім канапе лежав
Манежний прутик. Таня далі;
Старенька їй: «А ось камін;
Тут пан сидів, було, один.

XVIII

Із ним обідав тут зимою
Небіжчик Ленський, наш сусід.
Сюди, паняночко, за мною.
Ось кабінет: після обід
Він тут, бувало, спочиває,
Свого прикажчика приймає;
Тут кофій пив він і читав...
Тут і покійний проживав
Наш пан. Бувало, споминаю,
Він, щоб годину змарнуватъ,
Зо мною в дурня зволив грать.
Хай прийме бог його до раю,
І кісточкам в землі сирій
Хай дасть він мир і супокій!»

XIX

Татьяна в захваті невиннім
Навколо погляд водить свій,
Здається все їй неоцінним,
Усе томливу душу їй
Тяжкої сповнює відради:
І стіл, і мирний блиск лампади.
І книги в неладі кругом,
І ліжко, вкрите килимком,
І в шибі хмарка срібнорунна,
Що заглядає в кабінет,
І лорда Байрона портрет,
І лялька на стовпці чавунна
В трикутці, з грозовим чолом,
З руками, що лежать хрестом.

XX

Татьяна в келії тій модній
Як зачарована стоїть.
Та пізно. Віє в тьмі холодній
Нічний вітрець. Діброва спить
Над стуманілою рікою;

Сховався місяць за горою,
І пілгіримці молодій
Пора вертатися мерщій.
І, потаївши хвилювання,
Не втримавшись, щоб не зітхнуть,
Татьяна виришає в путь,
Зложивши ключниці прохання,
Щоб їй у замку цім буватъ
І книги тут самій читатъ.

XXI

Анісья провела Татьяну
Аж за ворота. День пройшов,
І героїня наша рано
З'явилася у садибі знов;
І в кабінеті мовчазному,
Віддавшись захвату чудному,
Нарешті зосталась одна,
І довго плакала вона.
До книг по тому узялася.
Було їй спершу не до них,
Та трохи дивним вибір їх
Їй здався. Ревно віддалася
Вона друкованим рядкам;
Їй світ новий одкрився там.

XXII

Хоч нам відомо, що читання
Давно Євгеній розлюбив,
Однаке деякі писання
Із-під неласки він одвів:
Співець Гяура та Жуана,
Та зо два, зо три ще романи,
Де відзеркалився наш час
І де змальовано для нас
Його героїв досить вірно,
Без віри й честі у ділах,
З холодним серцем у грудях,
Химерам відданих безмірно,

Чия озліла голова
На марні дії порива.

XXIII

Відзначок нігтем там чимало
Було на книжних берегах, —
І око пильне оживало
Ще більше на таких рядках.
Татьяна з трепетом зважає,
Що мій Онегін відзначає,
На чим увагу він спинив
І з чим погодився без слів.
То там, то там на білім полі
Лишились олівця сліди, —
Душа Онегіна завжди
В них одбивалась мимоволі —
В короткім слові чи в гачку,
Чи в запитальному значку.

XXIV

Належну знайдено дорогу;
Дається Тані зрозуміть
Усе ясніше — слава богу, —
Кого судилося полюбити,
Кому віддати пал сердечний:
Дивак сумний і небезпечний,
Що в небі чи в безодні зріс,
Цей ангел чи гордливий біс, —
Що ж він? Наслідування вдале,
Нікчемна тінь? Невже-бо він
В плащі Гарольдовім москвин,
Химер чужих тлумачник дбалий,
Слів модних збиранка нова?
Чи не пародія, бува?

XXV

Невже-бо загадку збагнула?
Невже те *слово* — ось воно?

Час лине; дівчина забула,
Що дома ждуть її давно,
Де із сусідами розмова
Іде статечна вечорова.
«Що діяТЬ? Таня не мала, —
Стара з кректінням почала, —
Молодша Оленька за неї.
Віддати заміж, далебі,
Пора, — але куди тобі!
Усім співає однієї:
Не вийду! І, завжди сумна,
Все бродить по лісах вона».

XXVI

«Чи не закохана?» — «В кому-бо?
Буянов — одкоша дістав.
За Петушкова — теж нелюбо.
Гусар Пихтін тут гостював;
То ж як до неї він лицяvся,
Як, наче бісик, увивався!
Я думала собі: ось-ось;
Куди там! Знову розійшлось!»
«Що ж, матінко, за чим же стало?
В Москву, на ринок відданок!
Там що ступи, то й женишок».
«Ох, батечку! Прибутків мало».
«На зиму вистачить, а там
І я позичу радо вам».

XXVII

Старен'кій Ларіній припала
Розумна рада до смаку,
І до Москви вона поклала
На зиму повезти дочку.
І Таня мліє від турботи.
На осуд світської пишноти
Провінціальний лад і стрій
Явити дівчині сільській,

І запіznілі вже убори,
І запіznілій склад речей;
Московських франтів і цірцей
Зустріть насмішкуваті зори!..
О страх! Ні, краще в глухині,
В лісах промарнувати дні.

XXVIII

Тепер, прокинувшись зарання,
Біжить сама-вона в поля,
І не тайт замилування,
І потихеньку промовля:
«Прощайте, тіняві долини,
І ви, знайомі верховини,
І ви, знайомі дерева!
Прощай, красо небес жива,
Прощай, жива моя природо!
Міняю тишу мілих дум
На блискотливий, марний шум!
Прощай і ти, моя свобода!
Куди, до чого лину я?
Що доля вирекла моя?»

XXIX

Проходки довшають дедалі.
Тепер то пагорб, то струмок,
Раніш без погляду зосталі,
В ній будять тихий рій думок.
Вона, як з друзями, з братами,
З гаями рідними, з лугами
Приходить ніжно розмовлять.
Та літа красні дні летять,
І осінь золото розсипає.
Природа трепетна, сумна,
Неначе жертва осяйна...
Аж північ хмари наганяє,
Завила враз, — і от сама
Йде чародійниця-зима.

XXX

Прийшла, розсипалась; жмутками
Повисла на гіллі дубів,
Лягла хвилястими ковдрами
У полі, навкруги горбів;
Зрівняла береги з рікою
Розпушеною пеленою;
Блищить мороз. І раді ми
З цих жартів матінки зими.
Не раде їй лиш серце Тані.
Вона не йде її стрічатъ,
Морозну куряву вдихатъ
І першим снігом на світанні
Обличчя, груди, плечі вмить;
Зимова путь її страшить.

XXXI

Давно пора вже від'їздити,
Минувся і останній строк;
Вже верх новий давно прибитий
До рідко вживаних санок.
Обоз домашній, три кибитки,
Везуть домашні всі пожитки,
Каструлі, дзиглики, скриньки,
Гриби, варення, сінники,
Перини та клітки з півнями,
Горшки, миски *et cetera*,
Ну, безліч різного добра.
Зібралась челядь і слізами
Майбутню окропляє путь;
От вісімнадцять шкап ведуть,

XXXII

В боярські сани запрягають,
Сніданок варять кухарі,
З верхом кибитки накладають;
Сварки і гомін на дворі.
На шкапі, миршавій, кудлатій,

Сидить форейтор бородатий.
Всі слуги збіглись до воріт
Панів проводити у світ.
От сіли, і під крик стокротний
Дідівські поповзли санки.
«Прощайте, затишні кутки!
Прощай, притулку мій самотній!
Чи ще побачимось колись?» —
І слізози в Тані полились.

XXXIII

Коли освіті добродійній
Ми більше відведем границь,
То з часом (висновки надійні
Із мудро складених таблиць —
Літ за п'ятсот) дороги, певно,
Налагодить Росія ревно:
Шосейний переріже шлях
Її в найдальших напрямках,
Мости чавунною дугою
Окриють вод блакитний шир,
Розриємо підніжжя гір;
Пройдем зухвало під водою,
І заведе хрещений мир
На кожній станції трактир.

XXXIV

Тепер нема цього нітрохи,
Мости занедбані гниють,
Блощиці в станціях та блохи
Заснути людям не дають;
У хаті, завсігди холодній,
Високомовний, та голодний
На показ прейскурант висить,
Щоб апетит лише дражнить,
І повагом сільські циклопи
З напізвотлілим фартухом
Лікують руським молотком
Легенъкі вироби Європи

І славлять Бога, що завів
Дороги з безліччю ровів.

XXXV

Зате в зимові дні холодні
Їзда нам серце веселить;
Як вірш без думки в пісні модній,
Гладкий усюди шлях лежить.
Моторні в нас автомедони,
Стомити важко наших коней,
І верстви через гори й діл
Мелькають, ніби частокіл.
Та Ларіна, щоб не платити
Прогонів, надто дорогих,
На шкапах їхала своїх,
І дівчина могла зажити
Нудьги дорожньої до дна:
Сім день промучилася вона.

XXXVI

Та вже близенько. Перед ними
Білокамінної Москви,
Як жар, хрестами золотими
Старі поблискують церкви.
Ах, друзі! З радістю якою
Побачив я перед собою
Півколо кам'яних домів,
Церков, чертогів і садів!
Як часто у гіркій розлуці,
Печаль стрічаючи нову,
Я думав потай про Москву!..
Москва... О, скільки в цьому звуці
Для серця руського злилось!
О, скільки спогадів зійшлось!

XXXVII

Ось гай розрісся кучерявий,
Петровський замок свій фронтон

Над ним підносить, гідний слави.
Даремно ждав Наполеон,
Сп'янілій від бряжчання криці,
Коліноклонної столиці
З ключами древнього Кремля;
Ні, не пішла Москва моя
З похиленою головою.
Не свято, не гостинний дар —
Вона готовила пожар
Нетерпеливому герою.
Відсіль, забувши лік годин,
Дивився на пожежу він.

XXXVIII

Прощай, старої свідку слави,
Петровський замку. Ну! Не стій.
Вперед! Уже стовпи застави
Біліють; от і по Тверській
Провінціальний повіз мчиться.
Мелькають скрізь баби, крамниці,
Будки, хлоп'ята, ліхтарі,
Двірці, сади, монастири,
Бухарці, візники, городи,
Купці, халупи, мужики,
Бульвари, башти, козаки,
Аптеки, магазини моди,
Леви камінні при домах
І зграї галок на хрестах.

XXXIX. XL

Отож добралися до притулку,
Проїхавши чималий світ;
Близ Харитонія в завулку
Звернули сани до воріт
Старого дому. Без пишноти
Живе тут хора на сухоти
Московська тітка. До дверей
Біжить, стрічаючи гостей,
Старий слуга старої пані,

В подертім каптані калмик.
Лунає привітальний крик
Княжни на ветхому дивані.
З плачем старенъкі обнялися,
І речі бистрі полились.

XLI

«Княжно, mon ange!»* — «Pachette!»** —
«Аліно!»
«Ну, хто б подумав?» — «Як давно!»
«Надовго? Серденько! Кузино!
Сідай — та дивно ж як воно!
Їй-богу, сцена із романа...»
«А це дочка моя, Татьяна».«Ах, і не віриться мені —
Немов я все це бачу в сні...
А пам'ятаєш Грандісона?»
«Як, Грандісон?.. а, Грандісон!
Та де ж він? Все неначе сон!»
«В Москві, неподалъ Симеона;
Кутю таки у мене єв;
Недавно сина він женив.

XLII

А той... та все пізніш розкажем...
Гаразд? Усій її рідні
Ми Таню завтра ж і покажем,
Шкода, несила вже мені,—
Ох, волочу насилу ноги!
Та ви замучені з дороги,
Ходімо разом одпочить,
Зморилася... в грудях так болить...
Нелегко нині вже й радіти,
Отак, голубонько моя...
Вже ні на що не здатна я...
Старому гайдко в світі жити...»

---

* Мій ангеле! (*фр.*).

** Пашето! (*фр.*).

І тут, з утомою в очах,
Закашлялась вона в слізах.

XLIII

Татьяні серце зворушила
Ласкавість хорої; та їй
Нова домівка все ж немила,
Самотній мрійниці сільській.
Під шовком ніжної запони
Вона в солодкім сні не тоне,
І рано-вранці передзвін,
Предтеча трудових годин,
Її з постелі підіймає.
Сідає Таня край вікна.
Поволі дніє; та вона
Ланів дідизних не вбачає;
Сіріють тільки крізь туман
Конюшня, кухня та паркан.

XLIV

І от від ранку аж до ночі
Татьяну возять там і там,
Щоб лінощі її дівочі
Явить бабусям та дідам.
Куди лише повіз їх прибуде —
Ласкаві зустрічі усюди,
Хліб-сіль, розмова гомінка.
«Велика Таня вже яка!
Чи я ж давно тебе хрестила?
— А я за уші наскубла!
— А я медяника дала!
— А я так на руках носила!»
І хором сиві гомонять:
«Ох, як же то роки летять!»

XLV

Та в них не видно переміни;
Усе в них на старий взірець:

У тітоньки княжни Поліни
Той самий тюлевий чепець;
Все білиться Лукер'я Львівна,
І бреше все Любов Петрівна,
Іван Петрович все дурний,
Семен Петрович все скупий,
В Авдотьї Карпівни від шлюбу
Той самий друг, мосьє Фінмуш,
Той самий шпіц, той самий муж;
А він все член ретельний клубу,
Глухий і смирний жінчин гість,
За двох так само п'є та їсть.

XLVI

Їх дочки Таню обнімають.
Розквітлі грації Москви
Спочатку мовчки оглядають
Татьяну з ніг до голови;
Вона здається їм чудною,
Худою надто та блідою,
Провінціального взірця,
А втім, гарненькою з лиця;
Тоді, скорившися природі,
До себе приязно ведуть,
Цілують, серденком зовуть,
І роблять зачіску по моді,
І ніжно повіряють їй
Дівочих таємниці mrій,

XLVII

Секрети юного кохання,
Надії, пустощі дрібні.
Скрашає їхнє лепетання
Легенька домішка брехні.
Тоді, в одплату за довіру,
І Таню просять душу щиру
Одкрити без вагання їм.
А Таня, наче в сні чуднім,

Думками десь далеко лине,
Не розуміє їхніх слів,
І тайну власних почуттів,
Страждань і щастя скарб єдиний
У серці криючи своїм,
Його не ділить ані з ким.

XLVIII

Татьяна слухає в вітальні
Гостей розмови голосні,
Та все слова такі загальні,
Такі утерті та нудні;
Нема ні серця, ні уяви,
Усе байдуже, нецікаве,
І навіть наклепи у них
Чуттів позбавлені живих.
Шкода вже й розуму шукати,
Не те що там великих дум;
Не посміхнеться томний ум,
Не вгріє серця й жарт крилатий.
Бо й дурощів смішних нема
В цім панстві, де нудьга сама!

XLIX

Архівні юнаки юрбою
На Таню споважна зорять
І неприхильно між собою
Про неї стиха гомонять;
Один якийсь блазнюк печальний
В ній бачить образ ідеальний
І потай в метушні людській
Елегію складає їй.
Якось у тітоньки нудної
До неї Вяземський підсів
І зацікавити зумів.
Про ймення панночки нової,
Свій поправляючи парик,
Тоді питаеться старик.

L

А там, де Мельпомена виє
Протяжним голосом своїм,
Де плащ мішурний багрянів
Перед збіговищем людським,
Де тихо Талія дрімає
І на плескання не зважає,
Де Терпсіхорі лиш одній
Глядач дивує молодий
(Про це ви спомин бережете,
Як я, панове, бережу), —
На дівчину, усім чужу,
Не поверталися лорнети
Ревнивих паній і знавців
Із лож блискучих та з рядів.

LI

Її привозять і в зібрання.
Задуха, гомін, шум і сміх,
Музики грім, свічок блищацня,
Мелькання, вихор пар легких,
Красунь прозорчасті убори,
Людьми ущерть залиті хори,
Півколо панночок і дам, —
Усе вражає очі там.
Тут франти появляють чари —
Своє нахабство, свій жилет
І неуважний свій лорнет.
Сюди відпущені гусари
Спішать прибути, прогриміть,
Заполонить і полетіть.

LII

Зірок багато єсть у ночі,
Багата на красунь Москва,
Але найбільше вабить очі
Сріблисті зірка ранкова.
Але вона, перед котрою

Я мовкну з лірою дзвінкою,
Зорею ранньою, ясна,
Блиштий серед красунь одна.
Як по-небесному гордливо
Землі торкається вона!
Як від грудей пашить весна!
Як очі дивляться томливо!..
Та годі, годі; перестань:
Ти заплатив безумству дань.

LIII

Шум, метушіння, сміх, уклони,
Галоп, мазурка, вальс... А там,
Між двох тіток, біля колони,
Чужа усім людським очам,
Татьяна дивиться й не бачить,
Що серцю суєта ця значить!
Їй душно тут... Вона в думках
Перелітає по полях
Туди, де бідні поселяни,
Де самотинності куток,
Де світлий котиться струмок,
Де квіти, де її романи,
Де в тінях липових алей
Ввижався він у тьмі ночей.

LIV

Так мисль її далеко бродить:
Забуто й світ, і пишний бал;
Очей тим часом не відводить
Якийсь од неї генерал.
Лукаво тітоньки моргнули
І ліктем Таню підштовхнули,
І кожна прошептала їй:
«Ліворуч подивись мерцій!»
«Ліворуч? Де? А що там саме?»
«Та що вже є, туди поглянь ..
Он, недалечко тих-от пань...
Там поруч двоє з орденами...

Недавно увійшов він в зал...»
«Хто — він? товстий той генерал?»

LV

Тут переможниці Татьяні
Ми поздоровлення складім
І знов ходу свою в романі
На путь колишню повернім...
До речі, тут сказати маю:
Про друга юного співаю
I дивину його химер.
Благослови ж мене тепер,
О музо епосу висока!
I, з вірним посохом в руці,
Не дай зійти на манівці.
Доволі! Скінчена морока!
Віддав я класицизму честь, —
Хоч пізно трохи, заспів єсть.

ГЛАВА ВОСЬМА

Fare thee well, and if for ever,
Still for ever, fare thee well.

Byron*

I

В ті дні, коли в садах Ліцея
Я безтурботно розцвітав,
Читав охоче Апулея,
А Ціцерона не читав,
В ті дні, при співах лебединих,
В повитих тайною долинах,
Край вод прозорчастих мені

* Прощай, і вже як назавжди, то назавжди прощай. Байрон (англ.).

З'явилася муза навесні.
В студентській келії проміння
Враз засіяло: музу в ній
Відкрила юний бенкет свій,
Забави вславила дитинні,
Діла славетні давнини
І серця трепетного сни.

II

І світ зустрів її зичливий;
Нас перший успіх окрилив;
Помітив нас Державін сивий
І край труни благословив.

.....
.....
.....

III

І я, закон єдиний мавши,
Примхливу волю почуттів,
З юрбою мислі поділявши,
Я музу пустотливу ввів
На бенкет, в шум сперечок вічних,
Грозу дозорів опівнічних;
І їм веселої пори
Вона несла свої дари
І, як вакханочка, сміялась,
Гучний вела при чаші спів,
І молодь одлетілих днів
До неї палко залицялась,
А я пишався, що знайшов
Такої подруги любов.

IV

Та присудила доля мстива
Мені вигнання — музу вслід.
Не раз, було, ласкава діва,
Німотний ділячи похід,

Мене таємно чарувала!
Не раз вона зо мною мчала
Вночі, в кавказькій стороні,
Немов Ленора, на коні!
Не раз на берегах Тавріди
Вона мене у тьмі нічній
Водила слухатъ шум морський,
Немовчний шепіт Нерейди,
Глибокий, вічний шум валів,
Прославний гімн отцю світів.

V

I, занедбавши гомін дальній
Столичних бенкетів і втіх,
В глухій Молдавії печальній
По вбогих шатрах кочових
Вона зо мною гостювала,
І серед диких дика стала,
Забула мову там богів,
На степовий змінивши спів,
На дивний звук чужого слова...
Ta все змінилося по тім,
I от вона в саду моїм —
Журлива панна повітова,
З сумною думою в очах,
З французьким томиком в руках.

VI

Тепер веду я музу вперше
На світський раут гомінкий;
В ревнivім остраху завмерши,
Дивлюсь на чар її сільський.
Крізь ряд тісний аристократів,
Військових франтів, дипломатів
І гордих дам пливе вона;
От сіла й стежить, мовчазна,
За блискотливою юрбою,
Мельканням суконь і речей,
Ходою вільною гостей
Перед хазяйкою стрункою,

Живими рамами мужчин
Круг дам, немов окруж картин.

VII

Їй до вподоби лад бадьорий
Олігархічних вільних слів,
І холод гордощів суворий,
І суміш років та чинів.
Та хто ж ото в юрбі шумливій
Стойть, туманний, мовчазливий?
Для всіх здається він чужим.
Мигтять обличчя перед ним,
Як надокучні сни щоденні.
Чи сплін, чи самолюбства біль
На цім обличчі? Як, відкіль?
Хто він такий? Невже Євгеній?
Невже це він?.. Так, справді він.
— Давно прибув з чужих країн?

VIII

Той самий він, чи вгамувався?
Чи грає й досі дивака?
Яких іще там рис набрався?
Чи переміна з ним яка?
Чим нині з'явиться? Мельмотом,
Космополітом, патріотом,
Гарольдом, квакером, чи знов
Ще іншу маску він знайшов,
Чи буде так собі людина,
Як от, приміром, ви та я?
Принаймні думка ось моя:
Набридла мода старовинна
І всі ті вибрики смішні...
— Знайомі ви? — I так, і ні.

IX

— Чому ж бо так ви неласково
Про нього мислите, скажіть?

Чи не тому, що без угару
Ми звикли все і всіх судить,
Що сміливість душі палкої
Для себелюбності дрібної
Образлива або смішна,
Що вільна думка нам страшна,
Що надто часто ми розмови
Ладні вважати за діла,
Що дурість легковажна й зла,
Що розум наш — пустоголовий
І що нікчемність лише одна
По зросту нам і не чудна?

X

Блажен, хто в юності був юний,
Блажен, хто в слушний час дозрів,
Хто несподіванки фортуни
З літами стерпіти зумів;
Хто в сни химерні не вдавався,
Хто з чернью світською братався,
Хто в двадцять літ бенкетував,
А в тридцять — посаг добрий взяв;
Хто в п'ятдесят боргів позбувся,
Приватні й інші заплатив;
Хто слави, грошей і чинів
Спокійно, повагом добувся,
Про кого казано весь вік:
N. N. прекрасний чоловік.

XI

Та сумно, що, як привид милий,
Минулась молодість ясна,
Що ми всячкас її дурили,
Що зрадила і нас вона;
Що наші смілі сподівання,
Що наші світлі поривання
Зотліли рано, за весни,
Мов листя мокре восени.

Нестерпно, як перед тобою
Самих обідів довгий ряд,
А все життя — немов обряд,
І ти статечно за юрбою
Ідеш, чужий її думкам
І дріб'язковим почуттям.

XII

У гаморі людського суду
Нестерпно (річ ясна така)
Серед розсудливого люду
Придбати славу дивака,
Безумця, гідного покари,
Чи сатанічної почвари,
Чи навіть демона мого.
Онегін (знов черга його),
Убивши друга на дуелі,
Доживши марно, без трудів
До двадцяти шести років,
Літа пройшовши невеселі
Без служби, без жони, без діл,
Не знав, де діти решту сил.

XIII

Заволоділа ним рухливість,
Жага небачених країв
(Болюча, визнаймо, властивість,
Свідомий хрест одинаків).
Покинув він спадкові ниви,
Дібровний морок мовчазливий,
Де тінь скривавлена за ним
Ходила з присудом німим,
І подорож почав без цілі
В якімсь тривожнім почутті;
Та, як і все у цім житті,
І мандри стали вже немилі;
Отож прибув оригінал,
Як Чацький, з корабля на бал.

XIV

Нараз усі захвилювались,
Шептання виповнило зал...
До господині наближались
У парі дама й генерал.
Була вона не гомінлива,
І не холодна, й не кваллива,
Без гри зухвалої в очах,
Без нарочитості в речах,
Без тих-от витівок манірних,
Без мавпування рис чужих...
Вона була з-поміж усіх
Зразком усіх чеснот добірних,
Du comme il faut...* (Даруй, Шишков:
Російських слів я не знайшов).

XV

До неї тислись дами ближче,
Бабусі посміхались їй;
Мужчини кланялися нижче,
Ловили зір її ясний,
Панни проходили тихіше,
І задирали за всіх пишніше
І носа, й плечі генерал,
Що з нею увійшов на бал.
Ніхто б не міг її назвати
Прекрасною; а водночас
Ніхто б не зважився із нас
Отих прикмет у ній шукати,
Що світський Лондон недарма
Взыває *vulgar***. (Сил нема...)

XVI

Люблю я дуже це от слово,
Та сил нема його віддать;

---

* Доброго тону, доброго смаку... (*фр.*).

** Бульгарніш (*англ.*).

У нас воно лунає ново,
І хто зна, чи йому лунатъ.
Воно б годилось в епіграму...)
Та далі річ про нашу даму.
В красі байдужній край стола
Вона розмову почала
Із Ніночкою Веронською,
Із Клеопатрою Неви.
Напевне, згодилися б ви,
Що Ніна зимною красою
Її затьмарить не могла,
Хоч і затьмарлива була.

XVII

«Невже ж то,— думає Євгеній:
— Невже вона? Та справді... Ні...
Як! Зросла в тиші староденній...»
І свій лорнет у метушні
Він обертає знову й знову
На ту, чию ходу і мову,
Чиє лице немовби знав».
«Ти б, князю, часом не сказав,
Хто то в береті малиновім
З послом іспанським там сидить?»
Князь усміхнувся мимохітъ:
«Ага! Зустрітися б давно вам!
Стривай, вас познайомлю я».
«Та хто ж вона?» — «Жона моя».

XVIII

«То ти жонатий? Річ неждана!
Давно?» — «Та близько двох років».
«Хто жінка?» — «Ларіна».
«Татьяна?»
«Знайома?» — «Я в сусістві жив».
«О, то ходімо ж!» — Князь підходить
І до дружини він підводить
Під руку родича свого.
Княгиня, вбачивши його,

Відчула дивне хвилювання,
Повита трепетом палким,
Та жодним поглядом своїм
Не виявила почування:
Зберігся в ней рівний тон,
Смаку хорошого закон.

XIX

Їй-богу, так! І не здригнулась,
Не стала рада, ні сумна...
Брова — і то не ворухнулась,
Не стисла навіть уст вона.
Було її обличчя знане,
Але від давньої Татьяни
Не залишилось і слідів.
Зайти в розмову він хотів
І — і не міг. Вона спитала,
Чи він давно прибув, чи ні,
Чи був у рідній стороні;
Тоді поглянула, недбала,
На мужа — і майнула вмить...
Немов прикутий він стоїть.

XX

Невже та сама це Татьяна,
Кому в недавні дні оті,
В початку нашого романа,
В глухій, далекій самоті,
Обравши путь добролюбиву,
Читав він проповідь зичливу,
Та, від якої він листа
І досі інколи чита,
Де все одверте, все на волі,
Та дівчинка... Чи це вві сні?..
Та дівчинка, кого в ті дні
Зневажив він в смиренній долі,—
Невже вона була це з ним,
Спокоєм дивна чарівним?

XXI

Він їде з рауту тісного,
У думи вдавшися чудні.
То сум, то мрії серце в нього
Тривожать у спізнялім сні.
Прокинувся; слуга приносить
Листа: князь N. уклінно просить
Його на вечір. «Боже мій!
До неї! — Буду!» — і мерщій
Він пише відповідь квапливи.
Що з ним? Немов мана якась!
Що за тривога полилася
У душу зимну та ліниву?
Досада? Гордощі? Чи знов
Турбота юності — любов?

XXII

Онєгін лічить знов години
І вечора тривожно жде.
Та от десяту б'є; він лине,
Летить по сходах, а не йде,
І тихо до княгині входить;
Татьяну він саму знаходить,
І мовчки декілька хвилин
Вони сидять. Німує він,
Собі дивуючись. Похмурий,
Ніяковий, найти слова
Він не уміє. Голова
Думок ховає натиск бурний.
Уперто він зорить: вона
Сидить спокійна і ясна.

XXIII

Приходить муж. Він уриває
Цей неприємний tête-à-tête*.

---

* Розмова сам на сам (*фр.*).

З Онегіним він починає
Якийсь пригадувати бенкет.
Вони сміються. Входять гости.
От сіль їдка тонкої злості
Розмову приправляє їм.
У тому гомоні легкім
Не почувалось ошуканства,
З манірним і пустим лицем,
Торкалися поважних тем,
Без вічних істин, без педантства,
І вільність не здавалась там
Страшною нічиєм ушам.

XXIV

Тут був, однаке, цвіт столиці,
І знать, і модності зразки,
І кілька дурнів, як годиться,
І всюдисущі диваки;
Були там досить літні дами
В чіпцях, із пишними квітками;
Панянок декілька було.
Що гордо хмурили чоло;
Тут був посол, що з розумінням
Про речі говорив значні;
Був у пахучій сивині
Старик, що в дусі старовиннім
Дотепно й тонко жартував.
Наш вік од цього вже відстав.

XXV

Був епіграм збирач завзятий,
Сердитий на усе й на всіх:
На те, що чай холоднуватий,
На дамські зачіски, на сміх,
На згадку про роман туманний,
На вензель, двом сестрицям даний,
На зміст журналів, на війну,
На сніг і на свою жону.

.....
.....
.....

XXVI

Тут був Проласов, між знайомих
Низької підлості взірець,
Що притупив по всіх альбомах,
St.-Priest, тонкий твій олівець;
В дверях стояв диктатор бальний,
Немов малюночок журналльний,
Рум'яний вербний херувим,
З лицем недвижним і німим,
І, геть засушений крохмалем,
Чужих країв нахабний птах
Будив усмішку на устах
Величним рухом, надто дбалим, —
І всі, ззорнувшись, йому
Оцінку склали тим німу.

XXVII

Але Онєгіна манила
Татьяна вечір весь одна,
Не давня дівчинка несміла,
На вдачу проста і сумна,
А можновладна ця княгиня,
А неприступна ця богиня
Пишновеличної Неви.
О люди! Всі на вдачу ви,
Як ваша прабабуся Єва:
Що дане вам — не вабить вас;
Лукавий змій зове всячас
До забороненого древа:
Вам яблук звідти подавай,
Без цього вам і рай — не рай.

XXVIII

Як відмінилася Татьяна!
Як твердо в роль свою ввійшла!

Як надокучливого сана
Манери скоро прийняла!
Хто б упізнав дівчатко міле
У гордій цій, свідомій сили.
Законодавці балів?
І він-бо серце їй палив!
Вона про нього в пітьмі ночі,
Коли не прилітав Морфей,
Гадала потай від людей,
На місяць томні звівши очі,
І марила, що вдвох підуть
Вони верстати скромну путь!

XXIX

Коханню кожен вік, підвладний;
Але незайманим серцям
Воно живлюще і відрадне,
Як буря весняним полям:
Дощами пристрасті їх миють,
Вони оживлюються, спіють —
І подих зрошує живий
І цвіт, і овоч золотий.
Та в віці пізньому, безплоднім,
На повороті наших літ
Любов кладе мертвотний слід:
Так осінь повівом холодним
В болото обертає луг
І оголяє ліс навколо.

XXX

Шкода й казати: наш Євгеній
Татьяну любить, як дитя;
В тривозі й ревності шаленій
Він їй присвячує життя.
Забувши розум, він щоранку
Вбігає до скляного ганку,
Іде під накриттям склепінь;
За нею всюди він, як тінь;

Щасливий він, коли пухнатий
Боа накине на плече,
Руки діткнеться гаряче,
Хустинку встигне їй подати
Чи владним поруком очей
Розсуне пишний полк ліврей.

XXXI

Вона його не помічає,
Хоч би розпався він у прах.
Спокійно вдома зустрічає,
Слів зо три скаже у гостях,
Уклоном часом тільки стріне,
Не поговорить і хвилини:
Кокетства в ній нема й сліда —
Так вищий світ заповіда.
Онегін бліднуть починає, —
Їй чи не видно, чи не жаль;
Уже йому тяжка печаль,
Либонь, сухоти навіває.
Всі шлють його до лікарів,
А ті — на *води* з цих країв.

XXXII

А він не їде; він зарані
Ладен до прадідів писать,
Що буде скоро; а Татьяні
Хоч би там що (така їх стать);
А він упертий, не здається,
Іще надія в серці б'ється;
Хоча недужий він, рука
Перо за дужих двох стиска,
Любовне пишучи визнання.
Хоч у листах не без причин
Користі мало бачив він,
Та, видно, стерпіти страждання
Євгеній більше сил не мав.
От що княгині він писав.

Лист
Онегіна до Татьяни

Я знаю все: образить вас
Моя печальна таємниця.
Яким презирством загориться
Ваш погляд, гордий повсякчас!
Чого я хочу? І для чого
Відкрию душу вам свою?
Для сміху, може, ще й лихого,
Я тільки привід подаю!

Випадком вас колись зустрівши,
В вас іскру ніжності вловивши,
Я їй повірити не смів:
Не дав зростати звичці любій;
Свою набридлу волю в шлюбі
Я втратити не захотів.
Іще одно нас розлучило...
Нещасна жертва, Ленський впав...
І все, що серце полюбило,
Від серця геть я відірвав;
Чужий усім, на самотині
Я думав: воля й супокій
Замінить щастя. Боже мій!
Як помиливсь, як мучусь нині!

Ні, бачити щохвилі вас,
Ходити вслід, як тінь незрима,
Ваш усміх, погляд повсякчас
Ловить жадібними очима,
Ваш голос чути, розуміть
Усю довершеність безкраю,
У муках перед вами мліть,
Блідніти й гаснуть... о мій раю!

Та не для мене це: щомить
Слідкую марно я за вами;
Життя іде, життя летить,
А я розтрачує без тями
Від долі визначені дні.

Вони вже й так тяжкі мені.
Я знаю: довго не страждати,
Земна кінчиться путь моя,
Та мушу вранці певність мати,
Що вас удень зустріну я...

Боюсь: в мольбі моїй смиренній
Побачить ваш суворий зір
Підступні хитрощі мерзенні --
І чую гнівний ваш докір.
Коли б ви знали, як жахливо
Тайти пристрасну любов,
Палать — і rozумом гнівливо
Бентежну гамувати кров;
Хотіть коліна вам обняти
І, припадаючи до ніг,
Мольби, признання виливати,
Все, все, що висловити б міг, —
А навіч холодом жорстоким
І мову, й погляд повиватъ,
Спокійно з вами розмовлять,
Дивитися веселим оком!..

Та годі вже: з собою сам
Не встою більше в боротьбі я;
Нехай мана — моя надія,
Ta віддаюсь на волю вам.

XXXIII

Вона мовчить. Послання друге,
Послання третє — все дарма,
Вона мовчить. Він, повен туги,
В зібрання їде. Там сама
Вона назустріч. Загадкова,
Не промовляє ані слова.
У! холодом яким страшним
Ця постать віє перед ним!
Мов заніміли, мов камінні,
Її погордливі уста!
Євгеній поглядом чита:

Де жалощі, зніяковіння?
Де сльози? Їх нема й слідів!
На цім обличчі тільки гнів...

XXXIV

Та, може, острах потаємний,
Щоб світ і муж не догадав
Про той дівочий пал даремний,
Про все, що лише Онегін знов...
Надій нема! Він од'їжджає,
Своє безумство проклинає, —
І хоче знову, як колись,
Життя шумливого зректись,
І в кабінеті мовчазному
Згадав він, як нудьга за ним
Гонилася привидом грізним
У світі шумному й пустому,
За комір, бідного, взяла
І в темний закут затягla.

XXXV

Він оддає без перебору
Увагу Гіббону, Руссо,
Манзоні, Гердеру, Шамфору,
Madame de Staël, Біша, Ticco,
Скептичного читає Беля,
Читає твори Фонтенеля,
Читає й наших мудреців,
Усе приймаючи без слів:
І альманахи, і журнали,
Що мудро вміють нас повчать,
Де так тепер мене корятъ
І де високі мадригали
Стрічав недавно я собі:
E sempre bene*, далебі.

---

* І що ж, чудово (*ital.*).

XXXVI

І що ж? Очима він читає,
А думи линуть геть відтіль;
Самотню душу огортає
Солодких марев ніжний біль.
Поміж рядками ненароком
Духовним він читає оком
Рядки незримі. Тільки їм
Дається він єством усім.
То нерозгадані подання
Затъмареної давнини,
Чудні, незрозумілі сни,
Погрози темні, віщування,
Чи казки таємничий зміст,
Чи діви молодої лист.

XXXVII

І от поволі западає
Він у бездумний тихий сон,
Уява перед ним метає
Свій різnobарвний фараон*.
То бачить він: юнак знайомий
Лежить в заметі нерухомий,
Немов заснув оце тепер,
І чути голос: що ж? умер!
То бачить ворогів отруйних,
Наклепників, тхорів лихих,
І коло зрадниць молодих,
І лиця давніх друзів буйних,
То дім сільський — і край вікна
Сидить *вона*... і все вона!..

XXXVIII

Він так оддався цим тенетам,
Що мало в безум не запав
Чи навіть не зробивсь поетом...

---

* Фараон — гра в карти.

Ото б то нас обдарував!
А справді: жертва магнетизму,
Російських віршів механізму
Він ледве не осяг в ті дні
На диво дивнеє мені.
Скидавсь він сильно на поета,
Як при каміні сам один
Курникав *idol mio** він
Або солодке *Benedetta***,
І в полум'я, мов крізь туман,
Ронив пантофлю чи роман.

XXXIX

Дні мчались; голубливим летом
Тепло лилеся крізь етер;
І не зробився він поетом,
Не збожеволів, не помер.
Весна живить його; уперше,
Покої замкнені відперши,
Де зимував він, як бабак,
Зрадівши з весняних ознак,
Він ранком ясним виїжджає
Прудкими кіньми на Неву.
Кору стемнілу льодову
Золотить сонце; струмінь грав
Із-під забруднених снігів.
Куди ж бо їхати велів

XL

Онегін мій? Це діло знане,
Ви угадали; справді так:
До неї знову, до Татьяни,
Наш непоправний мчить дивак.
Ввіходить, на мерця похожий.
Немає ні душі в прихожій.
Він далі, двері відчинив

* Мій кумир (*італ.*).

** Благословенна (*італ.*).

Одні і другі. Що ж уздрів,
Що сильно так його вражає?
Княгиня перед ним одна,
Сидить неприбрана, сумна,
Листа задумано читає,
І по лицю її стіка
Гарячих, тихих сліз ріка.

XLI

Хто б сліз її на самотині
В цю бистру мить не розгадав!
Хто б Тані бідної в княгині,
Смутної Тані не пізнав!
Німий од каєття й тривоги,
Упав Онегін їй у ноги;
Вона здригнулась і мовчить.
І на Онегіна зорить
Без дивування і без гніву.
Його пригаслий, тьмяний зір,
Благання і німий докір
Вона збагнула. Просту діву,
Із серцем, повним давніх мрій,
Скорбота воскресила в ній.

XLII

Вона йому не каже встати,
Очей не відведе своїх,
Холодну руку відірвати
Від уст не важиться палких...
Куди вона душою лине?
В мовчанні йдуть тяжкі хвилини
І Таня стиха почала:
«Доволі, встаньте. Мить зайшла
Сказати все нелицемірно.
Чи впам'ятку, Онегін, вам,
Як ми в алеї сам на сам
Зустрілися, і так покірно
Ваш осуд вислухала я?
Настала ж і черга моя.

XLIII

Була молодша я в ту пору,
Здається, краща я була,
Любила вас — та, крім докору,
Що в серці вашому знайшла?
Як говорили ви зо мною?
Вам не була вже новиною
Наївна дівчинки любов?
І нині — боже! — стигне кров,
Згадавши проповідь холодну
І погляд зимний... Ale вас
Я не виную: ви в той час
Поводилися благородно,
Як справжній чесний чоловік:
За це я вдячна вам повік...

XLIV

Тоді — чи правда ж? — у пустині,
Вам, вихованцеві Москви,
Була не люба я... Та нині
Чому так одмінились ви?
Чому впадаєте за мною?
Чи не тому, що між юрбою
Ношу уславлене ім'я,
Що княжий титул маю я?
Що муж скалічений у бої,
Що нас за те цінує двір?
Тому, що людський поговір,
Моєю втішений ганьбою,
Вам славу міг би голісну
Створити легко в мить одну?

XLV

Я плачу... Як своєї Тані
По цей ви не забули час,
То вірте: краще б дорікання
Тепер я прийняла від вас,
Ніж порив пристрасті шалений,

Такий образливий для мене,
Ці сльози, ці палкі листи...
Колись у грудях берегти
Хоч теплий жаль могли ви потай
До мрій невинних, молодих...
А нині — що до ніг моїх
Вас привело? Яка дрібнота!
Як з вашим серцем і умом
Бути почувань дрібних рабом?

XLVI

Весь пишний цвіт моєї долі,
Життя гучного марний грім,
Мій успіх у високім колі,
Багаті учти, модний дім, —
Що в них? Віддать могла б я радо
Нікчемну розкіш маскараду,
Увесь цей бліск, і шум, і чад
За кілька книг, за дикий сад,
За тишу закутка сільського,
За ті місця, де стріла вас
Я в юності своєї час,
За цвінтар, де піdnісся вбого
Дубовий хрест між верховіть:
Моя там няня бідна спить...

XLVII

А щастя видилось безмежне
Так близько!.. Та любов моя
Розбилася. Необережний
Зробила, може, вчинок я:
Мене в тужливому риданні
Благала мати; біdnій Тані
Були однакі всі шляхи.
Я вийшла заміж. Без пихи
Я вас прошу мене лишити.
Я знаю: в вашім серці есть
І гордість, і справдешня честь.
Я вас люблю (пошо тайти?),

Та з ким я стала до вінця —
Зостанусь вірна до кінця».

XLVIII

Вона пішла. Євгеній хмурний
Стойть, немов ударив грім;
Якої муки порив бурний
Він в серці відчува своїм!
Та враз остроги задзвеніли,
І в час, Онегіну немилій,
Татьяни чоловік ввійшов.
Тепер, читачу любий, знов
З моїм героєм розлучімось
Надовго... ба й навік... із ним
Доволі ми шляхом одним
Бродили в світі. Обіймімось,
На берег вийшовши. Ура!
Давно (чи правда ж бо?) пора!

XLIX

Хоч друг, хоч ворог ти, читачу,
Та приязно розстатчесь нам
Я зовсім перепон не бачу.
Прошай. Хоч би з яким чуттям
Шукав у строфах цих недбалих
Ти шуму років одбуялих,
А чи спочинку від трудів,
Малюнків жвавих, гострих слів,
Чи лиш помилок граматичних —
Дай боже, щоб у книзі цій
Для втіхи любої, для мрій,
Для серця, для боїв критичних
Ти хоч би крихту міг найти.
Прошай. Прийшли ми до мети.

L

Прошай, мій вірний ідеале,
І ти, супутнику чудний,

І ти прощай, натхнення стало
Труда малого. Чар живий,
Поету щастя принесли ви:
Забув я з вами світ бурхливий,
До милях серцем говорив.
Багато проминуло днів,
Відколи молода Татьяна
І мій герой у тьмянім сні
Враз появилися мені, —
І вільноплинного романа
Іще не ясно бачив даль
Я крізь магічний свій кришталь.

LI

А ті, кому я вечорами
Початок повісті читав, —
Одних нема, а ті не з нами,
Як Саді те давно сказав.
Без них портрет дорисував я
З Онегіна. А та, що взяв я
Татьяні молодій за взір...
О, скільки втрат було з тих пір!
Блажен, хто міг лишити рано
Бенкети юності, до dna
Її не випивши вина,
Хто не скінчив її романа
І враз умів розстаться з ним,
Як я з Онегіним моїм.

ДОДАТОК ДО ПРОЧИТАНОГО, ЩО СТАНЕ В ПРИГОДІ ВЧИТЕЛЕВІ ТА УЧНЮ

До видання увійшли вибрані твори Олександра Сергійовича Пушкіна — казки, поезії, роман «Євгеній Онегін». Додаток до прочитаного містить біографічні, літературознавчі й методичні матеріали, які допоможуть читачеві ґрунтовніше ознайомитися з життям і творчістю митця.

Наприкінці розділу є список рекомендованої літератури для тих, хто детальніше цікавиться творчістю автора і захоче поглибити свої знання щодо його біографії та творчості.

Біографія О.С. Пушкіна

Олександр Сергійович Пушкін народився 6 червня (26 травня за ст. ст.) 1799 року в Москві. Батько його, Сергій Львович, походив із поміщицької, колись багатої родини. Від маєтків предків (у Ніжегородській губернії) йому лишилося небагато; але і те він марнотратив, зовсім не займаючись господарством. Служив він у Московському комісаріаті, але службою не був заклопотаний. У Пушкіних цікавилися літературою, Сергій Львович був прихильником французьких класиків і сам писав французькі та російські вірші, які, втім, були відомі тільки знайомим і родичам.

Мати Пушкіна, Надія Осипівна, уроджена Ганнібал, походила від Ганнібала, петровського «арапа», зображеного в романі Пушкіна «Арап Петра Великого».

Виховання Пушкіна було безладним. Французи-гувернери, які мінялися, випадкові вчителі не могли мати глибокого впливу на хлопця. Дитинство Олександр провів у Москві, виїзджуючи на літо в повіт Захарово, в підмосковний маєток бабусі.

Окрім Олександра у Пушкіних були діти — старша дочка Ольга і молодший син Лев, щоправда, батьки не приділяли їм багато уваги, крім того, Олександр не був улюбленою дитиною. Його брат Лев писав згодом про дитячі роки Олександра: «До одинадцятирічного віку його виховували в батьківському домі. Пристрасть до поезії з'явилася в ньому з першими поняттями: на восьмому році, вміючи вже читати і писати, він складав французькою маленькі комедії та епіграми на своїх викладачів. Узагалі його виховання мало містило роїйської. Він чув саму французьку; гувернер був французом, утім людина неглупа й освічена; бібліотека його батька складалася лише з французьких творів. Дитина проводила безсонні ночі і таємно в кабінеті батька поглинала книжки одну за одною».

У 1810 році виник проект створення привілейованого навчального закладу — ліцею в Царському Селі, при палаці Олександра I. Ліцей був закритим навчальним закладом, до нього було прийнято лише 30 учнів. Це були діти середніх малозабезпечених дворян, які мали неабиякий вплив на службі.

Пушкін, маючи впливові знайомства, вирішив відправити туди свого сина Олександра. В червні 1811 р. Олександр зі своїм дядьком поїхав до Петербурга і 12 серпня витримав вступний іспит. 19 жовтня було урочисто відкрито ліцей. З цього дня почалося життя ліцеїста Пушкіна.

Світогляд О. Пушкіна у той час розширював П. Чаадаєв, який опинився в гусарському полку в Царському Селі і додержувався велими ліберальних настроїв, він вів довгі політичні бесіди з юнаком і зіграв неабияку

роль в етичних поняттях Олександра. Згодом поет присвятив Чаадаєву один із перших своїх політичних віршів.

У ліцеї Пушкін займався поезією, особливо французькою, за що він отримав прізвисько «француз». Із російських поетів Пушкіна приваблювали Батюшков і група письменників, які об'єдналися навколо Карамзіна. В домі Карамзіна, який знаходився в Царському Селі, Олександр познайомився з Жуковським і Вяземським, вплив яких знайшов відображення у творчості Пушкіна починаючи з 1815 р. Улюбленим поетом Пушкіна був Вольтер, саме йому поет зобов'язаний своїм раннім атеїзмом та схильністю до сатири.

Термін перебування в ліцеї закінчився влітку 1817 р. 9 червня відбулися випускні іспити, на яких Пушкін читав вірш «Невіра». Після закінчення ліцею юнака було призначено в колегію закордонних справ, яка згодом (у 1832 р.) перетворилася в міністерство закордонних справ. Через місяць після початку служби Пушкін уже отримав відпустку до вересня і близько двох місяців провів у Михайлівському, псковському маєтку матері. Потім Пушкін три роки лишався в Петербурзі.

У березні 1819 р. Олександр Сергійович вступає до літературного товариства «Зелена лампа», там розповсюджуються ліберальні ідеї та критикується олександровський режим. У цей період Пушкін написав політичні вірші: «Вольності» (1817), «До Чаадаєва» (1818), «Казки» (1818), «Село» (1819).

Нерадикальність програми Пушкіна створила йому погану репутацію в уряді. Під ім'ям Пушкіна ходили цикли епіграм, спрямованих проти Олександра I, Аркачеєва та інших, але далеко не всі вони належать поету. Його вірші стали знаряддям літературної пропаганди в руках членів таємних гуртків. Вони отримали величезну популярність у списках, особливо серед офіцерства, і створили славу Пушкіну не меншу, ніж його твори, що з'явилися у пресі. За два роки — 1818 і 1819 рр. — Пушкін надрукував лише шість віршів. У ці роки він писав поему «Руслан і Людмила».

Не дуже обтяжений службою, О. Пушкін настільки яскраво бравував своїм положенням опозиційного громадянського поета, що царський уряд не міг не помітити цього. Зібралася гроза, Олександр I вирішив розправитися з Пушкіним і заслати його до Сибіру або на Соловки, з'явилися навіть чутки, що Олександра Сергійовича було бито батогами у таємній канцелярії. «Пушкіна потрібно заслати... Він наповнив Росію обурливими віршами. Уся молодь напам'ять читає їх», — розпорядився монарх. Завдяки клопотанню Карамзіна вирок було пом'якшено та прийнято рішення вислати Пушкіна в Катеринослав. Канцелярія була підпорядкована колегії закордонних справ, і, таким чином, заслання мало пристойну форму переадресації на службі.

11 травня 1820 р. Олександр Сергійович прибув у Чернігівську губернію, а потім здійснив подорож Україною.

4 червня Олександр Сергійович їде з генералом Раєвським на Кавказ. На кавказьких гарячих водах (нині П'ятигорськ) Пушкін провів два місяці — з 5 червня до 5 серпня 1820 року.

У вересні Пушкін прибув до Кишинева.

У липні 1823 р. О.С. Пушкін переїхав на службу до Одеси, де захоплено працює над «Євгенієм Онегіним» та пише біля 20 відомих нам ліричних віршів і політичних епіграм. Після цього за наказом генерал-губернатора прямує до Херсона і через 7 днів знову повертається до Одеси, але зі столицеї

прийшов царський наказ негайно вислати поета в село Михайлівське Псковської губернії. І Олександр Сергійович, видавши розписку про те, що виконає вказаний йому маршрут, не зайджаючи до Києва, 30 липня попрощався з Одесою. 4 серпня 1824 р. він залишив Україну.

У Михайлівському Пушкін продовжив роботу над романом «Євгеній Онегін» (було написано 4 розділи та докорінно змінено план роману), закінчив роботу над поемою «Цигани», розпочату в Одесі. Останнім великим твором, написаним у Михайлівському, була жартівлива поема «Граф Нулін» (13 грудня 1825 р.).

14 грудня 1825 р. під час повстання декабристів Пушкін, який залишився осторонь від змови і розправи, сподіався на зміну своєї долі. Жуковський писав йому: «Ти ні до чого не причетний — це правда? Але в паперах кожного з тих, хто діяв, є вірші твої. Це худий спосіб потоваришувати з урядом».

Уряд Миколи I шукав можливість обеззброїти Пушкіна. Для цього в Михайлівське був посланий таємний політичний агент, аби з'ясувати: що говорить Пушкін про уряд, чи не закликає він селян до збурення. Але нічого кримінального той агент не вивідав і тоді уряд вирішив інакше. У вересні Пушкін з фельд'єгерем був відправлений до Москви на побачення з Миколою I.

8 вересня 1826 р. він прибув до Москви і в цей же день був представлений Миколі I. У результаті цього побачення Пушкін отримав свободу пересування, але твори його надходили на перегляд за дозволом на публікацію самому Миколі I, а посередником призначався шеф жандармів Бенкendorf.

У листопаді 1826 р. Пушкін повернувся з Москви в Михайлівське, отримавши завдання від Миколи I написати записку про народне виховання. Виконання цієї вимоги носило характер політичного іспиту Пушкіна. Він написав записку ухильно, прагнучи задовольнити вимоги Миколи I і в той же час не суперечити собі. На записку була накладена резолюція і Бенкendorf повідомив Пушкіну, що він не витримав випробування.

Після публічного читання «Бориса Годунова» Пушкіну було повідомлено, що він позбавляється права на друк своїх творів і вони подаються на розгляд Миколі I через Бенкendorфа. Політика уряду стосовно до Пушкіна диктувалася прагненням привернути його на свій бік і спожити як глашатая казенних ідей.

У 1829 р. Олександр Сергійович приїзджає з Петербурга до Москви і сватається до Наталії Миколаївни Гончарової, але дістає відмову. Тоді він іде на Кавказ, усупереч забороні Миколи I, аби взяти участь у Турецькій війні та побачитися з друзями. Свою поїздку на Кавказ Пушкін описує в «Подорожі в Арзум».

У квітні 1830 року Пушкін робить нову пропозицію Наталії Гончаровій і цього разу вона її приймає. В сім'ї Гончарових у Пушкіна вимагали офіційне посвідчення від Бенкendorфа про те, що він не знаходиться під поліцейським наглядом та відомості про його матеріальне становище. 1 вересня 1830 р. Пушкін посварився з матір'ю Гончарової, і таким чином питання про шлюб залишилося відкритим.

У цей час Пушкін мешкав у Болдіно, де дуже плідно працював. Він написав близько чотирьохсот віршів; 8, 9 і 10 глави «Євгенія Онегіна» (але остання згоріла); близько 30 віршів, 5 повістей, декілька драматичних

п'єс, а також багато критичних і публіцистичних статей, працює над маленькими трагедіями.

Після повернення з Болдіна О. Пушкін заклав маєток і одружився. Весілля відбулося 18 лютого 1831 року в Москві, але згодом Пушкіни жили в Петербурзі, іноді — в Царському Селі, де Пушкін за допомогою Жуковського намагався налагодити стосунки з урядом.

Тоді ж, у 1831 р., поет порушував питання про дозвіл видавати політичний журнал і отримав його в липні 1832 р., але не скористався ним.

Наприкінці грудня 1833 р. Микола І призначив О.С. Пушкіна камер-юнкером при дворі. Поет сприйняв це як образу, що призвело ще до одного конфлікту з царем.

У цей час у Пушкіна були матеріальні труднощі, посада при дворі не давала спокійно працювати, а перевидання його творів не приносило великих прибутків. До того ж у травні 1832 р. у Пушкіних народилася дочка Марія, а в липні 1833 р. — син Олександр, пізніше, у 1835 р. народиться син Григорій і в 1836 р. — дочка Наталія.

У 1835 р. молодий офіцер Данте почав залишатися до Наталії Миколаївни. З'явилися мерзені плітки, Пушкін отримав анонімного листа з натяком на зраду його дружини з Миколою І. Пушкін запідозрив в авторстві цього листа Геккерна (прийомного батька Данте) і викликав на дуель Данте. Але втручання Жуковського запобігло дуелі. За наполяганням Пушкіна Данте одружився з однією із сестер дружини.

Узимку 1837 р. сварка з Дантеом повторилася і призвела до дуелі. 27 січня О.С. Пушкін був смертельно поранений і через два дні помер.

О.С. Пушкін українською мовою

Переклади творів О.С. Пушкіна українською мовою мають свою історію. Ще за життя поета у 1830 р. у «Віснику Європи» був надрукований переклад О. Боровиковського шотландської пісні Пушкіна «Ворон до ворона летить». Цікаво, що у Пушкіна переробка шотландської пісні забарвлена в російський колорит, а у Боровиковського в національний український, він замінив пушкінського богатиря — козаком, хазяйку — козачкою. Цим шляхом пішли й інші перекладачі творів Пушкіна, з яких особливо характерний Семен Руданський. Ось відомий початок «Пісні про віщого Олега»:

У Пушкіна:

Как ныне сбирается вещий Олег
От мстить неразумным хазарам:
Их села и нивы, за буйный набег,
Обрек он мечам и пожарам.
С дружиной своей, в цареградской броне,
Князь по полю едет на верном коне.

У Руданського:

Не у гості, а на кості
Ходили хазари.
Та не пиво-ж і їм буде,
А кров та пожари!
Вже зібрався Олег віщий
На вражу недолю,

Іде конем білогривим
По чистому полю.
Блищить броня царгородська,
Шолом аж палає,
А кінь його білогривий
Соколом ступає.
Олег іде чистим полем,
Грає білогривий...

Як бачимо, у Руданського більша кількість рядків, інший розмір та інший колорит. Це, власне, не переклад, а варіація в пісенно-народному стилі. Такий жанр художньої творчості абсолютно дозволений і дає часом результати, кращі за дослівний переклад.

Пантелеймон Куліш теж високо цінував О.С. Пушкіна, але частіше не перекладав його, а давав свої варіації на пушкінські тексти. Пушкінське «Я помню чудное мгновенье, передо мной явилась ты...» Куліш передає у своїй варіації: «Я згадую той день і час благословенний, як дух твій молодий мене з землі підняв».

Великий український поет Іван Франко здавна цікавився Пушкіним, високо цінував його і перекладав його твори українською мовою. Вже хворий, наприкінці свого життя, він працював над перекладами «Маленьких трагедій» Пушкіна, поспішаючи закінчити їх, доки рука тримала перо. Це був високий подвиг, що говорить про велику любов «українського каменяра» до «російського генія».

Царський уряд, як відомо, заборонив українську мову, літературу, культуру. Навіть саме слово «Україна» було заборонено. Крізь вушко голки царської цензури не могла пролізти навіть «Казка про рибака і рибку» в українському перекладі. І українські націоналісти були цілком солідарні з царським режимом. Вони вважали, що Пушкіна не потрібно перекладати українською, що його будь-хто прочитає і в оригіналі. Відвертіші стверджували «Навіщо нам твори цього москаля, представника народа-гнобителя».

Але твори видатного поета продовжували перекладати. І один із найталановитіших перекладачів — М.Т. Рильський.

М.Т. Рильський — перекладач творів О.С. Пушкіна

М.Т. Рильський прагнув наблизити пушкінську спадщину до широких мас нашого народу, які думають і говорять українською мовою. Це був прекрасний спосіб піднести українську мовну культуру навищий щабель розвитку. М. Рильський наголошував: «Коли я називаю своїми літературними вчителями Шевченка, Пушкіна і Міцкевича, то не для того, щоб похвалитися, а для ствердження факту. Пушкінська ясність, пушкінська простота завжди непереможно вабили мене...» (Рильський М. Зібр. тв., т. 18, с. 42). Його переклади О.С. Пушкіна збагачують українську мову, українську поезію, літературу взагалі.

Своєю титанічною перекладацькою працею, могутнім обдаруванням М. Рильський збагатив скарбницю українського художнього слова колосальною кількістю творів як класичної літератури, так і його сучасників. Вражає перелік різних за жанрами та змістом поетичних і прозових творів з літератур багатьох народів світу, які переклав український митець.

М. Рильський вважав роботу в царині художнього перекладу суспільно значущою і разом із тим неодноразово виокремлював її специфічні особливості. Окреслюючи значення художнього перекладу як невід'ємної складової культурного обміну між народами, обопільній взаємодії їхніх культур, поет збагатив теорію, практику перекладацької справи взірцевими науковими дослідженнями. Зокрема, за М. Рильським, художній переклад — поняття історичне, його коріння сягає в далеку минувшину, оскільки століттями художній переклад ґрунтувався на творчих здобутках відомих і маловідомих подвижників вітчизняної та зарубіжної словесності, переосмислені завдань на різних етапах розвитку національної мови і культури та розвою філологічної науки.

З-поміж ознак перекладацького стилю поет першочергове значення надавав точності у передаванні змісту і форми оригіналу, досягненню єдності форми та змісту, пам'ятаючи одночасно про примат змісту над формою.

М. Рильський наголошував: «...бажано, навіть потрібно, щоб між автором оригіналу і перекладачем була внутрішня спорідненість, щоб перекладач не був ремісником, який перекладає все, що йому замовляють перекласти, щоб тут доконче був момент творчого підходу» («Мистецтво перекладу». К., 1975, с. 26).

Слід підкреслити плідну працю митця щодо розробки таких основоположних питань перекладацької справи як, скажімо, роль стилістичних компонентів твору, роль фонетики, алітерації, римування, синтаксису у віршах, відтворення фразеології однієї мови засобами мови іншої, критеріїв об'єктивної оцінки якості перекладу на основі перекладознавчого аналізу тощо.

Загалом внесок М. Рильського у теорію і практику перекладу, зокрема творів О.С. Пушкіна, його конкретні, вмотивовані судження та оцінки якості окремих творів, а головне — його перекладацька спадщина є, безперечно, вагомим надбанням української культури, становить великий інтерес і сьогодні.

Поема «Руслан і Людмила»

«Руслан і Людмила» — перша поема О. Пушкіна, який іноді згадував, що почав писати її ще в ліцеї, але, мабуть, до того часу відносяться лише найзагальніші задуми, навряд чи текст. Автор ставив завданням створити «богатирську» казкову поему у дусі відомого йому за французькими перекладами «Шаленої Роланда» Л. Аріосто. Він надихався також Вольтером («Орлеанська діва») і російськими літературними казками («Ілля Муромець» М. Карамзіна або особливо «Альоша Попович» М. Радищева). Безпосереднім стимулом до початку роботи над поемою став вихід у лютому 1818 р. перших томів карамзінської «Історії Держави Російської», звідки запозичено багато подробиць та імена всіх трьох суперників Руслана (Рогдай, Ратмир і Фарлаф).

Поема вразила сучасників і зараз захоплює читачів багатством та різноманітністю змісту (хоч і не дуже глибокого), дивовижною жвавістю і яскравістю картин, навіть найфантастичніших, близком і поетичністю мови. Ми зустрічаємо то живі, майже «реалістично» побачені поетом образи фантастичного змісту (наприклад, опис гіантської живої голови), то історично правильну картину староруського побуту (весільний бенкет у

князя Володимира), хоча вся поема абсолютно не претендує на відтворення історичного колориту.

У мові своєї першої поеми, використовуючи всі досягнення попередників (Дмитрієва, Жуковського, Батюшкова), Пушкін йде далі за них. Він вводить у свій текст слова, вирази і образи народного просторіччя, які категорично уникалися світською, салоновою поезією його попередників і вважалися грубими, непоетичними. Вже в «Руслані і Людмилі» Пушкін поклав початок тому синтезу різних мовних стилів, який став його заслугою в створенні російської літературної мови.

Поема почала друкуватися в «Сині вітчизні» весною 1820 р. в уривках, перше окреме видання вийшло в травні того ж року (якраз у дні заслання Пушкіна на півден) і викликала обурені відгуки багатьох критиків, які угледіли в ній «аморальність» і «непристойності». Особливу позицію зайняв П. Катенін, який дорікав Пушкіну, навпаки, в недостатній народності і зайвому «згладжуванні» російських казок у дусі французьких салонових повістей.

Значна ж частина читачів прийняла поему захоплено, з її появи почалася всеросійська слава Пушкіна. Відомо, що В. Жуковський після виходу поеми подарував поету свій портрет з написом «Переможцеві-учневі від переможеного вчителя».

Казки О.С. Пушкіна

Хоча О.С. Пушкін нічого і не писав спеціально для дітей, його твори (зокрема, казки) вже за життя поета були популярними серед малих і дорослих читачів. Казки поет писав у зрілій період своєї творчості, хоча цікавився ними все життя. З захопленням слухав Пушкін казки своєї няні Орини Родіонівни, вивчав, збирав і записував фольклор різних народів, а потім талановито використовував його у своїх творах. Так, у повісті «Капітанська дочка» Пушкін використовує багато приказок, прислів'їв, а також казку про орла і ворона, в якій народ віддає перевагу геройчній смерті перед рабським животінням. Поета приваблює не тільки реалістична основа народної творчості, а й її соціальний та моральний зміст, життєрадісність, «веселе лукавство розуму народу», багатство думок, проста, яскрава мова.

Спілкування з Ориною Родіонівною, сімейні перекази, народні пісні і легенди вплинули на творчість О.С. Пушкіна і були постійним джерелом його натхнення. Не тільки в дитинстві слухав він нянині казки. Уже ставши відомим поетом і будучи в засланні в Михайлівському, він писав в одному з листів брату: «Увечері слухаю казки і винагороджую тим недолік проклятого свого виховання. Що за принадність ці казки! Кожна є поема!» Знав Пушкін і казки інших народів (як фольклорні, так і літературні). З роками приступив він і до створення власних казок. Їх усього сім: «Наречений» (1825), «Казка про попа і наймита його Балду» (1830), «Казка про Ведмедику» (1830, залишилася незакінченою), «Казка про царя Салтана, про сина його славного і могутнього богатиря князя Гвідона Салтановича і прекрасну царівну Лебедь» (1831), «Казка про рибалку і рибку» (1833), «Казка про мертву царівну і про сімох богатирів» (1833), «Казка про золотого півника» (1834).

В основу більшості своїх казок поет поклав народну творчість. Так, для «Казки про царя Салтана...» він використовує народну казку «Косоручка», для «Казки про рибака та рибку» — «Жадібна баба», а для «Казки про

мертву царівну...» — «Чарівне дзеркало». Проте казки О.С. Пушкіна — це не поетичний переказ народної творчості. П. Бажов писав, що в чаруючих красою і розумом казках Пушкіна ми бачимо «чудесний сплав, де народна творчість невід'ємна від особистої творчості поета».

Незважаючи на талановитість Пушкіна-казкаря, багато сучасників поета (Є. Баратинський, М. Гоголь, І. Тургенєв та ін.) зустріли його казки негативно. Критики вважали, що Пушкін наслідує народну творчість, що за художніми якостями його казки стоять нижче, ніж інші твори.

Прекрасними за витонченістю, чудовими за змістом казками Пушкіна захоплювався М. Горький. Вони вражали його глибиною думки, людяністю, ліризмом, чарівністю вірша, виразністю мови.

У казках Пушкіна все змальовано просто, в дусі народних понять про мораль, в дусі народних симпатій і антипатій, їм властивий гуманізм, пошана до простих людей, прагнення до волі йща, оптимізм, але в них відчувається кошмар сучасності, хвилювання за майбутнє людей. Більшість казок Пушкіна має сатиричний характер, і сатира в них ще більш соціально загострена, ніж у народних. Наприклад, «Казка про попа і наймита його Балду» — це гостра сатира на попів. Жадібний піп шукає дешевого служника, який вмів би «і коні доглядати, і шить, і варить, і майструвати». Проте піп не тільки скупий, а й дурний, бо понадіявся на російське «авось». До того ж він ще й боягуз: тремтячи від страху, боячись розплати, він посилає Балду до чортів збирати оброк.

Сатирично змальовує О.С. Пушкін царя Далона у «Казці про золотого півника». Далон обмежений, дурний і лінівий, він царствує «лежма на боку». Його не можуть розбудити навіть тоді, коли державі загрожує небезпека. Цар і сластолюбивий (побачивши шамаханську царицю, він «перед нею занімів» і забув навіть про смерть своїх синів), і брехливий (не дотримує слова, даного старому звіздареві).

У народному дусі змальовує Пушкін і позитивні образи: Балду, трудівника ліда, Царівну, Гвідона. Пушкінська казка тісно пов'язана з народною, від якої в ній зберігається сюжет, ідеї, дуже вірні і яскраві картини російського побуту, жива розмовна мова. Тому письменник більшний до таких казкарів, як Ш. Перро і брати Грімм. Він, як і німецькі брати-філологи, записує казки в живих розповідачів казок.

Вірші О.С. Пушкіна

У надзвичайно багатій і різноманітній творчості О. Пушкіна вірші займають дуже велике і важливе місце. Ще на шкільній лаві, в ліцеї, він замислює ряд великих літературних творів: поему, комедію, роман, — але всі ці задуми не здійснюються і залишаються незакінченими на тій або іншій стадії роботи. Зате Пушкін-ліцеїст пише дуже багато віршів. У них поет часто ще не самостійний, наслідує французьких поетів XVII і XVIII ст., якими зачитувався в дитячі роки в бібліотеці батька; серед його улюблених авторів Вольтер і особливо Парні. У той же час Пушкін розвиває традиції російських поетів, своїх попередників і старших сучасників — найбільшого поета XVIII ст., представника пізнього класицизму Державіна і особливо своїх безпосередніх літературних вчителів, поетів-новаторів — Батюшкова і засновника російського романтизму початку століття Жуковського.

Починаючи з 1816 р. переважаючими в ліцеїній поезії Пушкіна стають елегійні мотиви у дусі Жуковського. Поет пише про муки неподільно-

го кохання, сумує про згаслу молодість. У цих ранніх віршах ще багато літературної умовності, поетичних штампів, але крізь наслідуваньне вже пробивається самостійне.

Уже в цей час ще зовсім юний Пушкін звертається до тем громадського, всенародного значення. Такими є «Спогади в Царському Селі» (1814), підказані війною 1812 р. і пройняті високим патріотичним пафосом, захоплено прийняті не тільки друзями-ліцеїстами, але навіть Державіним, який вважався найвизначнішим літературним авторитетом того часу. Ще більше значення має незабаром написаний поетом яскравий вірш — послання «Ліцинію» (1815), що сміливо змальовує в традиційних образах давньоримської античності широку сатиричну картину російської суспільно-політичної дійсності.

Після закінчення ліцею О. Пушкін починає створювати вірші, які відповідають думкам і почуттям передових людей російського суспільства в період нарощання в ньому революційних настроїв, виникнення перших таємних політичних товариств, що ставили своїм завданням боротьбу проти самодержавства і кріпацтва. У своїх, так званих «вольних віршах» («Вольність», «Чаадаєву», «Село») поет стає виразником дум і сподівань цих передових кіл, «відлунням російського народу», яким він уже в ту пору сам себе починає відчувати.

Пушкінські вірші, пронизані пафосом вільнополюбства, мали величезний громадський резонанс, були свого роду декабристськими поетичними прокламаціями. Вони розповсюджувалися в численних списках; окремі рядки («Тирані світу! тріпочіть!...») мали характер прямих бунтівних закликів, революційних гасел.

Про надзвичайно велике суспільно-політичне значення «Вольних віршів» Пушкіна свідчить сувора урядова кара: шестиричне заслання.

Період південного посилання (травень 1820 — липень 1824 рр.) — новий етап шляху Пушкіна-поета. Саме у ці роки зростає прагнення Пушкіна до «народності» — національної самобутності творчості. Подібно до своїх передових сучасників, поет у 1820—1823 рр. пристрасно захоплюється волелюбою, бунтівною творчістю Байрона (за власними словами, від нього «божеволіє»). Перший же значний вірш, написаний у засланні, елегію «Згасло денне світило» (1820), поет скромно називає в підзаголовку «Наслідуванням Байрону».

Волелюбним духом пройняття й інтимна лірика Пушкіна цих років, одними з основних мотивів якої є мотиви вигнання і жадання свободи: нове послання до Чаадаєва (1821), «До Овідія» (1821), «В'язень» (1822), що став популярною народною піснею, «Пташка» (1823).

Творчість поета в Михайлівському — один із найбільш насичених, плідних і в той же час значних етапів літературної біографії Пушкіна. В цю пору розцвітає пушкінська лірика. Менше ніж за півтора року поет написав близько ста віршів і віршованих нарисів, тобто майже вдвічі більше, ніж за попередні два з половиною роки (1822 — перша половина 1824 р.), і ненабагато менше, ніж за весь час заслання на півдні.

Новий період у пушкінській творчості починається після повернення поета у вересні 1826 р. із заслання. Настав період суворої урядової реакції, яка прикривалася лицемірно «ліберальними» словами і жестами нового царя. У поезії Пушкіна починають займати все більше місце вірші загальннофілософського характеру — роздуми про людське існування, його сенс і мету («Три ключі», «Спогад»), думки про смерть («Дорожні скарги»).

Болдінською осінню 1830 р. у творчості Пушкіна відбувся корінний перелом — остаточна відмова від романтичних уявлень та ілюзій про дійсність, і у зв'язку з цим перехід від «пустухи-рими» до «суворої прози».

Як і в 1824–1825 рр. у Михайлівському, Пушкін знову опинився в глухому російському селі, на ще повнішій самотності, далеко від столичної неволі, від Бенкендорфа і його жандармів, від продажних журналістів. І поет, кажучи його власними словами, стрепенувся, «як орел, який прокинувся». У цей час з'явилися «Елегія», «Прощання», «Заклинання» та ін.

У створеному незадовго до останніх літейних роковин вірші «Я пам'ятник собі воздвиг нерукотворний...» О.С. Пушкін підвів підсумок і всьому своєму творчому життю.

Роман О.С. Пушкіна «Євгеній Онегін»

У творчому доробку О. Пушкіна роман займає чільне місце. За твердженням літературознавців, «Євгенієм Онегіним» починається процес близкучого розквіту російської класичної літератури, який вивів її в кінці XIX — на початку ХХ ст. на визнано провідне місце серед усіх інших європейських літератур».

«Євгеній Онегін» — перший реалістичний роман не тільки в російській, але і в світовій літературі. Російський критик В.Г. Белінський, який назвав цей твір Пушкіна «енциклопедією російського життя», першим відзначив сміливість пушкінського задуму, який полягав у тому, що поет змалював сучасне життя, «яким воно і є, не відволікаючи від нього тільки поетичну мить, узяв його зі всім холодом, з усією прозою і вульгарністю», що Пушкін написав роман віршами, а писати такий роман у віршах в той час, коли російською мовою не було жодного порядного роману і в прозі, — така сміливість, виправдана величезним успіхом, була свідченням того, що поет геніальний.

Роман був початий поетом у молоді роки, а закінчений у зрілі: чимало було пережито, і життя принесло досить утрат і розчарувань. Усе це відбилося в творі, який був для автора — плодом «розуму холодного спостережень і серця гірких помічань».

М. Рильський почав перекладати цей твір наприкінці 1935 р. (перші уривки з'явилися друком 12 травня 1936 р.). У статті «Творча радість» (1936) український митець зазначає: «Я не перший рік перекладаю Пушкіна... Але тільки працюючи над «Онегіним», я побачив у ньому таке гармонійне поєднання логіки, образу, звуку... ні один переклад не давав мені такої радості і такої муки».

Рильський М. Мистецтво перекладу. Статті. Виступи. Нотатки. — К., 1975. — С. 140.

ПРИМІТКИ

1 Зевс — у давньогрецькій міфології верховний бог греків, цар і батько людей. Йдеться про те, що Євгеній Онегін має всі спадкові права на власність, яку залишив йому рідний дядько.

2 Названо головних персонажів поеми «Руслан і Людмила» О. Пушкіна.

3 Літній сад — парк у Санкт-Петербурзі, закладений у 1704 р. Його прикрашають мармурові статуй, бюсти.

4 Денді (англ.) — франт; чепурун.

5 Педант — особа з надмірною акуратністю і точністю, яка вперто, до дрібниць додержується формального, зовнішнього порядку.

6 Ювенал Децім Юній (бл. 60 — бл. 127 рр.) — римський поет-сатирик. Збереглося 16 його сатир, у яких він таврував занепад моралі римського суспільства, розробляв морально-філософські теми.

7 Вергілій Марон Публій (70—19 рр. до н. е.) — римський поет, автор збірки «Буколіки» (42—39 рр. до н. е.), дидактичної поеми «Георгіки» (37 або 36—29 рр. до н. е.), епічної поеми «Енеїда» (29—19 рр. до н. е.) та ін. творів.

8 Ромул — легендарний засновник м. Рима і перший цар (8 ст. до н. е.) Стародавнього Риму.

9 Хорей — віршувальний розмір (двоскладова стопа з наголосом на першому складі). Ямб — у силябо-тонічному віршуванні двоскладова стопа з наголосом на другому складі.

10 Сміт Адам (1723—1790) — шотландський економіст і філософ, один із визначних представників класичної політекономії. У своєму основному творі «Дослідження про природу і причини багатства народів» (1776) уперше виклав систематизовану розробку питань політекономії.

11 Назон (Публій Овідій Назон, 43 р. до н. е. — бл. 18 р. н. е.) — римський поет, автор збірок любовної лірики, міфологічного епосу «Метаморфози». В останні роки життя, перебуваючи у вигнанні (Лівнічне Причорномор'я), написав автобіографічні збірки «Скорботні елегії» та «Понтійські послання». Перебуваючи у засланні (на півдні сучасних України і Молдови), О. Пушкін порівнював свою долю з долею римського поета.

12 Фоблас — герой одноіменного роману, а також ряду інших творів французького письменника Луве де Кувре (1760—1797), символ розбещеного юнака.

13 Болівар — крислатий капелюх, що був у моді в 20-х рр. XIX ст. Назва цього головного убору походить від прізвища вождя руху за незалежність іспанських колоній в Америці 1810—1826 рр., згодом президента новопосталої держави Велика Колумбія (1819—1830 рр.) — Симона Болівара (1783—1830).

14 Талон — відомий ресторатор (власник ресторану) у Петербурзі (пояснення О. Пушкіна).

15 Каверін П.П. (1794—1855) — офіцер лейб-гусарського полку, приятель поета з часів навчання у Царськосельському ліцеї.

16 Федра — героїня опери на сюжет однойменної трагедії французького драматурга Жана Расіна (1639—1699). Клеопатра — точно не встановлено, про героїню якого твору згадується в романі. Моїна — героїня трагедії «Фінгал» російського драматурга В.О. Озерова (1769—1816).

17 Фонвізін Денис Іванович (1744 або 1745—1792) — російський письменник, зачинатель російської соціальної комедії. Найвідоміший його твір — комедія «Недоросток» (1781) — гостра сатира на поміщиків-кріпосників, систему дворянського виховання й освіти.

18 Княжнін Яків Борисович (1740 або 1742–1791) — російський письменник, представник російського класицизму. Автор трагедій «Дідона» (1769), «Росслав» (1784), «Вадим Новгородський» (1789), комедій «Хвалько» (1784–85), «Диваки» (1790), лібрето низки комічних опер.

19 Семенова Катерина Семенівна (1786–1849) — російська актриса, мистецтво якої високо цінував О. Пушкін.

20 Катенін Павло Олександрович (1792–1853) — російський письменник, перекладач, критик, учасник декабристського руху. Автор низки віршів, балад, трагедії «Андромаха» (1809–1819), комедії «Студент» (1817).

21 Корнель П'єр (1606–1684) — французький драматург, один із засновників класицизму.

22 Шаховський Олександр Олександрович (1777–1846) — російський письменник, театральний діяч, автор понад 100 п'єс і водевілів.

23 Дідо Шарль Луї (1767–1837) — французький артист балету, балетмейстер, педагог, один із провідних представників хореографічного мистецтва кінця XVIII — початку XIX ст. У 1801–1829 рр. (з перервами) працював у Санкт-Петербурзі, де поставив два балети за творами О. Пушкіна: «Кавказький бранець» (1823) та «Руслан і Людмила» (1824).

24 Терпсіхора — у давньогрецькій міфології дочка Зевса, мати сирен (сирени — морські істоти, які уособлювали чарівну, але оманливу морську гладінь). Переносно: балерина; балет; муза танців і хорового співу.

25 Райок — тут (театральне, застаріле): верхній ярус театральної зали.

26 Істоміна Євдокія (1799–1848) — російська артистка балету (Санкт-Петербург).

27 Дішо...

28 Руссо Жан-Жак (1712–1778) — французький письменник, філософ-просвітитель, один із авторів «Енциклопедії, або Тлумачного словника наук, мистецтв і ремесел».

29 Грімм Фредерік Мельхіор (1723–1807) — німецький письменник, дипломат, барон, літературний кореспондент європейських монархів, у т. ч. російської імператриці Катерини II.

30 Чадаєв — Чаадаєв Петро Якович. Тут ідеється про вибагливість П. Чаадаєва у доборі одягу, оскільки «мистецтво одягатися Чаадаєв звів майже до ступеня історичного значення» («Вісник Європи», 1871, № 7, с. 183).

31 Франт — модно вдягнений чоловік; чепурун.

32 Пафоська — один із епітетів Афродіти, пов’язаний із назвою міста Пафос на Кіпрі, де богиня нібито вийшла з морської піни.

33 Кавалергард — у царській армії солдат або офіцер спеціального полку гвардійської важкої кавалерії.

34 Лорнет — окуляри, що складаються, з ручкою.

35 Ланіти (застаріле, поетичне) — шоки.

36 Охтенка — молочниця.

37 Васісад — тут: спотворене німецьке словосполучення «Що це?».

38 Чайлд Гарольд — персонаж поеми англійського поета Дж. Байрона «Паломництво Чайлд Гарольда» (1812–1818).

39 Сей Жан Батіст (1767–1832) — французький економіст, автор «Трактату політичної економії» (1803). Бентам Ієремія (1748–1832) — англійський філософ і правознавець. Вважав, що основою діяльності суспільних інститутів, держави є «користь і щастя людини». Ці автори користувалися популярністю серед декабристів.

40 Вериги — важкі залізні ланцюги, пута або інші предмети, які носили релігійні фанатики на руках або тілі для приборкання гріховної плоті.

- 41 Тафта — цупка глянсувата шовкова чи бавовняна тканина.
- 42 Фортuna — у римській міфології богиня випадку, долі, таланту, успіху. Переносно: доля, щасливий випадок
- 43 Піїт — поет.
- 44 Мільйонна — вулиця у Санкт-Петербурзі (нині вулиця Халтуріна).
- 45 Вірші з написаної 8-стопними строфами (октавами) поеми «Визволений Єрусалим» італійського поета Торквато Тассо співали венеціанські гондольєри.
- 46 Брента — річка в Італії, впадає в Адріатичне море поблизу Венеції.
- 47 Петrarка Франческо (1304–1374) — італійський поет і вчений, родонаочальник гуманістичної культури епохи Відродження. Автор сонетів, балад, мадригалів, що ввійшли до збірки «Канцоньєре» («Книга пісень», 1327–1358) — про кохання до Лаури, її життя і смерть, про сутність людського буття.
- 48 Діва гір — черкеска з поеми «Кавказький бранець» О. Пушкіна. Полонянки — йдеться про Зарему і Марію, персонажів поеми «Бахчисарайський фонтан» О. Пушкіна.
- Салгир — річка в Криму, починається у Кримських горах, впадає в затоку Сиваш (Чорне море).
- 49 Штоф — тут: цупка, важка шовкова або шерстяна тканина, яку використовують для обшивання меблів, з декоративною метою тощо.
- 50 Фармазон — перекручене, викривлене слово «франкмасон» (член масонської ложі).
- 51 Геттінгенський — від назви міста Геттінгена. О. Пушкін акцентує увагу на соціально-політичних настроях Ленського, набутих ним під час навчання в університеті німецького міста Геттінгена, який закінчило чимало росіян, відомих своїми ліберально-демократичними поглядами.
- 52 Кант Іммануїл (1724–1804) — німецький філософ, один із зачинателів класичної німецької філософії.
- 53 Шиллер Йоганн Крістоф Фрідріх (1759–1805) — німецький драматург, поет, теоретик мистецтва, історик. Автор драм «Розбійники» (1781), «Змова Фієско в Генуї» (1783), «Підступність і кохання» (1784), трагедій «Дон Карлос» (1787), «Валленштейн» (трилогія, 1798–1799), драми «Вільгельм Телль» (1804), низки віршів, балад, творів з естетики та ін. Гете Йоганн Вольфганг — німецький поет і мислитель.
- 54 Річардсон Семюель (1689–1761) — англійський письменник, засновник європейського сімейно-побутового роману. Автор романів «Памела, або Винагороджена доброчесність» (1740–1741), «Клариса, або Історія юної леді» (1747–1748), «Історія сера Чарлза Грандісона» (1754) та ін.
- 55 Згадано доброчесного і порочного героя романів С. Річардсона.
- 56 Шлафор — домашній халат.
- 57 Вигук Гамлета (з однайменної шекспірівської трагедії) над черепом королівського блазня на кладовищі.
- О. Пушкін у своїх примітках до роману посилається і на твір «Сентиментальна подорож Францією та Італією» (1768) англійського письменника Лоренса Стерна (1713–1768), де головного героя (пастора) теж звати Йоріком.
- 58 Аоніди — за давньогрецькою міфологією, так називали доньок Зевса, богинь поезії, мистецтв і наук. Спочатку кількість муз була невизначена: вони вважалися покровительками пісень і танців. У пізніші часи муз стало дев'ятеро і кожній із них доручили певне мистецтво: Кліо — покро-

вителька історії, Талія — комедії, Мельпомена — трагедії, Ерато — любовної лірики, Уранія — астрономії та ін.

Переносно: аоніди — натхнення, творчість.

59 Філліда — усталене ім'я героїнь в античних еклогах.

60 Світлана — героїня однойменної балади російського поета, одного із засновників російського романтизму В.А. Жуковського (1783–1852).

61 Вірогідно, йдеться про картину «Мадонна з куріпками» фланандського художника Антоніса ван Дейка (1599–1641), що знаходиться в Ермітажі (Санкт-Петербург).

62 Згадується бідний учитель Сен-Пре — коханець багатої героїні роману «Юлія, або Нова Елоїза» французького просвітителя-енциклопедиста, письменника Ж.-Ж. Руссо.

Малек-Адель — герой «посереднього», за О. Пушкіним, роману «Матильда, або Хрестові походи» французької письменниці Марі Софі Рісто Коттель (1770–1807).

Де Лінар — герой «чудової», за О. Пушкіним, повісті «Валерія, або Листи Густава де Лінара до Ернести де Г.» баронеси Крюднер (1764–1824).

Вертер — герой роману «Страждання молодого Вертера» Й.В. Гете.

63 Названо героїнь роману «Юлія, або Нова Елоїза» Ж.-Ж. Руссо і твору «Дельфіна» французької письменниці Анни Луїзи Жермени де Сталь (1766–1817).

64 Ідеться про повість «Вампір», яка, за О. Пушкіним, «помилково приписана лорду Байрону». Справжнім автором є лікар Полідорі, який, мандруючи з Дж. Байроном по Швейцарії, записав і опублікував його усні оповіді.

Мельмот — «геніальний твір Матюріна» (за словами О. Пушкіна). Йдеться про головного героя роману «Мельмот Блукач» («Мельмот Скитальць», 1820) англійського письменника Чарлза Роберта Метьюріна (1780–1824).

Вічний жид — згадується Агасфер, персонаж християнської легенди, який нібіто не дав Христові перепочити, коли Того вели розпинати. За це був приречений Богом вічно блукати по світу; звідси його прізвисько «вічний жид». Один із вічних образів, символ парадоксальної помсти — прокляття безсмертям. Корсар — герой поеми «Корсар» Дж. Байрона, морський розбійник Сбогар — головний персонаж («благородний розбійник») роману «Жан Сбогар» французького письменника-романтика Шарля Но дье (1780–1844).

65 Рішенець — вирок суду, рішення, ухвала. Облада (застаріле) — владіння; влада.

66 Офірує — жертвuje.

67 «Благонамеренный» — журнал, який свого часу випускав російський письменник, видавець О.Ю. Ізмайлова (1779–1831).

68 Мається на увазі віршована повість «Душенька» російського поета І.Ф. Богдановича (1744–1803).

69 Парні Еварист Дезире де Форш (1753–1814) — французький поет, автор збірок «Еротичні вірші» (1778), «Поетичні дрібнички» (1779), поеми «Битва старих і нових богів» (1799) та ін.

70 Ідеться про російського поета Є.А. Баратинського (1800–1844), автора низки елегій, поеми «Бенкети» та ін. творів.

71 Згадується опера «Фрейшюц» («Вільний стрілець») німецького композитора Карла Марія фон Вебера (1786–1826).

ЗМІСТ

НЕВОЛЬНИК ЧЕСТІ. <i>Передмова</i>	3
РУСЛАН І ЛЮДМИЛА. <i>Поема</i>	
Присвята	9
Пісня перша	10
Пісня друга	23
Пісня третя	36
Пісня четверта	48
Пісня п'ята	56
Пісня шоста	70
Епілог	79
КАЗКИ	
Казка про рибака і рибку	83
Казка про золотого півника	89
Казка про попа і його наймита Балду	95
ПОЕЗІЯ	
До друга вершника	103
Гробниця Анакреона	106
Вода і вино	107
Співець	107
Елегія. <i>Наслідування</i>	108
Пробудження	109
До Чаадаєва	110
Бакуніній	110
Село	111
Нерейда	112
«Поволі рідшає хмарок легкий туман...»	112
До Овідія	113
Приятелеві	116
Кінджал	116
«Хто бачив край, де розкішлю природи...»	117
«Я пережив свої бажання...»	118
«Повірнице моїх сердечних дум...»	119
Прикмети	119
Десята заповідь	119
Царське село	120
«Щасливе юності незнання...»	121
Виноград	121
Фонтанові Бахчисарайського палацу	122
До Язикова	122
«В журналіну вдавшись тяганину...»	124
Андре Шеньє	124
Сафо	129
«Під небом голубим, у рідному краю...»	129
Аріон	130
«В степу життя, сумнім та безбережнім...»	130
Соловей і троянда	130

«Чудова роза є: вона...»	131
Княгині З.О. Волконській	131
«В гаї карійським, що любий ловцям...»	131
Спомин	132
«Дар порожній, випадковий...»	132
«Кохання мова балаклива...»	133
«Місто пишне, місто бідне...»	133
«В солодкім затінку фонтанів...»	133
«Римо, друже повсякденний...»	134
«Чи серед вулиць гомінливих...»	136
Кавказ	137
«Зима. Що на селі робити нам?...»	137
«Жив на світі рицар бідний...»	139
Сонет	140
Мадонна	141
Елегія	142
Отрок	142
«Я тут, Інезільє...»	142
«Рум'янний критику, дотепнику пузатий...»	143
«Перед гробницею стою...»	144
«Чим відзнача ліцей частіш...»	145
Гнедичу	146
«І далі ми пішли — і страх мене обвив...»	147
Красуня	148
Осінь (<i>уривок</i>)	149
Пісні західних слов'ян (<i>уривок</i>)	150
«Час, мицій друже, час! душа спокою просить...»	152
«...Знов одвідав я...»	153
«В осінні дні, коли готовий...»	154
«Отці пустинники і жони непорочні...»	155
«Я пам'ятник собі возвдвиг нерукотворний...»	156
ЄВГЕНІЙ ОНЄГІН. Роман у віршах	
Глава перша.	160
Глава друга	183
Глава третя	200
Глава четверта.	220
Глава п'ята.	238
Глава шоста.	256
Глава сьома	274
Глава восьма	296
ДОДАТОК ДО ПРОЧИТАНОГО,	
ЩО СТАНЕ В ПРИГОДІ ВЧИТЕЛЕВІ ТА УЧНЮ	320
Біографія О.С. Пушкіна	320
О.С. Пушкін українською мовою	323
М.Т. Рильський — перекладач творів О.С. Пушкіна	324
Поема «Руслан і Людмила»	325
Казки О.С. Пушкіна	326
Вірші О.С. Пушкіна	327
Роман О.С. Пушкіна «Євгеній Онегін»	329
ПРИМІТКИ	
	330

Літературно-художнє видання

Серія «Бібліотека шкільної класики»
заснована 2005 року

Пушкін Олександр Сергійович

ВИБРАНЕ

Для середнього та старшого шкільного віку

Обкладинка
Тетяни Василівни Кущ

Редактор *M. O. Луговська*
Художній редактор *T. В. Кущ*
Технічний редактор *H. Ю. Якушко*
Коректор *Ю. М. Мезенцева*
Комп'ютерна верстка *O. Ю. Кабаченко*

Підписано до друку 24.10.08. Формат 84x108¹/₃₂. Папір друкар.
Гарнітура Ньютон. Друк високий. Ум. друк. арк. 16,8.
Обл.-вид. арк. 18,574. Наклад 2500 прим. Зам. № 8-296.

Видавництво ТОВ «Школа». 03148, м. Київ, вул. Сім'ї Сосніних, 3.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи ДК № 6 від 15.02.2000.

Видано за участю ЗАТ «Національний книжковий проект»

Віддруковано з готових позитивів
у ВАТ «Харківська книжкова фабрика ім. М. В. Фрунзе»
61057, м. Харків, вул. Донець-Захаржевського, 6/8.

Серія книжок «Бібліотека шкільної класики»
розроблена спеціально для школярів.
Ретельно підібрані найкращі твори дають змогу
ширше ознайомитися з різними жанрами
української та світової літератури.

Шукайте в продажу:

- П. Куліш. «Чорна рада»
- У. Самчук. «Марія»
- В. Стефаник. «Камінний хрест»
- І. Багряний.
«Сад гетсиманський»
- Український гумор та сатира
- О. Вишня.
«Мисливські усмішки»
- В. Барка. «Жовтий князь»

З питань

продажу звертайтеся:

03148, м. Київ,

вул. Сім'ї Сосніних, 3

тел. +38 (044) 273-5718;

8-068-595-44-10;

8-068-595-44-07

<http://publish.knig.net>

